

Државен универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Економски факултет – Штип

Митко Кочовски

МЕЃУНАРОДНИ ОРГАНИЗАЦИИ И ИНТЕГРАЦИИ

Штип 2013

Митко Кочовски

Меѓународни организации и интеграции

Рецензенти:

Проф. д-р Милан Илиески

Проф. д-р Ристо Фотов

Издавач: Универзитет Гоце Делчев – Штип

Економски факултет – Штип

Лектори: Сузана Митревска

Кристина Јовановска

СИР – Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“

Скопје

XXX.X

КОЧОВСКИ, Митко

Меѓународни организации и интеграции/ Митко Кочовски – Штип

Универзитет „Гоце Делчев“ 2013 – 2xx стр.

Фусноти кон текстот Библиографија стр. 2xx

ISBN XXX-XXX-XXXX-XX-X

а) Меѓународни организации и интеграции

COBISS.MK- ID XXXXXXXX

Со одлука на Наставно-научниот Совет на Економскиот факултет при Универзитетот Гоце Делчев – Штип бр. Хxxx-xxx/x од xx.xx.2012г. оваа скрипта е одобрена како

**На моите
Дамјан, Дана и Тео
со неизмерна љубов**

СОДРЖИНА

ТЕМА 1	13
ПОТРЕБАТА ОД ОРГАНИЗИРАЊЕ И ОД ПОВРЗУВАЊЕ ВО МЕЃУНАРОДНИ РАМКИ И ПРИСТАПУВАЊЕ КОН МЕЃУНАРОДНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И ИНТЕГРАЦИИ	13
1.1 Потребата од развој на соработката во меѓународни рамки и од продлабочување на меѓународните економски односи	13
1.2 Тенденциите во развојот на светското стопанство и на меѓународните економски односи	16
1.3 Теоретските гледишта поврзани со интегративните процеси.....	19
1.4 Историскиот развој на меѓународните односи и потребата од нивно регулирање (институционализирање).....	22
1.4.1 Почетоците на меѓународното организирање - историскиот развој на меѓународните организации (меѓународните организации од првата и од втората генерација).....	23
1.5 Видовите меѓународни организации и интеграции	29
ТЕМА 2	31
ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА КАКО ОСНОВЕН БЕЛЕГ НА СОВРЕМЕНИТЕ МЕЃУНАРОДНИ ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ.....	31
2.1 Забрзаниот ритам на промените како иманентна карактеристика на современиот развој, феноменот на глобализацијата и револуционерните техничко-технолошки откритија	32
2.2 Кејнзијанско-социјалдемократските и неолибералните концепции на глобализацијата.....	41
2.3 Глобализацијата на меѓународните економски односи	44
2.3.1 Разгранувањето и продлабочувањето на меѓународната поделба на трудот.....	46
2.3.2 Трендовите во економскиот развој и улогата на меѓународната трговија	48
2.3.3 Трендовите на меѓународното движење на капиталот	51
2.3.4 Модалитетите низ кои се реализираат меѓународните текови на капиталот	52
2.3.5 Реафирмацијата на улогата на приватниот капитал во вкупниот извоз на капитал.....	53
2.3.6 Промените во насоките на меѓународното движење на капиталот	54
2.3.7 За улогата и за значењето на техничко-технолошкиот напредок за процесот на глобализацијата од еден друг агол.....	57
2.3.8 Развојот и ширењето на транснационалните компании	59
2.3.8.1 Карактеристики на транснационалните компании.....	61

2.3.8.2 Економските ефекти и недоволностите од транснационалните компании	63
2.3.8.3 Мотивите на транснационалните компании за основање свои филијали или други современи облици на капитални вложувања во странство	63
2.3.8.4 Проблемите со кои матичните земји и земјите во кои ја прошируваат својата деловна активност се соочуваат поради постоењето на транснационалните компании.....	65
ТЕМА 3	66
ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ	66
3.1 Историско-политичките околности што го наметнаа основањето на Организацијата на Обединетите нации.....	66
3.2 Целите и принципите на дејствување на ОН	68
3.3 Правилата за членство во ОН.....	70
3.4 Организациската структура на ОН и воспоставените односи на субординација и на координација	71
3.5 Органи и тела на ОН и нивните специјални програми и автономни агенции.....	71
3.5.1. Системот на старателство како дел од институционалната структура на ОН	74
3.5.2 Советот за безбедност.....	74
3.5.3 Меѓународната економска и социјална соработка , Економско-социјалниот совет (Economic and Social Council- ECOSOC)	76
3.5.4 Конференцијата на ОН за трговија и за развој (UN Conference on Trade and Development- UNCTAD).....	78
3.5.5 Автономни агенции на ОН.....	81
3.5.6 Организацијата на ОН за индустриски развој - UN Industrial Development Organization (UNIDO)	84
ТЕМА 4	87
МЕЃУНАРОДНИТЕ ФИНАНСИСКИ ИНСТИТУЦИИ.....	87
4.1 Генезата на меѓународниот монетарен систем	89
4.2 ММФ како основа на меѓународниот монетарен систем	92
4.2.1 ММФ - основните цели и задачи.....	94
4.2.2 Специјалните права на влечење (Special Drawing Rights) како нов институционален облик на додадена ликвидност во рамките на ММФ	95
4.2.3 Организациската структура и начинот на функционирањето на ММФ	98
4.2.4 Видови кредитни линии на ММФ, услови за пристап и нивна намена.....	98
4.3 Групацијата на Светската банка	101

4.3.1 Основачкиот капитал, квотите и гласачката позиција на земјите-членки.....	102
4.3.2 Меѓународното здружение за развој (International Development Association - IDA).....	104
4.3.3 Меѓународната финансиска корпорација (International Financial Corporation - IFC).....	105
4.3.4 Меѓународниот центар за решавање спорови при инвестирањето (International Centre for Settlement of Investment Disputes -ICSID)	105
4.3.5 Мултилатералната агенција за гарантирање на инвестициите (Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA).....	106
4.3.6 Други позначајни меѓународни финансиски организации.....	106
ТЕМА 5	108
РЕГУЛИРАЊЕ НА ТРГОВСКИТЕ ОДНОСИ ВО РАЗМЕНАТА (МЕЃУНАРОДНАТА ТРГОВСКА РЕГУЛАТИВА)	108
5.1 Значењето на меѓународната трговија и нејзината тесна поврзаност со динамиката на економскиот развој.....	108
5.2 Институционализацијата на меѓународните трговски односи.....	111
5.3 Основни карактеристики и проблеми во меѓународната размена на стоки во времето на егзистирањето на ГАТТ	115
5.4 Органи и тела на СТО	118
5.5 Мултилатералната спогодба за земјоделски производи.....	120
5.6 Договорот за текстилни сировини	120
5.7 Општата спогодба за трговијата со услуги (General Agreement on Trade in Services).....	121
5.8 Договорот за правата на интелектуалната сопственост - (Trade in Rights of Intellectual Properties-TRIPS).....	121
5.9 Постапката на пристапување кон СТО	122
5.10 Република Македонија и WTO	123
ТЕМА 6	125
ПРОЦЕСИТЕ НА РЕГИОНАЛНОТО ЕКОНОМСКО ПОВРЗУВАЊЕ (ИНТЕГРИРАЊЕ) – ФЕНОМЕНОТ НА ЕКОНОМСКИОТ РЕГИОНАЛИЗАМ.....	125
6.1 Облиците на регионалното економско интегрирање	127
6.2 Економските ефекти од регионалното интегрирање за земјите-членки	131
6.3 Процесите на регионално и субрегионално поврзување во светот - подемот на процесите на регионалното интегрирање во светот и првенствено на европскиот континент.....	134

6.3.1 Формирањето на Организацијата за европска економска соработка - ОЕЕС (Organization for European Economic Cooperation).....	135
6.3.2 Советот за заемна економска помош - CMEA (Council for Mutual Economic Assistance - CMEA,SEV).....	137
6.3.3 Европската асоцијација за слободна трговија (European Free Trade Agreement - EFTA).....	138
6.4 „Регионалниот пристап“ во градењето односи на економско поврзување и соработка и економските перспективи на регионалната економска соработка на Република Македонија	139
6.4.1 Институционализирањето на регионалната економска соработка - Централноевропскиот договор за слободна трговија (Central European Free Trade Area - CEFTA)	140
6.4.2 Процесите на регионализација во Југоисточна Европа	143
6.5 Институционализирање на трансграничната соработка и етаблирање еврорегион во триаголникот Софија - Ниш - Скопје	144
6.6 Други поважни регионални интеграции во светот	146
6.6.1 Интеграциските процеси во Северна Америка	146
6.6.2 Регионални економски интеграции на територијата на Латинска Америка ..	147
6.6.3 Регионални економски интеграции во Азија и на Пацификот	149
6.6.4 Регионалните интеграции на Средниот Исток.....	149
6.6.5 Регионалните економски интеграции на африканскиот континент	150
ТЕМА 7	151
ИНТЕГРАТИВНИТЕ ПРОЦЕСИ НА ЕВРОПСКИОТ КОНТИНЕНТ	151
7.1 Историската генеза на интегративните процеси на европскиот континент	151
7.2 Советот на Европа и неговата институционална структурираност	154
7.3 Европската заедница за јаглен и челик, Европската економска заедница и Европската заедница за атомска енергија.....	157
7.3.1 Европската заедница за јаглен и челик.....	160
7.3.2 Институционалната структурираност на Европската заедница за јаглен и челик.....	162
7.3.3 Европската заедница за атомска енергија и Европската економска заедница	164
7.3.4 Заедничката политика кон земјоделството и руралниот развој како значајна содржинска одредница на Римските договори.....	167
7.4 Единствениот европски акт	169

7.5 Договорот од Мастрихт во 1992 година и големата трансформација на евроинтегративниот процес - од Европска заедница во Европска Унија	172
7.6 Евроинтегративниот процес и земјите од Западен Балкан	179
7.7 Договорот за заедничкиот европски устав	181
7.8 Договорот од Лисабон	182
7.9 Управувањето и институционалната структурираност на Европската Унија	185
7.9.1 Европската комисија	187
7.9.2 Советот на министрите (Советот на ЕУ)	189
7.9.3 Европскиот парламент	191
7.9.4 Европскиот совет	192
7.9.5 Европскиот суд на правдата	192
7.9.6 Судот на ревизорите	193
7.9.7 Европската централна банка	193
7.9.8 Економско-социјалниот комитет	194
7.9.9 Комитетот на регионите	194
7.9.10 Европската инвестициска банка	195
7.9.11 Европскиот омбудсман	195
7.10 Значењето на економската соработка на Република Македонија со Европската Унија	195
7.10.1 Спогодбата за соработка меѓу Република Македонија и ЕУ	196
7.10.2 Спогодбата за асоцијација и стабилизација меѓу Република Македонија и ЕУ	197
Користена литература	201

ПРЕДГОВОР

Трудот „Меѓународни организации и интеграции“ ја опфаќа наставната материја за истоимениот предмет што се изучува во четвртата студиска година на Економскиот факултет при универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, на насоката Меѓународна економија.

Фокусиран на еден значаен сегмент на науката за меѓународните односи кој се занимава со политичките, трговските и со финансиските односи меѓу државите, а поттикнат од нивниот нагласен динамизам во актуелниов момент, тој има за цел да понуди и едно ново видување на меѓународната соработка, нејзината организираност и институционализираност, како и да ги посочи повлијателните чинители врз динамиката на нејзиниот развој.

Меѓународните организации и интеграции се значи исклучително значаен сегмент на науката за меѓународните односи, кој се занимава со односите меѓу одделните држави (иако во денешнава глобална констелација дефинитивно е јасно дека државите не се и не можат да бидат единствените актери и учесници во меѓународните односи), настојувајќи да понудат подобри, пофункционални и поефикасни инструменти и механизми за регулирање на односите меѓу нивните резиденти (граѓани), институции, односно нивните економии, што упатува на заклучок дека во проучувањето на нивната феноменологија треба да се навлезе токму во сферата на меѓународните односи. Притоа, поширокото поимање на меѓународните односи упатува на односите што се воспоставуваат помеѓу државите, политичките движења, политичките, економските, невладините, културните и другите организации и поединци, додека меѓународните односи во потесна смисла ги подразбираат политичките и другите односи што ги воспоставуваат државите на билатерална и мултилатерална основа, како и во рамките на меѓународните организации.

Токму поради тие неопходни поимни разграничувања, вниманието ќе биде фокусирано посебно на теоријата на меѓународната интеграција, што ќе овозможи да се направи јасна дистинкција со феномените како што се суверенитетот и територијалниот интегритет, потоа феноменот на меѓузависноста, на влијателните чинители во меѓународните односи и на потребите од примена на различни трговски стратегии и режими.

При поимното дефинирање на меѓународното интегрирање како процес во кој пристапувањето кон одредените меѓународни институции значи поместување на суверенитетот од државно ниво кон регионалните т.е. глобалните структури, ќе се направи обид да се допре до одговорите што се крие зад заедништвото - интеграцијата, дали се тоа економските или политичките интереси, дали економските интеграции автоматски подразбираат и политички, или пак економските ги иницираат политичките, или пак обратно, дали политичките интеграции отвораат простори и за економско поврзување, користејќи ги познатите теории на економската интеграција (реалистичката, реформистичката со познатите функционалистички и неофункционалистички гледања и радикалистичката).

Примената на современите наунотехнолошки решенија во производството наложува ангажирање на сè пообилни и поразновидни фактори на производството, при едновремена потреба од експандирачки пазар за производите и услугите, при што процесите на меѓународното поврзување (и регионалните економски интеграции) се всушност резултат на овие движења. Клучен развоен чинител на овие процеси претставува слободната трговија, која со вршењето на посредничката функција меѓу производството и потрошувачката врши усогласување на просторните, временските, квантитативните и квалитативните разлики меѓу понудата и побарувачката. Придонесувајќи за ширењето на пазарот и за создавањето дополнителни можности за развој на производството, таа овозможува подобро позиционирање на државите во размената за максимирање на економските ефекти и за минимизирање на нивната ранливост, која може да произлезе од нивната зависност од другите земји во меѓународната размена, заради што ќе биде од особено значење разјаснувањето на поимите поврзани со трговските стратегии и режими.

Притоа економската димензија на организирањето и на интегрирањето на земјите, како носители на тие процеси во меѓународни рамки, ќе биде основното гледиште, кое ќе биде проширено со важните историски, политички, правни и други релевантни аспекти.

Значи, предмет на изучувања на наставната материја ќе бидат меѓународните организации и интеграции, меѓународната соработка, феноменот што има своја долга историја, но кој станува особено силно присутен во актуелниов момент, феноменот на нагласениот пораст на транснационалните и меѓународно широко распространетите економски, општествени и културни интеракции што ги поминуваат државните граници, првенствено како резултат на примената на новите информатички и технолошки решенија.

Комплексноста на состојбите во меѓународните односи, нивната меѓузависност и потребата од развој на соработката првенствено на економски план, предизвиците и противречностите на тој пат и импликациите за земјите учеснички во тие процеси ќе наложат специфичен пристап, кој вниманието го насочува кон феноменот на интегрирањето, меѓузависноста и поврзаноста и организирањето, со осврт на институционалните решенија и форми на кои тоа почива, како и на историско-политичкиот контекст во кој тоа се одвива, оставајќи со другите аспекти на меѓународните економски односи да се занимаваат другите научни дисциплини што исто така се изучуваат во текот на студиите.

Сметам за потребно да истакнам дека издавањето на трудот е неминовно и заради заокружување на материјата со настаните од поново време, но, уште повеќе од тоа и заради објаснување на каузалитетот на настаните, институционалните промени и реформи и развојот на економските и на политичките односи на меѓународната сцена.

Поради ограниченоста на наставната материја на само еден семестар, изборот на темите ќе се фокусира на најзначајните аспекти и содржини на меѓународните организации и интеграции. Притоа процесите на меѓународното организирање и интегрирање ќе бидат разгледувани низ призмата на глобалниот систем на меѓународните односи, заради што токму феноменот на нивната глобализираност ќе претставува вовед во оваа податлива за изучување

и економски и политички исклучително актуелна проблематика. Институционализацијата на меѓународните односи како повисок степен на регулирање на односите меѓу државите со кој се обезбедува превенирање на можните попречувања, оневозможувања или на друг начин доведувања во прашање на меѓусебната соработка на државите ќе биде следниот значаен аспект на материјата поврзана со меѓународните организации и интеграции.

Глобализацијата ќе биде разгледана како планетарен процес и како нов феномен во меѓународните односи, но и како основна карактеристика на современите меѓународни економски односи, од причина што концептите базирани на самоизолација, автаркија и на протекционизам воопшто не кореспондираат со современите тенденции на развој на односите на поширок глобален план и таму каде што се присутни дефинитивно се само изнудени политички решенија од привремен карактер, а и регулирањето на односите на билатерални основи е со ограничени можности на дејствување.

Ќе следува делот што се однесува на Организацијата на Обединетите нации како најзначаен експонент на напорите на светската заедница за унапредување на меѓународната соработка за решавање на проблемите од економски, социјален, културен и хуманитарен карактер како и на позначајните меѓународни финансиски институции т.е. на онаа нивна димензија поврзана со процесите на меѓународното организирање, интегративните процеси и на развојот на трговијата.

Меѓународната трговска регулатива ќе претставува наредно поглавје, кое ќе биде фокусирано на регулирањето на трговските односи во размената, односно на меѓународната размена како определувачки услов за развојот на секоја национална, па и на меѓународната економија воопшто.

Облиците на меѓународното економско интегрирање ќе претставуваат посебна тема, на која ќе се надоврзат прашањата поврзани со историјата на интегративните процеси на европскиот континент, институционалната структурираност на Европската Унија, нејзините политики и начини на функционирање, значи една целосна ретроспектива на процесите на големото европско обединување од Римските договори до меѓувладината конференција во Лисабон. Евроинтегративниот процес како долгорочен стратешки интерес и приоритетна политичка цел на Република Македонија ќе биде завршната тема на материјата поврзана со меѓународните организации и интеграции.

Материјата е исклучително комплексна и подложна на дневни промени и нови процеси со сериозни импликации на натамошниот тек на случувањата. Оттаму, нема учебник или друг вид учебно помагало што може да ги предвиди сите нив и да даде целосна заокруженост на наставната материја. Оваа материја и дефинитивно не може за долго да претставува тематски и содржајно актуелно четиво. Од тие причини, за студентите ова треба да претставува само појдовен материјал и силен предизвик за вклучување во дневното следење на настаните и во проникнувањето во нивната суштина. Тоа е всушност нешто што нив и лично најдиректно ќе ги засега како генерација што ќе биде современик на тие динамични случувања на светската економска и политичка сцена.

Предавањата ги замислив како малку поинаков начин на комуникација со моите студенти.

Долго ме измачуваше изборот на вистинскиот начин на приближувањето на материјата за меѓународните организации и интеграции, а притоа да не се загубам во лавиринтите на нивната фактографија и институционална структурираност, но и да останам доследен на мојата лична заложба за примарноста на објаснувањето на каузалитетот на настаните и на појавите поврзани со насловните содржини.

Во пристапот кон насловната материја ќе бидат поставувани многу едноставни прашања, кои не само како на студенти туку и како на обични луѓе ни ги наметнува актуелната ситуација во светот чии сме современици и ќе бидат направени обиди да се проникне во суштината на проблемите, во нивната историска генеза, во нивниот актуелен економско-политички контекст, зад кои во крајна линија стојат интереси, и тоа најчесто економски, често препознатливи на прв поглед, но со длабока и стратеска заднина.

Значи, во животот нема ништо случајно. Зад секој историски настан, па и зад секој облик на меѓународна соработка и организирање секогаш има причина, во која не може секогаш лесно да се проникне, но во чија основа се секогаш интереси, и тоа првенствено економски интереси.

Тоа е основното што сакам тие да го разберат.

Наставната материја поради карактерот на проблематиката е обременета со многу поими, многу институции и други облици на меѓународна соработка, многу историски настани и факти. Тоа е нешто што ќе мора да се научи за испитот, но е и нешто, за што сум длабоко свесен, што брзо ќе падне во сенката на заборавот.

Но да се допре до вистинските причини на настаните и на појавите и до вистинските интереси кои стојат зад тие датуми, случувања, организации и институции е нешто на што постојано ќе инсистирам. Притоа обемната литература на која ќе ги упатам многу ќе им помогне во нивните напори.

Тоа ќе бидат одговори и на многу прашања и дилеми со кои ќе се среќаваат и во натамошниот тек на студиите, па и понатаму во животот.

Ги уверувам дека еден ден ќе разберат дека многу сум бил во право.

ТЕМА 1

ПОТРЕБАТА ОД ОРГАНИЗИРАЊЕ И ОД ПОВРЗУВАЊЕ ВО МЕЃУНАРОДНИ РАМКИ И ПРИСТАПУВАЊЕ КОН МЕЃУНАРОДНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И ИНТЕГРАЦИИ

Темата за организирањето и за поврзувањето во меѓународни рамки и пристапувањето кон меѓународните организации и интеграции треба:

-да даде одговор на прашањето од каде произлегува и на што се засновува потребата од соработка во меѓународни рамки, односно од развој на меѓународната соработка и продлабочување на меѓународните односи, не занемарувајќи ги и реално присутните тенденции, односно стратегии или надворешнотрговски политики насочени кон автаркичен развој и кон парцијализација од една страна, односно кон поврзување во регионални рамки и кон сегментација на светскиот пазар од друга;

-да ги презентира теоретските гледања на материјата поврзана со интегративните процеси;

-да ги прикаже историската генеза на меѓународните односи и нивното регулирање, поимањето на институциите и институционализацијата на меѓународните односи;

-да го претстави актуелниот систем на меѓународните односи, односно да ги набележи видовите меѓународни организации присутни на светската политичка сцена;

1.1 Потребата од развој на соработката во меѓународни рамки и од продлабочување на меѓународните економски односи

Голема и неоспорна вистина е дека управувањето со ограничените ресурси, нивниот избор, нивната алтернативна употреба и нивното рационално користење било и останало најсериозниот проблем во човековата историја. Овој исклучително комплексен однос меѓу неограничените потреби и желби на луѓето, од една страна, и ограниченоста на ресурсите, од друга, е предмет на изучувањето на економската наука, во чиј фокус се човекот и неговиот однос спрема ресурсите и добрата, на чие, пак, користење се засновуваат неговиот опстанок и општ напредок низ вековите.

Во потрагата по суштината на овој комплексен проблем во чие средиште е продуктивноста (продуктивноста сфатена како настојување со помало трошење жив и минат труд предметен во најразлични производствени агрегати и процесни линии да се произведува поголемо производство исказано во количествени и вредносни единици), доаѓаме до техничко-технолошкиот напредок како носечка движечка сила на развојот на светското стопанство, во смисла на примена на современи информациски технологии, оптимализација на управувањето и автоматска регулација на производствените процеси и нивно научно моделирање.

Суштината на современиот економски развој фактички сè повеќе се манифестира преку воспоставување ефикасен индустриски систем во процесот на репродукција, со оглед на фактот што факторот технички прогрес се материјализира со најголеми економски ефекти токму во рамките на индустрискиот сектор. Воведувањето нови современи технолошки решенија во производството овозможува динамизирање на производствените активности до невидени граници и подобрување на квалитетот на продукцијата при едновременно намалување на производствените трошоци по единица производ. Новите технологии притоа го детерминираат и економскиот оптимум зголемувајќи ја величината на производствените единици во сите фази на производствениот процес, како и на вкупните капацитетни големини на индустриските објекти.

Значи, зголемувањето на вкупните големини и на производствените можности на сите поединечни индустриски капацитети во основа почива на материјализирањето на современите технолошки решенија и, иако предолго беше присутно тврдењето дека одредени индустрии (особено традиционалните) се помалку или повеќе статични кога станува збор за современите текови на индустрискиот прогрес, се покажа дека и тие се подложни на интензивни технолошки осовременувања на производствените процеси и дека се индустриски гранки со исто така нагласен иновативен динамизам¹.

Во тесна поврзаност со значењето на капацитетните големини се и широките можности за користење на економиите на обем, односно на нивните ефекти врз намалувањето на трошоците по единица производ со порастот на производствените аутпути, што во многу случаи може да претставува значајна компаративна предност.

Економиите на обем од своја страна се силно условени од големината на пазарите, а димензионираноста на пазарите од своја страна претставува значајна претпоставка за ефикасноста на националните економии. Поради ограниченоста на домашниот пазар многу земји, особено помалите и недоволно развиените, не се во можност да ги искористат предностите на економијата на обемот во најголемиот број производствени сектори, заради што многу често и нагласената поволна трошочно-ценовна структура не е во состојба да ги искаже нивните потенцијални компаративни предности. Многу е јасно дека посмелиот продор на светскиот пазар е нужниот предуслов економијата на обемот на производството изразена преку намалувањето на единечните трошоци да дојде до целосен израз.

И во таа верига на условености доаѓаме до клучното сознание дека решението на проблемот е во примената на современите техничко-технолошки решенија во сите домени на производствената активност, што, пак, од своја страна бара ангажирање значителни обеми на најразлични производствени чинители при едновременно ширење на пазарните хоризонти. Овие реални факти ги поместуваат границите на релативно задоволувачките величини на националните економии и поради притисокот на новите економски критериуми

¹ Митко Кочовски, Докторска дисертација, „Перспективите на македонската челична индустрија“, Скопје 2008

го наметнуваат прашањето односно потребата од проширување на економската соработка во регионални и во пошироки глобални рамки.

Поради нееднаквата територијална разместеност на природните ресурси, различната географска положба и различните климатски услови, постоењето на државни граници и царинска заштита, различното ниво на економска развиеност и различната стопанска структурираност како релативно подолгорочна карактеристика на националните економии, економски е интерес и развојна потреба на земјите дел од својот бруто-домашен производ да остваруваат преку размената со другите земји, што е и основната причина за потребата од динамизирање и продлабочување на меѓународните економски односи, а со тоа и за јакнење на единството на светската економија и на светскиот пазар.

Значи, развојот на меѓународната соработка и поинтензивното вклучување во меѓународните односи заради бенефициите, користа што таа соработка ја носи (интеграцијата, поврзувањето наспроти изолацијата, односно самоизолацијата) неоспорен е интерес на секоја земја што претендира да остварува подинамични стапки на економски и, воопшто, цивилизациски развој и да обезбеди попросперитетна иднина.

Продлабочувањето на економските врски со светот економски е императив на секоја земја во транзиција, особено на малите и економски недоволно развиени економии и треба да претставува клучна содржинска одредница на нивните реформски процеси. Упатеноста на меѓународна трговска размена и нивната вклученост во глобалните текови на светскиот пазар се значаен чинител во мобилизацијата на потребните ресурси за нивен подинамичен економски пораст, односно за негово повисоко одржливо ниво.

Заклучокот се наметнува сам по себе. Меѓународната соработка т.е. потребата од продлабочување на меѓународните односи игра сè позначајна улога за развојот на секоја поединечна земја, и тоа не само од аспект на потребата за зачувување на мирот и на безбедноста туку и поради неопходноста и потребата од размена на материјални и духовни добра, научни и технички откритија, економска, техничка и друга соработка во рамките на меѓународната заедница.

Интегрираноста на современите држави во светските економски текови т.е. нивната глобализираност значи не е веќе прашање на избор, туку се наметнува како неодминлива реалност. Оваа неодминливост е до толку поголема доколку станува збор за мали земји и мали економии чиј висок степен на интегрираност во светската економија е еден од основните предуслови за нивен забрзан економски пораст, но во исто време и релевантен индикатор.

Но не само помалите и помалку развиените туку и големите и економски силните земји ја истакнуваат потребата за јакнење на меѓународните економски односи (секоја водена од своите специфични интереси, односно стекнатите меѓународни економски и политички позиции), за отстранување на ограничувањата, за создавање единствено светско стопанство, меѓусебно поврзано преку единствениот светски пазар и понепосредните и поразвиени облици на меѓусебна соработка.

1.2 Тенденциите во развојот на светското стопанство и на меѓународните економски односи

Не може да се одбегне реалноста дека во односите на меѓународната економска соработка, и не само во економската, покрај тенденциите за создавање единствено светско стопанство и единствен светски пазар, каде што силен развоен поттикнувач на процесот на меѓународното поврзување (интегрирање) претставува слободната трговија, за кои веќе стануваше збор, се присутни и одредени тенденции, односно стратегии насочени кон затворања и автаркичност во рамките на националните стопанства и државниот суверенитет, како што исто така се присутни и тенденции, односно стратегии насочени кон регионално поврзување и сегментирање на светскиот пазар по таа основа.

Тенденциите, односно стратегиите насочени кон затворање во рамките на националните стопанства, односно кон автаркија, не се неочекувана реакција на одредени земји во ситуации на загрозеност на нивната самостојност, рамноправност и почитувањето на посебните национални интереси. При секој облик на економска соработка во меѓународни рамки и настојување за градење единствено светско стопанство и единствен светски пазар, на кој размената и вкупната соработка треба да се вршат без посериозни ограничувања, би морало да бидат задоволени овие основни постулати. Меѓутоа, со оглед на споменатите разлики во степенот на економската развиеност на одделните земји, нивната различна стопанска и производствена структура, како и на редицата други политички мотиви и цели (зад кои во крајна линија стојат економски интереси), многу се чести случаите на непочитување на споменатите императиви во рамките на меѓународната економска соработка. Оттука, сосема природно се јавуваат тенденциите односно стратегиите секоја земја, поаѓајќи од своите посебни и легитимни национални интереси, да презема мерки и акции со кои ќе го штити своето национално стопанство од неповолните влијанија и од негативните ефекти што може да се појават, односно да настанат во меѓународната размена во рамките на светскиот пазар.

Како експоненти на тие посебни и легитимни национални економски интереси во современи услови се јавуваат националните држави, како израз на суверенитетот на секој народ, односно на секоја земја. И на тој план државите се јавуваат во функција на легитимни заштитници на економските и други интереси на земјите, но и како инструменти на принуда и во однос на економските субјекти, а и во однос на дефинираните стратегии на економската соработка со другите земји. Оттука, овие тенденции кон затворање во рамките на националните стопанства, кон автаркија, не може да се протолкуваат поинаку освен како нагласено фаворизирање на посебните економски интереси на земјите и занемарување на интересите на другите земји. Во поглед на единството на светското стопанство и светскиот пазар, таквата улога на националните држави дејствува во правец на негова дезинтеграција, односно парцијализација.

Распадот на колонијализмот и појавата на новоослободените земји од Азија, Африка и Јужна Америка на политичката сцена внесоа нови моменти и нови содржини во меѓународните и политичките односи. Во противречностите што се јавуваат под влијание на тенденциите кон создавање единствено светско

стопанство и единствен светски пазар, од една страна, и тенденциите кон затворање во рамките на националните стопанства и сè понагласената улога на државата, од друга, се раѓаат и тенденции кон создавање регионални економски интеграции помеѓу одделни земји. Нивната цел е да се најде решение за негативните последици што произлегуваат од тенденциите кон автаркија на националните стопанства, во услови на неможност поради редица објективни и субјективни околности да се оди сè посигурно и позабрзано кон создавањето единствен светски пазар.

Во таа смисла, во историскиот развој на меѓународните економски односи се правени обиди за надминување на постојните проблеми преку различни билатерални и мултилатерални спогодби за регулирање на односите меѓу државите и за овозможување непречено одвивање на меѓународните економски текови. Со тие конвенции најпрво се настојувало да се обезбеди заедничко решавање на одделни конкретни прашања во меѓународните односи, како на пример прашањето на трговската размена, на меѓународните плаќања и сл. Но бидејќи со овие прашања не се исцрпувале содржината и сложеноста на меѓународните економски односи во целина, се настојувало да се изнајдат поцелосни решенија за вкупниот развој на меѓународните економски односи, односно за создавање поцврсти целини преку поврзување и интеграција на стопанствата на одделни земји и создавање поширок пазар, кој иако сè уште не светски, сепак претставувал значаен чинител за развојна експанзија на земјите-учеснички во тие интегративни процеси.

Всушност така и се доаѓа до идејата за регионално економско поврзување што обезбедува економско заедништво на определен број земји и на тој начин создавање услови за проширување на пазарот и економскиот простор во чии рамки ќе може да се обезбеди подинамичен економски развој на земјите членки на таа регионална економска групација.

Оваа тенденција кон регионално поврзување се интензивира особено по Втората светска војна и со неа се отвора нова фаза во развојот на меѓународните економски односи, фазата на институционализацијата на меѓународните економски односи, што ќе биде обработено како посебна тематска целина.

Значи, апсолвирана е тезата дека јакнењето на меѓузависноста на националните економии, почнувајќи од втората половина на минатото столетие, е основната карактеристика на современото светско стопанство и на постојните меѓународни економски односи и дека оваа меѓузависност не е ни идентична ни симетрична, туку нагласено асиметрична.

И наспроти мултилатерализмот, кој подразбира поставеност на меѓудржавните односи на спогодба помеѓу поголем број земји со која се регулираат меѓусебните економски односи во глобални рамки и чија основна претпоставка се слободната трговија и конвертибилноста на валутите како услови за непречена циркулација на стоките, капиталот, работната сила и на услугите и кој е карактеристичен за услови на релативна стабилност на светското стопанство, регионализмот претставува регулирање на односите во потесни рамки и се јавува вообичаено во ситуации на нарушени економски и политички односи на поширок глобален план.

Поради тие причини, она што не можеше да се стори во глобална смисла преку процесите на мултилатерализација на економскиот простор во поширок опсег, односно во светски рамки, беше реализирано во регионални рамки.

Тие процеси на регионално економско поврзување, иако претставуваат релативно нова појава во развојот на економските односи по Втората светска војна, како организиран облик на економска соработка претставуваат и значаен сегмент на институционализацијата на меѓународните економски односи.

Ако само за миг повторно се навратиме на економската димензија на меѓународната соработка, неколку објективни чинители, независно од моменталните интереси на одделните земји, претставуваат основна движечка сила на нејзиниот развој:

- упатеноста на земјите во современиот свет на трговска размена и на економска соработка;
- реалноста на постоењето на економски врски, и тоа не само во облик на размена на стоки и на услуги туку и во многу поразвиени и потрајни форми на економска соработка;
- силната детерминираност на развојот на меѓународната економска соработка од научниот и техничко-технолошкиот развој и од појавата на „информатичкото општество“.

Нагласената меѓузависност на националните стопанства и воспоставувањето економски односи, и тоа не само во облик на размена на стоки и на услуги туку и во многу поразвиени и потрајни форми на економска соработка (долгорочна производствена поврзаност и комплементарна меѓузависност, врски во сферата на стопанската инфраструктура и сл.), се реалност и обележје на актуелниот историски момент. Тие позитивни ефекти од објективната условеност и високиот степен на поврзаност и меѓузависност на националните стопанства и нивната резистентност на определени и од привремен карактер неповолни движења на светскиот пазар или меѓу одделни земји овозможуваат дефинитивно нивна трансмисија и силно влијание врз кумулативниот развој на светското стопанство во целина.

Но паралелно со тоа, низ тековите на размената на светскиот пазар и низ другите покомплексни и подолгорочни односи на економска соработка, неминовно и релативно брзо се врши трансмисија и на конјунктурните осцилации и на другите економски нарушувања и потреси на глобален план.

Дефинитивно поради тие причини излезот не може да се бара во прекинувањето на меѓусебните врски и во автаркичниот развој на националните стопанства. Токму тоа беше и причината односно потребата од регулирање на меѓународните односи на нови основи базирани на рамноправност, сестрана соработка и напори преку меѓународните организации да се елиминираат дискриминацијата и примената на сила во меѓусебните релации. Значи единствената реална алтернатива во согласност со долгорочните интереси на секоја земја може да претставува само заедничкиот напор врз рамноправна и

мултилатерална основа да се договараат патиштата и методите на заедничкото дејствување².

1.3 Теоретските гледишта поврзани со интегративните процеси

Интегративните процеси многу често се во фокусот на вниманието на современите економски теоретичари и политиколози, како значаен сегмент на нивните теоретски погледи на актуелните прашања од областа на меѓународната економија. Во тие теоретски обопштувања вниманието не се задржува само на ефектите од поврзувањето на националните стопанства од аспект на меѓународната размена, туку и на глобалните прашања значајни за вкупната економска положба и развој на земјите-членки на тие интегративни процеси, на рефлексии во позитивна и негативна смисла на меѓудржавното поврзување за земјите што не се вклучени во тие процеси и на одразот на тие процеси на вкупната меѓународна економија.

Имено, во потрагата по одговорот дали се тие економски или политички феномен, правени се обиди да се допре до одговорите што се крие зад заедништвото-интеграцијата, дали се тоа економските или политичките интереси, дали економските интеграции автоматски подразбираат и политички, или пак економските ги иницираат политичките или пак, обратно, дали политичките интеграции отвораат простори и за економско поврзување.

Проникнувајќи во суштината на политичките цели кои со тие интегративни процеси се настојува да се постигнат и самите теоретски стојалишта се поделени на оние што интегративните процеси ги разгледуваат низ призмата на политичките односи и на оние што овие процеси ги набљудуваат низ призмата на економските односи. Иако станува збор за два различни аспекти на теориите на интегративните процеси и на двата економските интереси им се основната содржина, како и приматот и централната улога на државите во меѓународните односи, раководени од настојувањата за максимализацијата на користа од тие процеси, во споредба со улогата на наднационалните и транснационалните чинители.

Кај политичките теории на интегративните процеси вообичаени се функционалистичките, неофункционалистичките, плуралистичките и федералистичките гледања, додека кај економските се вообичаени либералистичките и институционалистичките гледања.

Политичките теории на интеграцијата поаѓаат од становиштето дека само механизмите на слободниот пазар во меѓународни рамки не можат да бидат таа кохезиона сила на поврзување на компаниите и државите, туку дека државата е битен чинител во покренувањето на интегративните процеси, со оглед на нејзините и економски и политички функции (за што е потврда фактот дека важни меѓународни интегративни проекти, односно формирање значајни меѓународни

² Душан Вељковиќ „Основни карактеристики на современите меѓународни економски односи“, Економски факултет, Скопје, 1978

институции е иницирано од моќни држави во светот - влијателни чинители во светската политика).

Функционалистичките гледања подразбираат формирање супранационални структури заради задоволување на потребата од исполнување одредени барања од областа на технолошкиот и на економскиот развој, на кои треба да им пристапи доколку се сака да се користат нивните цивилизациски придобивки како што се пренесувањето поштенските пратки, телекомуникациското поврзување, заедничкото користење на пловните патишта и на воздушните коридори во авиосообраќајот. Тоа се значи гледања што ја признаваат подложноста на политичките промени на определените технолошки и економски фактори, кои поради техничкиот прогрес и развојните потреби на светската заедница наметнуваат формирање светски организации што треба да ги извршуваат споменатите функционални задачи³.

Значи, според претставниците на функционалистичката доктрина, народите можат максимално да ги реализираат своите интереси само со помош на меѓународните организации што мораат да бидат поставени на функционален, а не на територијален принцип. Токму од тие причини функционалистите ги поддржуваат функционалните меѓународни организации и нивната координација, која во одредена фаза би требало да ја преземе „меѓународна влада“ постепено прераснувајќи од техничко во политичко тело.

Неофункционалистичките теории (најзначајни претставници се Е. Хаас, Л. Линдберг, Ф. Шмиттер), за разлика од функционалистичките гледања, наведуваат дека блиската економска соработка ги иницира интегративните процеси бидејќи таа подразбира тесна политичка координација што постапно може да премине во политичка интеграција. Тоа значи дека на интегративните процеси имаат влијание не само државите туку и недржавните актери (разните невладини и трансационални организации и интересни групи) и нивното меѓусебно поврзување во меѓународни рамки, како и нивниот притисок на владините одлуки и уште влијанието на меѓународните институции врз вообличувањето на интеракциите меѓу државите и создавањето потенцијално моќни наднационални структури.

Поврзувањето на секторска основа и во секторски рамки, односно во рамките на одделни области, како резултат на „spillover“ ефектот (spillover - прелевање), поради нивната меѓузависност, неодминливо води кон поврзување и во пошироки меѓународни рамки. Секторската интеграција во крајна линија води кон политичка интеграција како процес во кој „политичките чинители од повеќе различни национални позиции стануваат убедени да ги пренасочат својата лојалност, очекувања и политичко дејствување кон новоизбраниот центар“.

Укажувањата на неофункционалистите се дека кога ќе дојде до процес на интеграција во еден економски сектор, интересните групи ќе почнат да дејствуваат на наднационално ниво и ќе станат заговорници на продлабочувањето на интеграцијата, влијаејќи и на националните влади во таа насока, што пак од своја страна ќе го поттикне организираниот интерес на

³Luka Brkić „Teorije međunarodne ekonomske integracije“, Gordon, Zagreb 1995

субјектите и од другите сектори за следење на нивниот пример. Тоа значи дека интересите, пред заедничките идеали и идентитет, претставуваат покренувачка сила на интегративните процеси.

Приврзаниците на **плуралистичките теории** (најзначаен претставник на овој правец е К. Deutsch) интеграцијата ја сметаат за заедница на држави што ја карактеризира високо ниво на политичка, економска и социјална соработка на нејзините членки. Не се застапници на тезата за ограничување на државниот суверенитет, иако прифаќаат воспоставување одредени правила на кои државите би се придржувале во спроведувањето на својата политика во доменот на меѓународните односи. Според нив, за интеграцијата е побитно воспоставувањето мир, сигурност и услови за нормална соработка одошто остварување некакви формални конституционални промени.

Според плуралистичките гледања, реалниот пат за реализација на интегративните процеси во современиот свет е патот на подобрувањето на различните односи и соработката на државите при едновременно почитување на државниот суверенитет. За нив интеграцијата е долготраен процес на споменатите промени што ги разликува од федералистите (најзначајни претставници се W. Hallstein, I. Monet, K. Friedrich и A. Etzioni), на кои формирањето одредени национални органи им е чинителот што ги детерминира другите процеси.

Федералистичките гледања се раководат од ставот дека создавањето заеднички федерални воени и полициски институции, како и институции на подрачјето на заедничкото законодавство, е најдобриот метод за обединувањето. Тоа, според протагонистите на федералистичките теории, претставува разработка на различни проекти на светската држава, со внимателно формулирање на функциите на нејзините органи. Или, генерално, федералистите се застапници на ставот за нужноста од утврдување „федерален договор“ при формирањето на наднационалната политичка заедница.

Економските теории на интеграциите се претставени преку либералистичките и институционалистичките гледања⁴.

Либералистичките гледања (најзначајни претставници се J. Viner, J.E. Meade, R.G. Lipsey, G. Haberler, W. Röpke, B. Balassa) на меѓународните интеграции се темелат на класичната теорија на пазарот, што зборува дека за меѓународните интеграции не се потребни никакви наднационални институции, дека со помош на пазарните механизми се отстрануваат вештачки наметнатите (царински и нецарински) бариери за слободна меѓународна размена, кои во економска смисла ги елиминираат националните граници воспоставувајќи единствени услови на стопанисување и создаваат услови за воспоставување економски интеграции и за интеграции на пазарите.

За разлика од нив, **институционалистичките гледања** (најзначајни претставници се P. Streeten, K.W. Rothschild, T. Scitovsky, J. Tinbergen, G. Myrdal) поаѓаат од становиштето дека за меѓународните економски интеграции се нужни

⁴ Davor Bukša „Integracijski procesi u svjetskom gospodarstvu....“, Zavod povjesnih znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 2004

заеднички органи со овластување како за прашања од интерес на заедницата, така и за прашања поврзани со односите на заедницата со трети земји, дека репродукцијата во пошироки рамки не може да се одвива на основа на либералистичките начела, бидејќи пазарот не може да се прошири со либерализација, туку со планирање и со програмирање, а целите можат да се постигнат со општата политика на стопанскиот развој.

1.4 Историскиот развој на меѓународните односи и потребата од нивно регулирање (институционализирање)

Соработката меѓу земјите не е меѓународна активност од понов датум. Тие отсекогаш низ историјата остварувале меѓусебна соработка врз основа на одредени правила и принципи што самите ги договарале и на кои во основа таа соработка и почивала. Со текот на времето тие правила и принципи станувале поцврсти, појасно дефинирани, пообврзувачки за договорните страни и насочувани кон нивно институционализирање т.е кон нивно прераснување во институции, преку кои тие ја проширувале и ја продлабочувале меѓусебната соработка заради остварување на своите цели и интереси.

Институционализацијата на меѓународните односи (и членувањето на земјите во тие меѓународни организации) претставува повисок степен на регулирање на односите меѓу државите, со кој се обезбедува заштита од попречување, оневозможување или на друг начин доведување во прашање на нивната меѓусебна (веќе установена или планирана) соработка. Тоа, во крајна линија, значи преземање од страна на меѓународните организации и интеграции, како експоненти на таа институционализација, функции и надлежности што не можат да бидат реализирани од страна на поединечните држави.

Самиот поим институција (установа) означува релативно траен и со формални правила и акти регулиран однос, кој се воспоставува заради вршење определени дејности насочени кон исполнување одредена поставена цел, а заради што се установува, се основа и одредена организација. Токму поради тоа меѓународните организации се установи основани од страна на државите, за на меѓународен план да остваруваат цели од заеднички интерес.

Во меѓународната заедница денес расте бројот на разни институции, што значи дека таа се институционализира т.е. многубројните и сè посложени односи добиваат карактер на трајни и регулирани односи, со што тие и се уредуваат како институции. Бидејќи меѓународните односи во најширока смисла се дефинираат како односи што се воспоставуваат на меѓународен план меѓу државите и народите, политичките движења, политичките, економските, невладините, културните и други организации и поединци, нивното институционализирање претставува начин на заштита од ситуации што можат да ја доведат во прашање нивната меѓусебна соработка, односно тоа институционализирање обезбедува компетенции за преземање надлежности од страна на тие институции што не можат да бидат остварени од страна на поединечните држави, групи или поединци.

Иако имаат своја долга историја (на пример Виенскиот конгрес, 1814-1815 г., кој претставувал обид за ново политичко уредување на Европа и на кој

мултилатералната дипломатија се прифаќа како нов дипломатски модалитет), современите меѓународни организации се јавуваат и се развиваат дури во 20 век, при што посебно место имаат Друштвото на народите и Организацијата на Обединетите Нации, со своите специјализирани организации и установи, како и разните регионални организации за кои ќе стане збор во продолжението.

Раководејќи се од суштинските елементи и од институционалните облици на денешните меѓународни организации, тие би можеле да се дефинираат како тела формирани со мултилатерални спогодби како трајни облици на институционализирана соработка на повеќе држави, при што со посебен основачки акт и во рамките на постојани органи (на начин предвиден со основачкиот и со другите акти на организацијата) се одвиваат процеси на мултилатерално преговарање и заедничко одлучување на државите-членки во одредени области на меѓусебната соработка⁵.

Според оваа дефиниција, основните елементи на секоја меѓународна институција што претендира да има статус на меѓународна организација се:

- да опфаќа повеќе држави;
- да е основана со меѓународен договор;
- да има свои постојани органи и тела;
- да има утврден делокруг на надлежности;
- да има основачки акти со кои ќе се уреди нејзиното функционирање;

1.4.1 Почетоците на меѓународното организирање - историскиот развој на меѓународните организации (меѓународните организации од првата и од втората генерација)

„Меѓународните“ организации имаат доста долга историска генеза, чии иницијални облици датираат уште од античките времиња.

Нападите на Персијците (станува збор за 5 век пр .н.е) ги обединуваат силно конфронтираните грчки градови-држави Атина и Спарта, кои застануваат на чело на движењето на отпорот, основајќи лига од 31 град, засилена со силна поморска флота за тоа време. Историските факти говорат дека Персијците во почетокот бележат значајни воени победи - ги победуваат Спартанците кај Термопилите (480 пр. н.е.), ја пустошат Атика и ја спалуваат Атина. Но Атињаните успеваат да ја уништат нивната флота во битката кај Саламина истата година. Така Атина застанува на чело на походите против Персијците за ослободување на Егејот и на грчките градови во Азија, организирајќи ги приморските градови во Делскиот сојуз во 477 год. пр. н.е. Секој сојузнички град имал обврска да учествува во воените дејства и во финансирањето на Сојузот, при што Атина ја имала командувачката и водечката улога.

Подоцнежната појава на империите на историската сцена доведува до воспоставување потрајни облици на организирање на односите меѓу државите.

⁵ Benčina Dragoljub, Simoniti Iztok „Mednarodne organizacije“, Priročnik in vodič, Delavska enotnost, Ljubljana, 1994

Римската Империја во својата милениумска историја претставува токму таков облик на организација со Источното и Западното Римско Царство, па и со Отоманската Империја во подоцнежниот историски тек.

После падот на Западното Римско царство настојувањето за обединување на Европа за прв пат се јавува за времето на владеењето на Карло Велики во раните почетоци на IX век.

Во прилично разбрануваниот среден век во кој во Европа беснеат војни кои силно го попречуваат нејзиниот економски развој се промовираат идеи, односно правни норми за воспоставување на траен мир помеѓу христијанските земји, меѓу останатото и преку градење на односи на сојузништво на тогашните европски суверени. Би требало тука да се споменат концепциите за создавање европска федерација на христијанските земји, чувари на европскиот мир, на францускиот правник Пјер Дибо на самиот почеток на XIV век. Инспириран од идеите на крстоносците, објавени во неговото дело „За обновувањето на светата земја“, тој ги промовира идеите за создавање на определени интеграциски структури, како Совет на владетелите (асоцијација со денешниот Европски совет, односно претходно Самитот на шефовите на државите и владите на европските земји), Арбитражниот суд (асоцијација со денешниот Европски суд на правдата) и заедничките норми, вредности и право (асоцијација со заедничките придобивки – *Acquis communautaire* и темелните принципи на кои почива Европската унија).

Чешкиот крал Пофебради 1464 покренува иницијатива за основање Лига на европските држави, која би забранила секакви меѓусебни воени конфликти, а би функционирала на основа на нивна рамноправност и соработка, така што на секои пет години би се одржувал Собор на кој секој владетел би бил рамноправен во одлучувањето.

„Големиот план“ на Војводата од Сили, Максимилијан де Бетини (1560-1641), советникот на францускиот крал Анри IV (1553 -1610) во постхумно објавените мемоари, е документ со конституционални карактеристики кој го истакнува принципот на рамнотежа меѓу европските сили, нивно поврзување и основање на Заедничко собрание од кога фактички и датираат зачетоците на меѓународното организирање на средновековните европски држави.⁶

Појавата на првите суверени држави во Европа формирани во текот на 15, 16 и 17 век наложувала и дефинирање одредени правила на дипломатија и соработка по прашањата на безбедноста и употребата на сила во конфликтните ситуации. Во тие апсолутистички режими, волјата на владетелите како легитимно право била наметнувана и во тогашното меѓународно право, во уредувањето на меѓународните односи, како и во функционирањето на соодветните облици на организирање и на соработка.

Така, холандскиот теоретичар на меѓународното право Хуго Гроцијус (Hugo Grotius, 1583-1645 г.) го истакнува принципот за слободна пловидба на отворено море, кој Холанѓаните (нова моќна сила на историската сцена) успеваат да го наметнат и издигнат на ниво на меѓународна норма по 30-

⁶ Šmale Wolfgang „Istorija evropske ideje“, Clio, Beograd, 2003

годишната војна со Шпанците (1618-1648 г.), за бенефиции за холандската страна, односно ускратување на привилегиите и на ексклузивитетот на тогашните моќни колонијални сили во поморскиот транспорт.

Подоцна, во времето на британската доминација, принципите за слободна пловидба и за слободна трговија се менуваат во интерес на најмоќната поморска флота во светот во тоа време (поморскиот превоз за и од Англија да се одвива само со британски бродови).

Речиси два века подоцна, во крајно воено конфронтираната Европа (по воената интервенција на Франција кога шпанските трупи го заземаат Трир, вмешувањето на Шведска како нејзин сојузник, како и на обединетите холандски покраини што исто така и објавуваат војна на Шпанија, а германскиот цар на Франција), со Вестфалскиот мировен договор од 1648 г., Франција и Шведска остваруваат територијални добивки (Франција - Алзас, Мец и Тулон, а Шведска - Померанија), а со тоа и засилено политичко влијание во тогашна Европа. Влијанието на германскиот цар е целосно елиминирано, а слободните градови организирани во т.н. Рајнска лига добиваат право да водат своја надворешна политика.

Во тој период веќе се промовираат идеи за реорганизација на европското општество, сè уште на истите социјални основи, но со покомплексни и пообмислени организациски структури. Утопистот Сен Симон (Saint Simon, 1760-1825 г.) дава предлози за воспоставување потесна соработка на Велика Британија и во Франција, што требало да претставува зачеток на нова политичка организираност на Европа со заеднички институции (еден парламент и една влада), значи Европа како федерална заедница на која ќе и биде подреден националниот суверенитет на државите⁷.

Овие идеи во извесна смисла доживуваат своја афирмација на Виенскиот конгрес одржан во 1815 г. (по падот на Наполеон⁸ и неговото прогонство на островот Елба) со формирањето на Светата алијанса, на која и претходел четиристранит договор за сојузништво помеѓу Прусија, Австрија, Велика Британија и Русија, за овековечување на тогашните владејачки династии, задржување на феудалните односи и за спречување на обидите на нараснатите револуционерни сили на француското граѓанско општество за повторно завладување со Европа.

Светата алијанса претставува реакционерен сојуз на европските монархии против револуционерните и ослободителни движења и промени и договор за заемна помош и, по потреба, здружена интервенција за нивно спречување и почитување на границите утврдени на Виенскиот конгрес.

Треба да се има предвид дека тоа се феудални режими што настојуваат да ги „конзервираат“ постојните состојби пред нараснатите силни национални

⁷ Би требало овде да се истакнат предлозите на Конрад Фридрих фон Шмит-Физелдек објавени во делото „Европски сојуз“ 1821 за основање европска федерација, заедничка војска, конгрес на нациите, заедничко знаме, воспоставување единствен правен поредок, единствена валута и заеднички воспитни и образовни мерки

⁸ Наполеон себеси се доживувал како наследник на Карло Велики и „Европската интеграција“ во извесна смисла и била остварена со донесувањето на граѓанскиот законик

движења во Европа, како и пред почетоките на индустријализацијата и барањата за либерализација на економските односи и слобода на движењето на стоките, капиталот и на работната сила на глобалниот пазар.

Во 1818 г. на оваа алијанса и' се приклучува и Франција, и новото политичко организирање на Европа со заедничка влада се смета за „**прва генерација**“ на меѓународно уредување на односите во современа смисла. Конгресот не се состанал на пленум, туку работел по комитети во билатерални и трилатерални средби, на кои биле постигнати повеќе договори, така што цела Европа со сите свои горливи прашања и проблеми, вклучувајќи ја тука уште и распределбата на нераспределените територии и сфери на влијанија, била опфатена со систем на спогодби и на предлози.

За специфичните проблеми што барале меѓудржавно ангажирање биле формирани комисии и административни сојузи, како и комисии за посредување, меѓународни истражни комисии и арбитражен суд.

Почетокот на 20 век носи нови драматични случувања на светската политичка сцена. Како резултат на специфичната историско-политичка констелација, неколку земји (Германија, Италија, Јапонија) што доживуваат динамичен економски подем и кои со задоцнување се вклучуваат во големите политички комбинаторики бараат нова поделба на светот на основа на нововоспоставените односи на силите.

Светот станува поприште на два силно спротивставени блока земји, од кои кај едните се евидентни настојувања за нова прераспределба на колониите, сферите на влијанија, изворите на сировини и запоседнатите пазари, а кај другите очекувања за зачувување на стекнатите позиции. Значи овие антагонизми, базирани на интереси помеѓу двата блока на светските империјалистички сили - Силите на Антантата (од францускиот збор „entente“ - спогодба, слога), предводени од Франција, Велика Британија и од Русија, и Тројниот сојуз или Централните сили, предводени од Германија, Австро-Унгарија и од Италија, кои стануваат сè понапрегнати (неколките инциденти на политичката сцена како кризата по анексијата на Босна во 1908 г., кризата околу Мароко во 1911 г., Балканските војни во 1912 г. тоа силно го потврдуваат), се вистинските причини за претстојното одмерување на силите.

Светот е во големо исчекување.

Се бара повод за конечна пресметка.

Како повод е искористен атентатот на австрискиот престолонаследник Франц Фердинанд во Сараево во 1914 г., од страна на пројужнословенски ориентираната младинска организација „Млада Босна“ (противници на каков било облик на австро-унгарско владеење во Босна и со струја на конспиративни облици и методи на дејствување, вклучувајќи и терористички активности). Австро-унгарската влада, спротивно на сите норми на меѓународното право, и' поставува на Србија, која е обвинета за вмешаност, понижувачки услови во спроведувањето на истрагата (бараат самите да ја вршат истрагата околу атентатот на нејзината територија). И покрај големите отстапки од страна на Србија, Австро-Унгарија ги прекинува дипломатските односи и и' објавува војна на Србија, почнувајќи офанзивни воени операции на широк фронт.

Доаѓа до критична затегнатост на односите во Европа.

Русија застанува на страната на Србија, Германија и' објавува војна на Русија, а потоа и на Франција. Велика Британија како одговор на упадот на Германија во Белгија и' објавува војна. Турција и Бугарија заради остварување свои дамнешни територијални претензии влегуваат во војната на страната на Централните сили. Здружените австро-унгарски, германски и бугарски сили отвораат широк фронт на Балканот. Српските сили, кои долго му се спротивставуваат на надмоќниот агресор, се повлекуваат преку Албанија во Грција, каде што се реорганизираат и се подготвуваат за отворање на Солунскиот фронт и во тие борбени дејства што се водени на овие наши простори присилно се инволвирани многу наши луѓе.

На страната на Антантата во 1917 г. се приклучуваат Соединетите Американски Држави, што донесува голема превага и што многу силно се одразува на конечниот исход на војната. Набргу доаѓа до воен пораз на Силите на центарот.

Но зошто целиот овој вовед?

Во почетокот на Првата светска војна беа завојувани осум држави со 732 милиони жители, за на крајот таа бројка да се искачи на 36 држави со 1,5 милијарда жители, што претставувало 60% од тогашното светско население. Биле мобилизирани 73,5 милиони војници, од кои 48,3 милиони на страната на Антантата и 25,2 милиони на страната на Централните сили.

Покрај сета трагичност на овој најголем воен конфликт во дотогашната човекова историја (10 милиони загинати и 20 милиони повредени, значи жртвувана цела една генерација), економските последици биле погубни. Најголемиот дел од светското производство бил пренаменет за потребите на војските. Заради мобилизацијата бројот на загубените работни часови достигнал енормни размери, а исто така останале огромни неискористените потенцијали во земјоделството, занаетчиството и во индустријата. Само најдиректните штети, како резултат на воените разурнувања, биле проценети на тогашни 956 милијарди германски златни марки.

Версајскиот мировен договор од 28.6.1919 година, како дел на Париските мировни договори склучувани со секоја поразена земја поединечно (како одраз на воената надмоќ и новиот распоред на силите во светот), покрај одредбите со кои се регулираат односите на земјите-победнички со Германија (високите воени репарации и отстапување на значајни територии), содржеше и пакт, договор за основање друштво на народите.

Веројатно силата на разумот, по сè што донесе војната, преку пактот за формирање на друштвото на народите ги обврза земјите-членки:

- на заедничка акција против агресијата врз територијалниот интегритет и политичката независност на некоја од земјите-членки;
- на откажување од употреба на сила во меѓународните односи, односно на прифаќање обврска за мирно решавање на спорите.

Покрај овие и регулирањето на прашањата поврзани со вооружувањето и разоружувањето, заштитата на народите под колонијална управа, акциите на економски и социјален план, како и редица други активности, претставуваа обврски што требаше да бидат исполнети од страна на државите-членки заради зачувувањето на светскиот мир.

Сепак треба да се истакне дека сите споменати одредби беа формулирани по долги дискусии, како израз на настојувањата да се постигне компромис меѓу земјите-победнички за зачувување на предностите што им ги донесе победата и на потребата во глобални рамки и со заеднички сили да се решаваат меѓународните политички проблеми.

Во периодот од 1920 до 1938 година Друштвото расправало за 43 посебни инциденти што го загрозувале светскиот мир, но сепак неговото дејствување во најголемиот број случаи било недоволно ефикасно. Во голема мера и поради фактот што САД и тогашниот претседател Вудро Вилсон (Woodrow Wilson), иако биле иницијатори, никогаш не станале членка на Друштвото на народите, а СССР се приклучил доста доцна (дури во 1934 година), со што во голема мера била ослабена неговата политичка моќ.

Друштвото било ставано на тешки искушенија во решавањето на тогашните сè поприсутни меѓудржавни конфликти: јапонската инвазија на Кореја, Манџурија и на Кина (незадоволна од извештајот за нејзината одговорност за овие агресији Јапонија во 1933 година го напушта Друштвото); инцидентот со италијанската окупација на Абисинија (денешна Етиопија) во 1935 година и по одлуката на Друштвото за санкции и Италија го напушта Друштвото; следуваат и други противправни акти на идните Сили на оската - вмешувањето на Италија и на Германија во Граѓанската војна во Шпанија (1936-1939 г.); многубројните акти на агресија на хитлеровска Германија (присилното соединување на Австрија и окупацијата на Чехословачка) и на Италија (окупацијата на Албанија). Последниот акт на Друштвото, пред фактичкиот престанок на неговото постоење поради избивањето на Втората светска војна, беше исклучувањето на СССР поради воената интервенција во Финска во декември 1939 г.

Со неговото основање во 1919 г. светот доби постојана организација, која предвидувааше пренесување одредени функции дотогаш во исклучива надлежност на државите на меѓународно ниво, со што заживеа **системот на меѓународни организации од повисок ред (од втората генерација)**.

Во почетокот Друштвото имало 32 земји-членки, за подоцна таа бројка да се искачи на 60.

Организациската структура на Друштвото била комплексна, со **Собрание** како највисок орган, во кое секоја земја-членка имала еднакво право на одлучување, **Совет** во кој тогашните големи сили (Велика Британија, Франција, Јапонија, Италија, а подоцна и Германија и СССР) имале својство на постојани членки и уште десет места за земји со право на мандат од три години, и **Секретаријат** и **посебни органи** заради дејствување во областа на здравството, економската и финансиската и интелектуалната соработка и соработката на полето на сообраќајот и на комуникациите.

Во 1920 година е формиран и Меѓународниот суд на правдата.

За седиште на Друштвото била определена Женева, Швајцарија.

Иако Друштвото на народите во 1919 г. е првата меѓународна организација основана заради зачувувањето на светскиот мир и воспоставувањето организирана меѓународна соработка на универзална основа, со текот на времето тоа станува поприште на меѓусебната борба за превласт помеѓу водечките империјалистички земји, што во услови на јакнење на фашизмот и засилување на милитаристичките режими и политиката на компромиси и попуштања на големите сили целосно ги оневозможува неговото ефикасно дејствување и остварување на целите поради кои беше основано.

Причините за неуспехот на оваа најзначајна меѓународна организација за тоа време не треба да се бараат во нејзината несоодветна организациска структурираност, ниту, пак, во нејзините прокламирани начела, туку во нереализираните, односно нараснатите амбиции на поразените сили во Првата светска војна и нивното незадоволство од одлуките на Версајскиот мировен договор, со што системот на колективната безбедност беше сериозно нарушен.

И покрај тоа што Друштвото претставуваше значаен обид за вразумување на конфронтираниот свет и за градење односи на мирољубива коегзистенција меѓу народите, тоа официјално престана да постои во 1946 година, кога на последното заседание на неговото собрание беше донесена одлуката за неговото распуштање и за пренесување на неговиот имот на Организацијата на Обединетите нации, со што на извесен начин е одржан континуитетот со денешната светска организација.

1.5 Видовите меѓународни организации и интеграции

Интегративните процеси на поширок меѓународен план т.е. меѓународната соработка како потреба на силно нагласената меѓузависност на државите, без оглед на нивните политички устројства, се развиваат на билатерална и на мултилатерална основа, како и со посредство на меѓународните организации и интеграции како нејзини инструменти, кои регулираат важни политички, економски, социјални, културни прашања од заемен интерес.

Меѓународните организации ги опфаќаат организациите формирани од држави (International Organizations), влади (Intergovernmental Organizations), како и од приватни здруженија и институции од повеќе држави од областа на социјалната дејност, културата, економијата, хуманитарната работа, религијата - т.н. невладини организации (Non-governmental Organizations).

Поделбата на универзални, регионални и секторски организации (интеграции) е од аспект на целта на која е подредена нивната активност, или, пак, од аспект на географското подрачје на кое организацијата ја реализира. Најважната универзална меѓународна организација се ОН, во чии рамки дејствуваат големиот број специјализирани агенции од областа на економијата, трговијата, финансиите, културата, науката, здравството, образованието, како и

нејзините помошни органи (институти, програми, канцеларии) како институции од универзално значење.

Регионалните организации (интеграции) се определуваат врз основа на географски критериуми, па како покарактеристични се издвојуваат регионот на Африка, Јужна Америка и Карибите, Азија и Пацификот и особено европскиот континент.

Секторските организации покриваат само одреден сектор, како на пр. нафтата, па најпозната е Организацијата на земјите-извознички на нафта – ОПЕК; Меѓународната агенција за енергија што е нејзин пандан, во рамките на Организацијата за економска соработка и развој - OECD, организирана од страна на земјите-увознички на нафта.

Транснационалните и мултинационалните компании што иако по својот карактер не се ни меѓувладини ни невладини организации можат да иницираат формирање меѓународни невладини организации, како што е Меѓународната бродска комора (International Chamber of Shipping).

Трансвладиите организации (Transgovernmental organizations) не се подредени на централните органи на надворешната политика на матичните земји и со тоа имаат наднационален карактер, како што се ИНТЕРПОЛ (International Criminal Police Organization) и Интерпарламентарната унија (Interparliamentarian Union)⁹.

⁹ Биљана Секуловска - Габер „Меѓународни организации и интеграции“, Економски факултет Скопје, 2003

ТЕМА 2

ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА КАКО ОСНОВЕН БЕЛЕГ НА СОВРЕМЕНИТЕ МЕЃУНАРОДНИ ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ

Поглавјето за основните карактеристики на современите меѓународни економски односи треба да направи осврт на:

- глобализацијата како најкарактеристичен економски, социолошки и културолошки феномен на денешницата;
- кејнзијанско-социјалдемократските и неолибералните концепции на глобализацијата;
- порастот на транснационалните и на светските економски, социјални и културни интеракции (поврзаностите и меѓузависностите);
- современите технолошки решенија и воспоставувањето на глобалните транспортни и информациско-комуникациски мрежи како основи на процесите на глобализацијата;
- глобализацијата како карактеристика на современите меѓународни економски односи.

Развојот на меѓународната економска соработка, како што веќе беше истакнато, станува силно детерминиран од научниот и техничко-технолошкиот развој и од појавата на „информатичкото општество“ и тој несоборлив факт станува определувачката одредница на новото време.

Сите тие аспекти, како што се повисоката фаза на индустријализацијата, воведувањето на информатичките технологии во индустриските процеси и во другите домени на човековото живеење, големите консолидации на сложените производствени системи во меѓународни рамки, темелната преобразба на образованието и научната дејност, квалитативните промени на човековите потреби и аспирации, меѓугенерациските пресврти на духовната култура и другите цивилизациски вредности, кооперативноста, автономијата и слободата во услови на деперсонализација на индивидуите и енормното проширување на општествените поврзаности меѓу луѓето и размената на идеи и сознанија и евидентното интензивирање на еколошките, технолошките, стопанските, политичките и на културните промени, всушност се фасцинирачки пресврт чиј опсег и дострел, ритам и интензитет се незапаметени во досегашната човекова историја.

Тоа интензивирање на техничко-технолошкиот прогрес во сите сфери на човековото живеење, изразено не само преку епохалните промени на процесите поврзани со материјалното производство, сообраќајот и комуникациите во целина туку и преку радикалното проблематизирање на сите аспекти на човековото опстојување, е токму тој силно присутен феномен што му дава основно обележје на актуелниов момент и на кој ќе му посветиме посебно внимание во продолжението.

2.1 Забрзаниот ритам на промените како иманентна карактеристика на современиот развој, феноменот на глобализацијата и револуционерните техничко-технолошки откритија

Темата за глобализацијата што им дава основен белег на современите меѓународни економски односи ја почнуваме со едноставното прашање - што е тоа што им дава основно обележје на времето и на светот во кој денес живееме.

Ако избереме само еден одговор што би го изразил духот на денешново време и би ги истакнал основните карактеристики на современите меѓународни економски односи, тоа секако би била глобализацијата, создавањето на „светското општество“. Терминот што беше речиси непознат во академските трудови и во медиумите до 1980-тите, значи до само пред три децении, денес станува синоним за најмоќната движечка сила што го обликува животот на современиот свет.

Тема исклучително инспиративна, актуелна и со дефиниции многу често оптоварени со емотивни, контроверзни, па дури и идеолошки квалификации.

Едно е неоспорно. Светот што владееше цели пет века и кој се чинеше дека ќе биде вечен - светот на национални економии, суверени држави и самосвојни култури дефинитивно му припаѓа на минатото.

Денес живееме во време на постојан пораст на транснационалните и на светските економски, социјални и културни интеракции (поврзаности и меѓузависности), кои ги надминуваат границите на државите и кои светот го прават сè повеќе хомогенизиран, не само во економска туку и во културолошка и социолошка смисла. Тоа е таа интеракција, таа тесна поврзаност и меѓузависност во глобални рамки, кога географските оддалечености стануваат лесно совладливи (кога за едно претпладне можеш да отпатуваш на состанок до кој било дел од континентот и да се вратиш на работа) и кога брзината на електронските комуникации, а и самите електронски комуникации како нервен систем низ кои струи духовниот и деловниот живот на планетата достигнуваат фасцинирачки размери.

Само неколку примери:

-Не толку одамна комуникациите помеѓу земјите беа отежнати, па и информациите за важни случувања или настани стигнуваа со големо задоцнување (само историски „малку“ пред тоа, пред само половина милениум, во времето на големите географски откритија, луѓето немале никакви информации ни за своето пошироко опкружување, па така половината на Колумбовата морепловска мапа била празна, односно означена како „непозната земја“). Денес големиот број сателити не само што вршат геодетски снимања на целата Земјина површина (на сателитската слика на Google earth ги има дури и камените плочи во мојот двор) туку ги вршат и геолошките истражувања во Земјината утроба.

-Денес, преку трите илјади комерцијални сателити и преку милијарда и половината телевизиски приемници, целиот свет го претвораат во една единствена сцена на која милијарди луѓе во исто време следат ист

спектакл (од свеченото отворање на Олимписките игри до доделувањето на филмските „оскари“).

-Телефонските комуникации и дигиталниот пренос на информациите пројавуваат исто така неограничени можности. Пред само три децении телефонскиот разговор се закажуваше во пошта и само од милоста на поштенската службеничка зависеше неговото овозможување, независно од итноста на твојата потреба. Во 1930 година триминутниот телефонски повик од Лондон во Њујорк чинел 300 американски долари, што денес со користењето на Интернет и на Скајп тоа е максимално поедноставено и практично бесплатно.

-Седниците на бордовите на мултинационалните корпорации каде што членовите се од разни земји се држат преку конференциска видеоврска, па дури на ист начин се врши и гласањето на нивните акционерски собранија.

-Сложени медицински истражувања (магнетна резонанса, рендгенски снимања, томографија и сл.) се вршат на далечина со дигитален пренос, па дури и сложени лапароскопски интервенции се вршат со електронско водење на медицинската сонда од друг крај на светот.

-Универзитетските учебници печатени од Токио до Хјустон исто така преку Интернет се достапни бесплатно за секого и во секое време. И не само тоа. Со притискањето на само едно копче на компјутерот, во истиот момент се отвораат трезорите на целокупното светско духовно богатство.

-Огромни износи финансиски средства и скенирана деловна документација во ист момент се трансферираат од еден крај на светот на друг, што овозможува и економската активност да ги проширува своите просторни хоризонти до несогледливи граници и да станува планетарна.

-Во делот на услугите останало врежано поимањето дека тие се добиваат таму каде што ќе бидат платени. Денес преку И-беј и преку Амазон можеш да продаваш низ целиот свет, без продавници, продавачки, практично не напуштајќи ја својата дневна соба. Истото тоа можеш да го направиш и со резервацијата на авионски билети, туристички аранжмани, театарски претстави и така до недоглед.

-Фејсбук и другите социјални мрежи овозможуваат невидена поврзаност меѓу луѓето во целиот свет и неограничени можности на нивна меѓусебна комуникација.

-Има уште безброј слични примери што ни ги нуди секојдневната реалност.

Дури и кога секој од нас со своите блиски надвор од земјава може во секое време бесплатно да комуницира на Скајп, или кога нашите лични податоци се достапни за комуникација на институции, фирми и поединци од целиот свет без наша согласност (што секојдневно се потврдува преку мејловите што ги добиваме со најразлични комерцијални понуди, покани за меѓународни конференции до известувања за лотариски добивки на огромни суми), кога преку Интернет порачуваме книги или кои било други производи или, пак, учествуваме

на меѓународни аукции на уметнички слики, кога директно ги следиме фудбалските натпревари или изборот на песната на „Евровизија“ и самите, пред евидентноста на изложеноста на сите наши идентитети на сериозни преиспитувања, си го поставуваме многу логичното прашање кому ние фактички му припаѓаме, на земјата во која живееме или на светот во неговото пошироко поимање.

Значи, поврзаноста во глобални рамки не се постигнува само преку размената на производи и на услуги или, пак, преку движењето на капиталот т.е, преку развојот на меѓународните економски односи туку и преку транспарентноста на идеите, информациите, културните содржини и сл. Тоа зборува дека луѓето веќе не ги поврзуваат само територијалната припадност, локалната средина и роднинските врски. Во новото време, новата ера, живееме едновременно во два сè погусто испреплетени света (локалниот и глобалниот)¹⁰.

Подемот на глобализацијата како планетарен процес временски коинцидира (и таа коинциденција не е случајна) со крајот на биполарната поделеност на светот и новиот социоекономски контекст со нагласената доминација на САД¹¹, додека основите за нејзината експанзија се современите технолошки решенија и воспоставувањето на глобалните транспортни и информациско-комуникациски мрежи.

Компресијата, збивањето на времето и на просторот и информатичката револуција се феномени со пресудно влијание на тековите на глобализацијата. Тоа „смалување“ на оддалеченостите што ги раздвојуваат земјите и луѓето е суштествена придобивка на модерните технологии во транспортот. Кога воздухопловите на млазен погон постигнуваат брзини и до сто пати поголеми од брзините на едрениците и ако од еден крај на планетата до друг се стигнува за 15-16 часа наместо за две години, како во времето на големите географски откритија, сосема јасно дека современиот свет се претвора во единствен и лесно совладлив простор.

Тој динамизам на промените, кога пазарите и општествата еволуираат со брз ритам благодарение на информатичката револуција, и на помалку развиените земји во светот им овозможува да ја скратат фазата на својот индустриски развој, за која на пионерите на индустријализацијата им требаше цело столетие.

Со текот на времето од тие причини различните општества добиваат слични обележја, од обликот на производството, преку изгледот на градовите до професионалната и социјалната структура и гледања на населението (вкусови, мода, идоли). Само како илустрација на ова тврдење, урбаните пејзажи на десетината светски метрополи (во продолжението) личат на снимки од еден ист град снимени само од различни агли.

Абу Даби

¹⁰Miroslav Pečujlić „Globalizacija“, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2002

¹¹Egon Macner „Monopolarni svetski poredak“, Dosije, Beograd, 2003

Кейптаун

Чикаго

Франкфурт

Хонгконг

Куала Лумпур

Москва

Сао Паоло

Сиднеј

Сингапур

Токио

Торонто

Фотографии со слична содржина би можеле да се приложат и за „Кока-кола“, и за „Левис“, и за „Мекдоналдс“, и за „Марлборо“ и за уште многу производи што стануваат заеднички избор на луѓето на целата планета, како и за Мадона, и за Шакира, и за Роналдо, кои стануваат заеднички идоли на младите во целиот свет.

2.2 Кејнзијанско-социјалдемократските и неолибералните концепции на глобализацијата

Би требало да се истакне дека процесот на глобализацијата сепак е израз на интересите и на погледите на глобалните елити на моќта, кои и го обликуваат нејзиниот тек. Од втората половина на 20 век на светската историска сцена се менуваат две различни концепции врзани за глобализацијата - кејнзијанско-социјалдемократската и неолибералната. Првата, концепцијата поврзана со новиот светски економски поредок, резултат на големиот историски компромис на западната елита, промотори на „државата на благосостојбата“ и Групата 77 и Движењето на неврзаните, која беше актуелна речиси три децении и во чие средиште беше забрзаниот развој на економиите на земјите од Третиот свет, нивниот премин во „новоиндустријализирани земји“ и смалувањето на јазот меѓу световите, поддршката на Светската банка со обилна помош и евтини кредити за интензивирање на извозот на нивните производи и увозот на модерни технологии.

Метеорскиот подем на неолиберализмот на светската политичка сцена кон крајот на седумдесеттите години на минатото столетие, по победата на конзервативците на Маргарет Тачер (Margaret Thatcher) во Велика Британија и

на републиканците на Роналд Реган (Ronald Reagan) во САД, донесе целосна приватизација и дерегулација и силен подем на транснационалниот капитал, кој ослободен од стегите на државната контрола ги отстранува локалните протекционистички бариери, создава единствен светски економски простор и услови за негово брзо оплодување и остварува одлучувачко влијание врз наднационалните институции. Нагласено станува создавањето огромни контингенти на евтина и дисциплинирана работна сила во глобални рамки, намалување на социјалните трансфери и корпорацииските даноци и демонтирање на социјалната држава. Таа нагласена фрагментација на светот и продлабочувањето на нееднаквоста стануваат и силен поттик за појавата на фундаментализмот и на агресивниот национализам.

Разгледувајќи ја во тој контекст глобализацијата како ширење, продлабочување и интензивирање на светската меѓузависност во сите аспекти на современото живеење, од културата до криминалот, од економската соработка до поврзаностите во духовната сфера, таа сè погуста технолошка поврзаност, економска меѓузависност и подем на транснационалните сили како незадржлив процес што е извор на соработка, прераснува и во извор на длабоки социјални понори и уништување на животната средина, експлозии на насилни културни судири и повлекување во своите етнички, националистички и верски тврдини.

Обележје на глобализацијата, особено на нејзината „неолиберална“ фаза, е претворање на современото општеството во „светско општество на ризик“. Тоа значи дека глобализацијата има и своја „мрачна“ страна, свое наличие што секојдневието на нашето опстојување го прави исклучително ризично. Точно е дека ризичноста е постојано присутна страна на човековото битисување, но таа никогаш немала вакви размери како денес. За таа димензија на глобализацијата на 29.3.2011 година во весникот „Нова Македонија“ објавив напис, кој го пренесувам во целост:

Наличјата на забреетаната глобализација

Опасностите од еколошките катастрофи, ризиците од употребата на нуклеарното, биолошкото и хемиското оружје, порастот на сиромаштијата во глобални рамки и судирот на цивилизациите и глобалниот тероризам, четирите се „јавачи на апокалипсата“ што пустошат низ планетата.

Цунамито што го збриша пацифичкиот брег на Јапонија, не многу пред тоа земјотресите што ги погодија Чиле и Хаити, обилните дождови што предизвикаа поплави од катастрофални размери во Бразил, но и во Пакистан и во Австралија, пожарите што ги опустошија руските полиња, па и снеговите што ја блокираа Западна Европа кон крајот на минатата година покажуваат дека светот е ранлив и дека ризиците од еколошките катастрофи, од големите и непредвидливи климатски нарушувања, од ширењето на озонската дупка и од ефектот на стаклената градина, од уништувањето на изворите на кислородот и од фаталната оскудица на вода за пиење, силно ја нарушуваат рамнотежата на современото живеење.

Технолошките ризици во ерата на нуклеарното, биолошкото и хемиското оружје, нуклеарните инциденти (ужасите и стравот од зголемената радијација како последица на тешко оштетените реактори на нуклеарната централа „Фукушима“, а во светот работат дури 372 нуклеарни центри со 440 реактори), како и непредвидливите последици од генетичкото инженерство, носат нови неизвесности и претставуваат закана за целото човештво.

Никогаш досега во човековата историја економската активност не создала во толку краток временски период толкаво богатство и толку силна деградација на природната средина.

Социјалните напнатости стануваат исто така силно нагласени, со пораст на сиромаштијата во светот и сè поголемиот јаз и подвоеност меѓу општествата, судирот на цивилизациите, повторната милитаризација на светот и експанзијата на глобалниот тероризам.

Поимањето на глобализација, оттука, не може да се сведе само на процесите на постојан пораст на транснационалните и светските економски, социјални и културни интеракции (поврзаности и меѓузависности) што ги надминуваат границите на државите и кои светот го прават сè повеќе хомогенизиран, не само во економска туку и во културолошка и социолошка смисла, кога географските оддалечености стануваат лесно совладливи и кога брзината на електронските комуникации, а и самите електронски комуникации добиваат фасцинирачки перформанси, овозможувајќи економската активност да ги проширува своите хоризонти до невидени размери, давајќи му силен поттик на економскиот развој во глобални рамки.

Значи, феноменот на глобализацијата го прави времето во кое живееме исклучително ризично, обременето со големи предизвици и со нагласени противречности на глобален план. Ризиците впрочем биле постојано присутна околност на човековото битисување, но никогаш не во толкава мера и со толкави размери и тие ризици за кои овде станува збор не се од егзогена природа, туку се разлутат на ограничената контрола на луѓето над сопствените активности и нивните несогледливи последици.

Создавањето клима на сеопшт страв и несигурност е плодна почва за експанзија на авторитаризмот за сметка на демократско-хуманистичката димензија на глобалните односи.

Одговорот на авторитарниот лик на глобализацијата и на ризиците што таа ги носи не може да биде изолацијата во светот прекриен со планетарна мрежа на меѓузависности.

Прифаќањето на современите цивилизациски вредности, модерните технологии, пазарните законитости, демократските облици на политичкиот живот и човековите права и проширувањето на локалните културни хоризонти станува императив што не може да биде заобиколен. Дури и демократизацијата на општествените заедници што денес го окупираат вниманието на светската јавност (заради економската заостанатост, корупцијата, политичкиот авторитаризам, етничките и

верските конфликти проследени со изливи на масовни безредија и насилства) е нивна неодољна потреба.

Демократизација на односите на глобален план и развојот на космополитските вредности, ублажувањето на сиромаштијата и намалувањето на јазот меѓу општествата, нагласениот стремеж за пресврт од униполарниот свет на доминација кон мултиполарна светска заедница, плурализмот на светските културни вредности и нивното заемно збогатување и вкрстување на цивилизациите се новите вистински алтернативи за опачините и за ризиците на забреветаната глобализација.

2.3 Глобализацијата на меѓународните економски односи

Иако на феноменологијата на глобализацијата како социолошка и културолошка одредница на актуелниов историски момент ѝ посветивме значителен простор, со оглед на насловеноста на наставната материја, нејзината економска димензија, односно глобализацијата на меѓународните економски односи останува да биде правиот фокус на нашиот интерес, при што во центарот на нашето внимание ќе бидат:

- разгранувањето и продлабочувањето на меѓународната поделба на трудот;
- трендовите во економскиот развој и улогата на меѓународната трговија;
- трендовите на меѓународното движење на капиталот;
- модалитетите низ кои се реализираат меѓународните текови на капиталот;
- реафирмацијата на улогата на приватниот капитал во вкупниот извоз на капиталот;
- промените во насоките на меѓународното движење на капиталот;
- улогата и значењето на техничко-технолошкиот напредок за процесот на глобализацијата; и
- на крајот, развојот и ширењето на транснационалните компании, нивните карактеристики, економски ефекти и неповолности и нивните мотиви за основање филијали или други современи облици на капитални вложувања во странство.

Во самиот почеток констатираме дека економските текови во денешно време се крајно комплексни и подложни на динамични промени. Имено, во тек се процеси на поврзување на националните производствени простори и услови за стопанисување во еден глобален систем на производство, потрошувачка и размена во светски рамки. Притоа е потребна јасна дистинкција. Глобализацијата е поимно различна од интернационализацијата, која означува ширење на економските активности на државите надвор од нивните национални граници и е многу покомплексна и поразвиена форма на функционална поврзаност на меѓународно дисперзираните економски активности. Глобализацијата е поимно дефинирана како силна испреплетеност, односно

како градење односи на нагласена „згуснатост“ и јакнење на свеста за светот не како за поврзаност на поединечните национални стопанства туку како за единствена и неделива целина.

Ако сакаме на наједноставен начин да ја дефинираме сегашната етапа во развојот на светската економија, треба да појдеме од незапирливиот ритам на промените, од сè понагласеното истакнување на тенденциите кон создавање единствено светско стопанство и единствен светски пазар, кон нагласувањето на меѓузависноста и проширувањето на соработката и на развојот на меѓународните економски односи што се воспоставуваат и развиваат во нивните рамки.

Глобалните услови во почетокот на 21 век сè понагласено ги истакнуваат тенденциите кон создавање единствено светско стопанство и единствен светски пазар, кон јакнење на деловниот амбиент што го карактеризираат брзи промени на економските, социјалните и на политичките модели. Појавата на новоиндустријализирани земји, зголемената конкуренција и големите консолидации во стопанството во глобални рамки стануваат секојдневие, наметнувајќи нови деловни императиви¹².

Големите технолошки револуции, првенствено информатичката, се најголемиот цивилизациски лост за реализацијата на глобалното општество. Зачестеноста на спектакуларните технолошки решенија и иновациите и сè потесната поврзаност и меѓузависност во глобални рамки се во нераскинливо единство.

Глобализацијата означува објективен планетарен процес на создавање сè погуста мрежа на поврзаности и меѓузависности на сè поширок круг општества - сè поширок е кругот на дејностите што стануваат транснационални, со кои не може да се управува исклучиво во рамките на националните граници. Фирмите дисперзираат делови од нивниот производствен процес на различни локации низ целиот свет за да ги намалат трошоците на производството и да го зголемат квалитетот на нивните производи. На тој начин економиите на националните држави стануваат сè повеќе испреплетени и како што се зголемува обемот на трговијата државите стануваат сè позависни една од друга за своите значајни производи и услуги, динамизирајќи го на тој начин и развојот на светската економија во целина¹³.

Ќе наведеме само неколку примери поврзани со ова тврдење. Возилото со кое Американецот се вози на работа е дизајнирано во Германија, изработено во Мексико во фабрика во сопственост на „Дајмлер-Бенц“, со компоненти изработени во САД и во Јапонија, од корејски челик и со малезиски гуми. Или, пак, бензинот што го полни на бензинската пумпа на БП („Бритиш петролеум“), поседувана од британска мултинационална компанија, е од нафта исцрпена од океанот во близината на брегот на Африка од страна на француска нафтена компанија и транспортирана до САД со танкер на грчки бродосопственик. Мобилниот телефон „нокија“ што го користи е дизајниран во Финска, изработен

¹² Collier Paul, Dollar David „Globalization, Growth and Poverty: Building an Inclusive World Economy“, Oxford University Press and World Bank, 2002

¹³ Чарлс В.Л Хил „Меѓународен бизнис – натпреварување на глобалниот пазар“, Магор Скопје, 2010

во фабрика во Тексас, со микрочипови произведени во Тајван, а дизајнирани од индиски инженери што работат за „Тексас инструментс“. За авионот „боинг 777“ делови за трупот и за крилата испорачуваат осум јапонски компании, три италијански компании се вклучени во изработката на перките на крилата, а доставувач од Сингапур ги испорачува вратите и опремата за слетувања на клунот на авионот.

2.3.1 Разгранувањето и продлабочувањето на меѓународната поделба на трудот

Врзано за разгранувањето и за продлабочувањето на поделбата на трудот во меѓународни рамки би требало да се истакне дека секое општество ја засновува својата социјално-економска егзистенција на општествена поделба на трудот заради остварување поголема продуктивност, економичност и рентабилност на стопанските активности што ги развива, што е пак резултат на неговата потесна специјализација. Според тоа, меѓународната поделба на трудот не е многу различна од општествената поделба на трудот во рамките на националната економија, освен што се врши на глобално ниво.

Со оглед на фактот дека општествената поделба на трудот во рамките на националната економија е заснована на потесна специјализација на стопанските субјекти, меѓународната поделба на трудот би можела да се дефинира како процес на специјализација на земјите во меѓународната размена. На тие чинители и се базираат теоретските постулати на класичната граѓанска теорија на надворешната трговија¹⁴ на Адам Смит (Adam Smith, 1723-1790 г.) и на Дејвид Рикардо (David Ricardo, 1772-1823 г.), во чија основа се специјализацијата и меѓународната поделба на трудот, кои на земјите им носат апсолутни предности како услов за нивна меѓусебна размена. Тоа значи дека доколку секоја земја се специјализира за производство за кое има компаративни предности (расположливост на производствени фактори и најниски производствени трошоци), светското производство ќе биде поголемо и преку трговската размена ќе и' се овозможи да ги ефектуира тие предности, под претпоставка на постоење на слободна конкуренција, односно слободна трговија и целосна вклученост на националните економии во рамките на светското стопанство, кои ќе овозможат така воспоставените односи повратно да дејствуваат и на националната економска сцена (за разлика од затворените автаркични економии каде што тие ефекти целосно изостануваат).

Поврзувајќи ги овие теоретски гледања на компаративните предности базирани на претпоставките за неменливост на навиките и на потребите, неменливост на расположливоста на производствените ресурси и на пропорциите на користењето на производствените фактори во производството (што значи неменливост на технолошките постапки во процесите на производството) со реалните состојби, се доаѓа до заклучокот за нивна сериозна ограниченост заради нивната целосна заснованост само на статички претпоставки.

¹⁴ Ljubiša Adamović „Teorija međunarodne trgovine“, Savremena administracija, Beograd, 1976

Меѓународната поделба на трудот, како основен принцип во функционирањето на светското стопанство, меѓутоа е динамичен процес, кој постојано бара свое преиспитување во согласност со промените што ги предизвикуваат економскиот и технолошкиот развој. Значи, тој процес не е детерминиран само од одредената моментална состојба кај производствените фактори и особено не од расположливоста на природните ресурси, во онаа мера во која се сакало да се докаже тоа со конвенционалната теорија и нејзиниот статички поглед на светот на реалноста, туку со земање предвид уште цела низа фактори од екстерен и интерен карактер.

Во реалниот живот навиките и потребите се менуваат со економскиот и со културниот развој, како и со промените во социјалната структура на населението. Промените во производството предизвикуваат и промени во структурата на потрошувачката. Развојот на меѓународната трговија дејствува исклучително силно на промените на навиките на потрошувачите. Демонстрацискиот ефект е силно нагласен. Помалку развиените земји, благодарение на развиеноста на комуникациите, имаат достапни информации за постоење на голем број производи во развиените земји, кои настојуваат да ги обезбедат преку трговската размена или, пак, да ги произведуваат. Исто така и производствените ресурси се подложни на динамични промени. Се менуваат соодносите на нивната расположливост и пропорциите на нивното користење во производствените процеси, односно се менуваат самите технолошки процеси, за разлика од времето кога е развивана класичната теорија на меѓународната размена кога технолошките промени не биле ни толку значајни, а ни толку чести, па можеле да бидат и игнорирани. Денес тие технолошки промени се толку интензивни, заради што и компаративните предности се предмет на постојано преиспитување и не се толку широкораспространети, туку во голема мера се концентрирани во мал број земји, што определувачки влијае на правците на размената.

Значи основата на меѓународната поделба на трудот ја сочинува меѓународната трговија. Низ механизмите на надворешнотрговската размена земјата ги добива оние производи што не е во состојба да ги произведе или, пак, може да ги произведе со многу повисоки производствени трошоци. И наместо своите производствени фактори да ги ангажира во широка гама на најразлични стопански активности, националната економија се специјализира за оние производства за кои има компаративни предности, и тоа не само предности што доаѓаат до израз во дадената ситуација, туку и за оние што можат да се стекнат како со промените во својата национална економија, така и со промените во другите економии во поширокото опкружување. Во спротивно, при дадена факторска расположливост и технолошки решенија меѓу развиените земји и земјите во развој, вториве ќе треба да продолжат со специјализацијата и со извозот на минерални сировини, руди, енергенти и храна во развиените земји во замена за преработени индустриски производи. И ако вака поставените односи во меѓународната размена можат на некој начин да значат привремено решение за развојните потреби на земјите во развој, претставениот образец на специјализација и надворешнотрговска размена ги води кон состојба на потчинетост, оддалечувајќи ги од динамичките ефекти од индустријализацијата на подолг рок.

Динамичката корист (која во голема мера е различна од статичката корист од компаративните предности), која е резултат на индустрискиот развој, се состои во едукација и соодветна обученост на работната сила, повисок степен на иновативност, повисоки и постабилни цени на извозните производи и поголеми доходи на населението. Со специјализацијата на земјите во развој само за производство на примарни производи, а на развиените земји за производство на индустриски производи, целата оваа динамичка корист од индустријата и од трговијата ја присвојуваат развиените земји, оставајќи ги земјите во развој сиромашни, неразвиени и зависни (самиот факт што сите развиени земји се првенствено индустриски, а земјите во развој земјоделски или ориентирани кон екстракција на рудните богатства е најдобрата потврда за оваа констатација).

Од наведените причини, изнесените теоретски гледишта на традиционалната теорија за меѓународната трговија се оценуваат како статички и ирелевантни за објаснување на актуелните состојби, поради фактот што водат кон приспособување на постојните услови, но не и кон нивно менување и максимализација на ефектите во определен подолг временски период. Оттаму и настојувањето на земјите во развој за промена на образецот на трговијата и за реформа на постојниот меѓународен економски поредок во насока на уважување на нивните специфични развојни потреби¹⁵.

Тоа во крајна линија би значело дека моделот, образецот на развојот на една земја не може да биде определен еднаш засекогаш, туку мора да биде постојано преиспитуван во зависност од промените на основните претпоставки или очекуваните промени со текот на времето. Поради тоа и земјите во развој нема вечно да извезуваат првенствено примарни производи, а да увезуваат индустриски преработки. Со акумулацијата на капиталот во потребните износи и тие ќе се вклучуваат во процесите на индустријализацијата и нивните компаративни предности сè повеќе ќе се оддалечуваат од примарните производи насочувајќи се најпрвин кон поедноставните индустриски преработки, за со текот на времето да се вклучат и во повисоките фази на индустриското производство, за што најдобар пример се искуствата на брзорастечките економии од групата БРИК (Бразил, Русија, Индија, Кина), потоа далекоисточните „тигри“ (Хонгконг, Тајван, Кореја и Сингапур), па денес и Турција.

2.3.2 Трендовите во економскиот развој и улогата на меѓународната трговија

Во досегашната експликација на поврзаноста на меѓународната трговија со темпото и со динамиката на економскиот развој го истакнавме значењето на ширењето на пазарите за економската ефикасност на националните економии во пошироки глобални рамки. Оттаму соодветната интегрираност во светските економски текови, односно глобализираноста на националните економии е

¹⁵ Dominik Salvatore „Меѓународна економија“, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2009

силна потврда на поврзаноста, односно на условеноста на економскиот развој од обемот на меѓународната размена на стоки и услуги.

Исто така постои силна корелација помеѓу глобализираноста на една земја и нејзината определба да имплементира политики што промовираат динамичен и одржлив пораст и со кои се зголемуваат доходите и економската слобода на нејзините граѓани. А токму приватните иницијативи и слободната конкуренција на глобално ниво (затоа што светската историја не познава друг поефикасен економски механизам освен пазарниот) ги поттикнуваат инвентивноста и претприемаштвото, што, пак, од своја страна води кон интензивирање на технолошките иновации и, во крајна линија, кон нагорно поместување на севкупниот производствен аутпут на економијата.

За влијанието на техничко-технолошкиот прогрес врз економскиот развој и за големината на пазарот како главен аргумент за позитивното влијание на глобализацијата врз економскиот развој, со овозможувањето големосериски производства и повисоки степени на специјализација и искористување на компаративните предности по таа основа, веќе стана збор. И големиот пазар на тој начин станува значајна претпоставка за економската ефикасност на националните економии и за општата благосостојба на населението.

Големите пазари што често ги надминуваат националните граници, како што веќе беше истакнато, создаваат можности за зголемување на обемот на производството на стоки (и на услуги), што е проследено со економии на обем и со растечки приноси, и колку е поголем пазарот поголеми се можностите за зголемување на производството, а со тоа и за намалување на производствените трошоци по единица производ. Новите големосериски производства и специфичните технологии што притоа се користат фактички и не е можно да бидат применувани на мали обеми на производство како што тоа било правено во минатото (производството во автомобилската индустрија на пример).

Отривањето нов лек изискува огромни финансиски издатоци и колку што е поголема продажбата на тој лек на кој можат да се распределат трошоците за истражувачките напори на фармацевтските тимови, толку тие трошоци по единица од лекот ќе бидат пониски и подостапни за поширок круг потенцијални корисници.

И уште еден силен аргумент во прилог на глобализацијата. На голем глобален пазар трошоците поврзани со научните истражувања и иновации можат да се распределат на поголем обем произведени количества и на тој начин придобивките на технолошкиот прогрес стануваат подостапни за секој жител на планетава.

Меѓународната трговија на тој начин станува основа на просперитетот во меѓународната економија и стожер на порастот на продуктивноста и економскиот развој¹⁶.

Продажбите на меѓународните пазари во деценијата што измина за над 50% ги надминаа продажбите на домашните пазари.

¹⁶ Mc Donald Brian „The World Trading System, The Uruguay Round and Beyond“, St. Martin's Press New York - Macmillan Press London, 1998

Тој паралелизам помеѓу порастот на светското производство и отвореноста на економиите, прикажан преку извозот во рамките на светската економија (годишни промени во проценти во периодот 2000-2011 г.), изработен врз основа на податоците од Студијата на Светската трговска организација (World Trade in 2011), упатува на заклучок за нагласена корелативна поврзаност на стапките на пораст на извозот и на светскиот БДП, која е присутна во целиот анализиран период. Во 2011 г. обемот на светската трговија на стоки забележа пораст од 5%, при едновремен пораст на светскиот БДП од 2,4%, што претставуваше значително намалување во споредба со 2010 г., кога порастот на светската трговија изнесуваше 13,8%, а порастот на светскиот БДП 3,8%. Реалниот пораст на светската трговија со стоки во 2008 г. поради глобалната криза изнесуваше само 2%, што беше значително понизок од остварениот во 2007 г. (6%) и во 2006 г. (8,5%) и значително под десетгодишниот просек од 5,7%, но сепак со значително подинамичен пораст од динамиката на порастот на БДП во истиот период (1,7% во 2008 г., 3,5% во 2007 г. и 3,7% во 2006 г.).

Статистиките на WTO за поврзаноста на економскиот развој и меѓународната трговија го потврдуваат овој паралелизам и во уште подолг период во минатото, истакнувајќи ја определувачката улога на светската трговија за порастот на светскиот аутпут.

	1870-1900	1900-1913	1913-1950	1950-1973	1973-1993	2006	2007	2008	2009	2010	2011
БДП	2,9	2,5	2	5,1	2,6	3,7	3,5	1,7	-2,2	4,3	2,7
Трговија со стоки	3,8	4,3	0,6	8,2	3,8	8,5	6	2	-12	14,6	6,9

Овие просечни стапки сепак содржат одредени секторски и регионални специфики. Доминантното влијание на високоразвиените земји е присутно во целиот претставен временски интервал и со особено нагласен подем на светското стопанство во повоениот период до средината на седумдесеттите од минатото столетие, со просечна стапка на пораст од 5,1%, при едновремен пораст на светската трговска размена на стоки од 8,2%.

Светската енергетска и суровинска криза од средината на 1970-тите поприлично ги забави порастот на БДП (просечно 2,6% до крајот на столетието) и порастот на трговијата од 3,8% во истиот период, при што особено забележителен, и тоа карактеристично за последната деценија, беше порастот на трговијата со комерцијални услуги, која бележеше позасилена динамика од трговијата со стоки во глобални рамки. Учеството на комерцијалните услуги во истиот период го зголеми своето структурно учество во вкупната светска трговија, достигнувајќи ниво од 20%.

И ако во почетните години на анализираниот период носители на индустриското производство и на светската трговија со индустриски производи

беа Велика Британија и САД, во последните децении на минатото столетие беа евидентни глобални поместувања на економската активност (и производството и трговијата) кон Пацификот, каде што далекоисточните растечки економии и Кина веќе достигнаа учество од 64% и годишни стапки на пораст од 12%, споредено со стапките на пораст на извозот од 4 до 7% кај развиените земји во другите делови од светот.

2.3.3 Трендовите на меѓународното движење на капиталот

Целокупното досегашно претставување на материјата поврзана со меѓународната трговија имплицира на надворешнотрговската размена на стоки и на услуги како значаен чинител на економското поврзување на земјите во меѓународни рамки. Притоа како да се занемарува фактот дека не само стоките и услугите туку и технологиите и парите ги минуваат границите на земјите. На некој начин меѓународната стоковна размена и движењето на производствените ресурси може да се сметаат за супститути. На пример, земја со изобилство капитал и со релативен недостиг од работна сила, како што се САД, може да извезува производи или услуги (авиони, современи оружја, компјутерски водени технологии и софтвери) чие производство бара големи инвестициски вложувања (капитал) или да извезува капитал, односно може да увезува „трудоинтензивни производи“ или да дозволи имиграција на работна сила.

Кој е основниот мотив за извозот на капитал надвор од границите на матичната земја?

Логиката е многу едноставна. Основниот мотив за извозот на капитал и во форма на пари и во форма на инвестициски вложувања надвор од границата на матичната земја е очекуваниот поголем профит и оттука заклучокот дека парите, капиталот, не знаат за граници.

До Првата светска војна доминира заемниот капитал како облик на извозот на капитал, и тоа од тогашните високоразвиени индустриски земји кон колониите, односно вложувањата во хартии од вредност во големи инфраструктурни проекти првенствено заради пристапот до изворите на суровините во тие земји. Од тие причини тој и немал некои позабележителни ефекти врз динамизирањето на економскиот развој на земјите во кои бил пласиран. Ако се задржиме на вредносната димензија на пласманите, во некои наслови од малку постар датум се споменува вредност на долгорочни инвестиции во странство од 44 милијарди американски долари. По Втората светска војна, поточно кон крајот на 1950-тите вредноста на долгорочните инвестиции веќе ја надмина цифрата од 100 милијарди, за веќе во 1970-тите да достигне вредност од 300 милијарди американски долари. Веќе во наредните 6-7 години вредноста на вкупно извезениот капитал од високоразвиените индустриски земји-членки на ОЕЦД во облик на краткорочни и долгорочни меѓународни финансиски аранжмани достигна износ од 1.400 милијарди американски долари.

По Втората светска војна основно обележје на извозот на капиталот му даваат странските директни инвестиции, од кои најголемиот дел (над 80%) се реализираат преку активноста на транснационалните компании како моќно

средство за освојување нови пазари и за контрола на производството и на прометот на многу стратегиски производи. Само за илустрација, десетте најголеми компании од областа на телекомуникациите контролираат 86% од светскиот пазар на овој вид услуги, само 60 корпорации доминираат со светската индустрија на храна и пијалаци - примерот на швајцарска „Нестле“. Десетте најголеми фармацевтски компании контролираат речиси 50% од светскиот пазар на лекови и само девет големи светски корпорации контролираат 90% од светската трговија со пестициди.

2.3.4 Модалитетите низ кои се реализираат меѓународните текови на капиталот

Либерализацијата на меѓународните текови на капиталот овозможува негова непосредна инвестициска инфилтрација во странските земји и стекнување управувачка контрола над тамошните производствени, маркетиншки и развојни активности.

Од познатите модалитети низ кои се реализираат меѓународните текови на капиталот, како најкарактеристични се истакнуваат:

- меѓународното кредитирање или тековите на банкарскиот капитал што се реализираат преку механизмите на класичното банкарско кредитирање, при што основниот мотив е да се постигне повисока камата при најмал можен ризик на вложените средства (тоа е и одговорот зошто нашите домашни банки беа преземени од големите светски банки - Стопанска од грчката НБГ, Кредитна од грчката Алфа, Тутунска од словенечката Нова Љубљанска, Охридска од француската Сосиете женерал, Извозна и кредитна од турската Халк, Инвест од австриската Шпаркасе);

- меѓународните портфолио-инвестиции што претставуваат вложувања во хартии од вредност од страна на странски правни и физички лица и кои носат фиксен принос (обврзници на пример), без стекнување управувачка контрола над работењето на субјектите што ги издаваат (основниот мотив за овој вид вложувања е обезбедувањето соодветен принос на вложениот капитал при минимално или прифатливо ниво на ризик за сигурноста на вложените средства - интересенти за овој вид вложувања се пензиските и инвестициските фондови, осигурителните компании, деловните банки и други заинтересирани деловни субјекти)¹⁷;

- директни инвестиции во странство што претставуваат реални инвестиции, долгорочни вложувања на капитал од корпоративни извори во основни производствени фактори (капитални добра, објекти и опрема, земјиште, обртни средства, концесии за експлоатација на минерални сировини), каде што инвеститорите, покрај стекнувањето на сопственичките права, го преземаат и управувањето со конкретните деловни активности.

¹⁷Методија Несторовски „Економија на инвестициите“, Економски факултет Скопје, 2005

Основни носители на последниве инвестициски активности во странство се транснационалните компании што денес контролираат цца 90% од меѓународните текови на капиталот и цца 80% од меѓународните трансфери на технологијата, знаењата и искуствата и кои со своите аутпути креираат 40% од светскиот БДП и реализираат над 50% од светскиот извоз.

Овие вложувања, кои претставуваат широко подрачје на остварување на стратегиските развојни цели и интереси на странските инвеститори, се реализираат преку три стратегиски алтернативи¹⁸:

- аквизиции што значат припојување на постојната деловна активност во странство, при што припоениот субјект го продолжува своето пазарно дејствување со постојниот, со проширен или со целосно променет идентитет, но добива нов титулар на сопственоста и нова управувачка структура;

- мерџери што значат спојување на два или повеќе одвоени и независни субјекти во нов деловен ентитет со слични концепциски и стратегиски карактеристики со аквизициите;

- гринфилд-инвестиции во странство што подразбираат вложувања во изградба на нови капацитети со купување земјиште со или без придружната комунална и сообраќајна инфраструктура и почнување нова деловна активност на целните пазари и се реализираат во случаи кога не постојат ни реални ни институционални претпоставки за варијантата аквизиција, односно мерџер, ниту, пак, на инвеститорот му се потребни капацитетните производствено-технолошки, односно комерцијални погодности на веќе постојниот капацитет.

2.3.5 Реафирмацијата на улогата на приватниот капитал во вкупниот извоз на капитал

До Втората светска војна извозот на капитал од приватни извори претставуваше доминантна ставка во вкупниот извоз на капитал. Меѓутоа, во првите десет повоени години евидентен беше извозот на капитал од јавни извори, а во тој контекст и неговата реафирмација во финансирањето на стопанскиот развој на земјите во развој.

Ваквите тенденции беа детерминирани од крупните општествено-економски и социјално-политички промени, стекнатата независност на голем број поранешни колонии, воспоставувањето социјалистички поредок во дел од нив и силниот бран национализации на компаниите во странска сопственост, односно наметнувањето ригидни обврски кон странските инвеститори во смисла на задолжително реинвестирање на остварените профити, нивно прогресивно оданочување, ограничување на дејностите за пласирање странски капитал, што беше и причина приватниот капитал да ги одбегнува пласманите во земјите во

¹⁸Branko Rakita „Međunarodni biznis i menadžment“, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2006

развој што дотогаш беа јасно определениот правец на насочување и главното одредиште на приватниот капитал.

Меѓутоа, приватниот капитал манифестира способност за адаптирање на новонастанатите услови. Новите форми и модалитети на сраснување и испреплетување на индустрискиот и на банкарскиот капитал многу брзо ја консолидираат својата доминирачка позиција во меѓународните економски односи.

Во шеесеттите години од минатото столетие веќе станува евидентна експанзијата на странските директни приватни инвестиции преку активноста на транснационалните компании, кои во овој период веќе отвораат широк фронт за освојување нови пазари, првенствено во земјите во развој. Големите консолидации во банкарскиот сектор и зголемувањето на финансиската моќ на големите приватни банки им даваа можност на транснационалните компании да користат силна финансиска поддршка во нивните растечки извозно-увозни операции во странство. Всушност, во целиот повоен период се одвиваше процес на концентрација и централизација на банкарскиот капитал во помал број моќни банки со огромен кредитен потенцијал и голем број филијали низ целиот свет и понуда на нови видови банкарски услуги и операции (факторинг, лизинг). И токму оваа разгранетост на финансиската активност и во странство, на овие банки, слично како и на компаниите, им даваше карактер на транснационалност.

Нафтената криза во првата половина од 1970-тите доведе до четирикратно зголемување на цената на нафтата и голем прилив на т.н. петродолари кај земјите-извознички на нафта. Банкарските системи на овие земји не беа доволно развиени за да можат еден импозантен доларски суфицит рационално да го насочат во долгорочни инвестиции во странство. Од тие причини, овие „петродолари“ беа депонирани во големите приватни банки на развиените земји, со што дојде до повеќекратно зголемување на нивните финансиски потенцијали. На тој начин овие банки се афирмираа како најзначајни финансиери на стопанскиот развој на земјите во развој, со што фактички беше отворен и процесот на интензивното кумулирање на нивната финансиска задолженост.

2.3.6 Промените во насоките на меѓународното движење на капиталот

Како што веќе беше истакнато, во периодот до Втората светска војна странските инвестиции беа насочувани кон економски помалку развиените делови од светот. Мал исклучок се првите неколку повоени години по Првата светска војна, кога американските меѓудржавни заеми за санирање на последиците од војната беа насочувани кон големите западноевропски земји. И специфично за овој период е што заемниот капитал предничеше пред странските директни инвестиции.

Веќе во годините по Втората светска војна и особено во почетокот на 1960-тите имаме целосно пренасочување на меѓународното движење на приватниот капитал кон развиените европски земји и кон поразвиените земји во развој.

Како сосема логично се наметнува прашањето за мотивите на промената на насоченоста на капиталот од развиените земји, првенствено од САД кон исто така развиените земји или поразвиените земји во развој (Бразил, Хонгконг, Малезија, Мексико, Филипини, Сингапур, Јужна Кореја, Тајланд) и одговорот дека американските директни инвестиции се насочуваат кон регионот на Западна Европа и кон Јапонија (со што токму американските транснационални компании со својата огромна економско-финансиска и технолошка надмоќ стекнуваат апсолутна превласт во меѓународните економски односи), барајќи нови простори за своите производствени, комерцијални и финансиски активности.

Тоа коинцидира со највисокиот степен на американската хегемонија во рамките на светскиот поредок што САД го установија по завршувањето на војната¹⁹.

Како што е познато, САД од војната излегоа како единствена голема индустриска сила чија територија не беше погодена од воените разурнувања. Нејзината индустрија, која интензивно напредуваше повеќе од еден век, додека другите делови на светот поради двете светски војни доживуваа сериозно назадување, ја издигаше продуктивноста до тогаш невидени размери. Американските производи целосно завладеаја со светските пазари, што претставуваше најдинамична производствена експанзија на САД и нејзино невидено кумулирање богатство во рамките на светската економија.

Од крајот на војната САД беа соочени со два круцијални проблема - остварувањето стабилен светски поредок за непречено остварување профити како резултат на големите економски предности и создавање ефективна побарувачка во другите делови на светот за нивните растечки производствени активности.

Решението за првиот проблем беше најдено во формирањето на низата меѓународни институции (Обединетите нации, Меѓународниот монетарен фонд и Светска банка), кои беа под силно влијание на САД и кои ја обезбедија формалната рамка на поредокот, од една страна, и спогодбата со Советскиот Сојуз како единствена ривалска светска воена и политичка сила потпишана по завршувањето на војната на Јалта, од друга страна.

Маршаловиот план за Западна Европа и соодветната економска помош на Јапонија по избивањето на Корејската криза го решија проблемот на креирањето побарувачка за американските производи.

Значи, Европа поради пониското техничко и технолошко ниво и пониската цена на работната сила овозможуваше остварување повисоки општи профитни стапки, а нудеше значителни инфраструктурни погодности, ширина на интегралниот пазар, расположлива обучена работна сила, со што стана податливо одредиште за директните странски инвестиции.

За актуелните состојби кај странските директни инвестиции е карактеристично што во 2007 г. со износот од 2.000 милијарди американски

¹⁹ Immanuel Wallerstein, „ Globalization or the Age of Transition – A Long –Term View of the Trajectory of the World System“, 1999

долари тие достигнаа историски највисоко ниво. Според испитувањата направени од УНКТАД (UNCTAD), глобалната криза што кулминираше во 2008 г. предизвика дезинвестирање, односно намалување на директните инвестиции на глобален план за 16%, со што вкупниот износ се сведе на 1.700 милијарди американски долари, за во 2009 г. тој износ да падне на 1.114,1 милијарди. Контракцијата на странските директни инвестиции продолжи и во 2010 г., со најзабележителен процент кај Јапонија, потоа кај Ирска, Холандија, Луксембург и Италија, додека забележителен прилив бележат САД (промените се дадени во табелата во продолжение).

млрд. американски долари

Регион/економија	2009	2010	% промена
Свет	1.114,1	1.122,0	0,7
Развиени земји	565,9	526,6	-6,9
Европа	378,4	295,4	-21,9
САД	129,9	186,1	43,3
Јапонија	11,9	2,0	-83,2
Земји во развој	478,3	524,8	9,7
Африка	58,6	50,1	-14,5
ЛАК	116,6	141,1	21,0
Азија и Океанија	303,2	333,6	10,0
Западна Азија	68,3	57,2	-16,3
Јужна, Источна и Југоисточна Азија	233,0	274,6	17,9
Југоисточна Европа и ЦИС	69,9	70,5	0,9

Извор: UNCTAD, 2011

Во однос на насоките на движењето на странските директни инвестиции, карактеристично е што земјите во развој и економиите во транзиција првпат апсорбираа повеќе од половината од вкупните приливи на странски директни инвестиции, што зборува за високиот економски развој на овие земји, порастот на домашната и надворешната побарувачка и добрите макроекономски основи на овие економии.

Значи, ограничениот капацитет за инвестирање на транснационалните компании и големата светска криза предизвикаа колапс кај странските директни инвестиции и нивна пренагласена чувствителност споредена со другите облици на капитални текови.

2.3.7 За улогата и за значењето на техничко-технолошкиот напредок за процесот на глобализацијата од еден друг агол

Единствениот глобален поредок не се раѓа само преку сè побрзото совладување на физичките, економските и духовните оддалечености туку и преку ширењето (дифузијата) на истоветните технолошки решенија и постапки на сè пошироки пространства низ целиот свет.

Ако пронаоѓањето на парната машина, како и нејзината примена во производството и транспортот почнувајќи од втората половина на 18 век, беше револуционерно откритие и експонент на првата технолошка револуција во глобални рамки, кое предизвика дотогаш невидени промени кај сите производствени чинители (производствено-технички, технолошки и организациски), со втората технолошка револуција од крајот на 19 век заснована на примената на електричната енергија, овие промени добиваа дополнително забрзување. И како што со продлабочувањето на научните сознанија за природните процеси луѓето стекнуваа можности за нивна сè поширока индустриска примена, веќе од средината на 20 век со примената на современите информатички технологии (кои го означиле почетокот на третата технолошка револуција) им беше овозможено користење на информациите со чија помош се вршат најразлични истражувања, оптимализација на управувачките активности и автоматска регулација на технолошките процеси.

До пред само нешто повеќе од еден век ни најголемите визионери во тоа време не можеа да замислат дека огромните маси селани ќе ги напуштаат полињата и ќе се преселуваат во големите фабрички хали, како што и денес малкумина ќе ја прифатат реалноста дека бизнисите сè повеќе ќе се селат во компјутерските оддели како симболи на постиндустријализмот.

И нема тука ништо изненадувачко.

Во почетокот на 20 век 95% од населението живеело од земјоделство. Денес во САД само 3% од населението се фармери, не ситни индивидуални, туку современи крупни високомеханизирани земјоделски производители, 20% работат во индустријата (секундарниот сектор), а дури 75% се вработени во секторот на услуги (трговија, банкарство, угостителство, туризам, сообраќај, образование, здравство, научноистражувачки активности), односно во терцијарниот сектор.

Третата напредовна технолошка револуција го симболизира создавањето на „информатичкото општество“, во кое новите вредности веќе не се креираат со тешка физичка работа, туку со нови знаења и иновации. Листата на индустрии со најдинамичен пораст во почетокот на новиот милениум ја сочинуваат микроелектрониката, биотехнологијата, телекомуникациите, авионската индустрија, информатичката опрема. Едновременно овие дејности се и извориштата на најголемите профити во светската економија. И не случајно Бил Гејтс, претседателот на „Мајкрософт“, водечката компанија за софтвер за персонални компјутери, и годинава со своите 66 милијарди американски долари, како и со години по ред, е прв на листата најбогати луѓе во светот. Само за илустрација, германскиот телекомуникациски гигант „Дојче телеком“ во 2010 г.

оствари нето-профит од 1,7 милијарда евра, неколкукратно повеќе од заработените 353 милиони евра во 2009 г.

Новите знаења (инвенциите) и нивната практична примена (иновациите) уште Шумпетер ги посочува како вистински економски двигатели што генерираат побарувачка за нови капитали што ја менуваат техничко-технолошката заснованост на цели индустриски гранки (нови технолошки решенија во телевизискиот прием, мобилната телефонија, носачите на звукот, дигитализацијата на податоците и сл.).

Таквите револуционерни иновации создаваат нови стопански дејности, со нови видови производи и нови поевтини и подостапни ресурси, кои целосно гаснат веќе постојни добро етаблирани дејности поради целосно губење на интересот за нивните производи.

Најзначајните технолошки достигнувања на новото време се оние во сферата на компјутерските и на комуникациските технологии познати како информатички технологии што вршат радикални промени во транспортот и комуникациите, производството, услугите, финансиските трансфери, оптимизацијата на процесите.

Микроелектронските технологии донесуваат револуционерни промени во процесната контрола и во автоматизацијата на производствените процеси.

Но новите техничко-технолошки достигнувања не се само во сферата на информациските технологии. Сè поголеми се заштедите на материјалите и на енергијата (подобрувањето на енергетската ефикасност на процесите и постројките). Сведоци сме на создавањето голем број синтетички сировини - поквалитетни и поевтини од природните и нови извори на енергија (суровинската основа како облик на рента што ја собираа одделните земји го губи чекорот со вештачките сировини).

Исто така сè поширока е примената на вештачката интелигенција, генетичкиот инженеринг, раното дијагностицирање на болестите, биотехнолошките постапки во производството, преработката и чувањето на храната.

Токму тие нови стопански дејности ги даваат белезите, односно основните карактеристики на одделните техноекономски епохи.

Скокот преку просторот и времето со помош на информатичките и на телекомуникациските технологии во вистинска смисла врши невидено глобално поврзување.

Современата информатичка револуција наметна потреба и од одредени регулативи што претставуваат значајна легислативна основа во рамките на мултилатералниот трговски систем на Светската трговска организација во делот на услугите на почетокот на новиот милениум:

Историските техноекономски епохи				
Историски период на техноекон омската епоха	Техноекономски карактеристики на епохата	Најзначајни стопански гранки	Нови достапни ресурси	Инфраструктура сообраќајни средства
1770-1830	првобитна механизација	текстил-машини	водата како енергетски ресурс	канални, патишта
1830-1890	пареа, железница	челик, транспорт	пареа, јаглен	железница, параброди
1890-1940	електрична енергија, тешка индустрија	електрични машини, хемија	челик, електрична енергија	бродови, патишта
1940-1990	фордovo масовно производство	автомобили, синтетички материјали	нафта	патишта, авиони, кабли
1980-	информатички технологии и комуникации	компјутерска индустрија, биотехнологија	микроелектроника	дигитални телекомуникации сателити

-Информатичко-технолошката спогодба што има за цел да го либерализира трансферот и да ги елиминира царините за широката палета високософистицирани производи во светот;

-Спогодбата за базична телекомуникација што ја заменува многугодишната практика на функционирање на националните телекомуникациски монополи и затворени телекомуникациски пазари и која ги отвори патот на дерегулацијата и едноставниот пристап до меѓународните телекомуникациски мрежи;

-Спогодбата за финансиски услуги што ги уредува прашањата поврзани со банкарските, осигурителните и со финансиските податоци и нивниот целосно либерализиран пренос (елиминирани се царинските давачки на меѓународните телефонски јавувања, финансиски или компјутерски трансфер на податоци и сл.).

2.3.8 Развојот и ширењето на транснационалните компании

Интернационализацијата на деловната активност на фирмите и ширењето на нивниот опсег надвор од националните граници стануваат логична и многу присутна тенденција во современиот свет. Притоа, како многу логично се поставува прашањето за врската на овој феномен со динамизирањето на

економската активност на глобален план, односно со економските аспекти на глобализацијата.

Меѓународните монополски здруженија - картели, концерни и трустови, основани кон крајот на 19 век, прераснуваат во квалитативно нови, повисоки форми на монополизација на капиталот во неговите современи облици на дејствување и се најзначајна сила на креирањето на економската активност во глобални рамки, кои проширувајќи ги акцискиот радиус, начинот на функционирањето и формите на меѓународното поврзување стануваат значајни субјекти во светската економија, надминувајќи ги со својата големина економските потенцијали на голем број држави во светот.

Всушност, големите национални компании почнуваат да ги шират своите бизниси и да оперираат надвор од границите на својата земја, надминувајќи ги со својата деловна активност рамките на националниот пазар и мобилизирајќи ги ресурсите и работната сила со капиталот што го поседуваат. Тоа го прават отворајќи свои афилијации во странство, при што и капиталот и менаџментот ги задржуваат својот „национален идентитет“, централизираниот систем на управување и можноста за контрола на нивното работење од страна на надлежните национални институции.

Но станува зачестена појава овие компании, ширејќи ги своите деловни активности, да се приспособуваат на менталитетот и на локалните специфичности во странските земји. „Кока-кола“ и „Дајмлер-Крајслер“ го децентрализираат управувањето за подобро приспособување на локалните услови и пазари и само ги координираат локално водените активности. Истото тоа се случува и со ИБМ. „Нестле“ многумина ја знаат како „локална“ во многу земји во светот каде што таа има свои дисперзирани погони, иако нејзината централа е во Швајцарија. „Форд“ уште во дваесеттите години на минатото столетие имаше дисперзирани погони во Аргентина и во Австралија. „Космополитен“ и многу други женски списанија (па и „Плејбој“) имаат локални изданија низ светот.

Тие компании фактички и функционираат како светот да нема граници, со што се постигнува проширување на пазарите и целиот систем на проширената репродукција станува обележен со меѓународниот елемент.

Доколку сопственоста и националната припадност на членовите на управувачките структури имаат „јасен национален идентитет“, овие компании се транснационални и токму таа разгранета производствена, комерцијална и финансиска активност надвор од границите на националната економија им ја дава таа одлика на транснационалност. Поимот „транснационални“ значи дејствување и надвор од националните граници, распространето стопанисување во целиот свет, кое во принцип е засновано и е контролирано од капиталот што потекнува од една држава. Меѓутоа, само еден дел од корпорациите, доколку како критериум се земе сопственоста на капиталот, можат да се оквалификуваат како транснационални, имајќи го предвид фактот дека во современи услови на негова интернационализација поголемиот дел од нив се повеќенационални.

Доколку, пак, сопственичката и управувачката структура се повеќенационални (мултинационални), тие компании се мултинационални,

имаат наднационален карактер и висок степен на автономија на своите дисперзирани делови. Мултинационалните компании се раководат првенствено од сопствените деловни интереси, дефинирани многу често независно од интересите на државите од кои потекнуваат, односно од интересите на државите каде што се лоцирани нивните афилијации.

За транснационалните компании, според тоа, карактеристичен е повисок степен на централизација на системот на управувањето, за разлика од координацијата карактеристична за мултинационалните компании.

Сепак, сите овие терминолошки одредници - транснационални, мултинационални, меѓународни, супранационални, глобални поради феноменот што е предмет на разработка во оваа тема би можеле да се прифатат како синоними.

2.3.8.1 Карактеристики на транснационалните компании

Суштинска карактеристика на транснационалните компании е нивниот гигантизам, односно нивната огромна производствено-финансиска моќ со која тие добиваат водечка улога во економскиот живот на земјите (во нив е сконцентриран поголемиот дел од работната сила, капиталот и новите технологии). Илустративен е примерот на САД, каде што двестете најголеми корпорации контролираат 80% од вкупното производство на земјата. Некои податоци од малку постар датум упатуваат на заклучокот дека 35% од западното производство надвор од САД е на филијали на американски компании. Овие компании својата широкораспространета производствено-финансиска и комерцијална активност ја имаат инфилтрирано во сите сфери на економскиот живот и особено во пропульзивните сектори (индустриите што му даваат белег на новото време, воено-индустрискиот комплекс), при што поголемиот дел од нив имаат домицил во САД, што зборува за нивната нагласена надмоќ во светската економија.

Вкупниот годишен промет на некои од овие џиновски компании и нивната актива многу често се поголеми од вредноста на БДП на поголемиот број земји во светот. Во почетокот на новиот милениум, според податоците на Светска банка, 64 држави имаа вкупен годишен бруто-производ помал од десет милијарди американски долари. Во исто време, според податоците на Центарот за следење на работењето на транснационалните компании при Обединетите нации, 68 транснационални компании од областа на рударството и на индустријата, 50 транснационални банки и 30 транснационални осигурителни компании имаа активи поголеми од тој износ.

Оттука, цитирајќи го американскиот економист Ладвел Дени (Ludwell Denny), на најдобар начин може да се изрази суштината на американскиот начин на влијание на светот: „Не треба да ја повториме грешката на Британија - премудри сме за да владееме со светот, ние само ќе го поседуваме“.

Својата разгранета производствено-комерцијална и финансиска активност во странство, исто така како своја значајна карактеристика, транснационалните компании ја реализираат преку најразлични облици на

економско-технолошка соработка. Вообичаено, нивната стратегија на освојување нови пазари почнува со надворешната трговија, производствената кооперација, трансферот на технологии и „know how“, па сè до странските директни инвестиции. Доминантна форма на извоз на капитал преку активноста на транснационалните компании се класичните странски директни инвестиции (градење сопствени производствени погони, трансфер на опрема, технологија и стручен кадар), потоа откупи на контролни пакети на акции на постојни претпријатија.

Новите современи технологии како карактеристика и основа на моќта на транснационалните компании се силен императив за имплементирање на придобивките на техничко-технолошкиот развој во производствените процеси. Примената на тие револуционерни техничко-технолошки решенија бара огромни финансиски вложувања што можат да ги поднесат само моќните транснационални компании и со тоа да ја реализираат сопствената развојна експанзија.

Транснационалните компании по правило тежнеат кон формирање филијали над чие работење ќе остваруваат целосна контрола, централизација на стратегиското управување и економско влијание во функција на економско-развојниот интерес (беше спомнато исто така дека постојат и форми на децентрализација на производствените активности и управувањето со компаниите). Оттука и разновидоста на организациската, деловната и управувачката поставеност на транснационалните компании како:

- етноцентрични, во кои за стратегиските цели и деловната политика во функција на нивната реализација се одлучува од „центарот“, од земјата од каде што потекнува капиталот, од каде што се врши контролата на работењето на сите филијали во странство;

- полицентрични, во кои филијалите имаат одредена точно дефинирана самостојност во водењето на деловната политика и управувањето (со филијалите раководат локални менаџери, а „централата“ ја поставува само најопштата рамка на деловната политика);

- геоцентрични, кои се интернационални во секој поглед, системот на раководење е глобален, со менаџмент од земјите во кои компанијата има свои разграноци, а централното раководство е многу мобилно во зависност од ситуацијата и од потребите на корпорацијата (врските со локалната средина се појабави, како и со локалните заедници и со националните држави).

Заради одбегнување на антимонополското законодавство и контролата од страна на националните држави компаниите сè почесто прибегнуваат кон формирање стратегиски алијанси, сојузи за заеднички операции, при што профитот остварен преку овие форми достигнува дури и до 20% од оној на транснационалните компании.

2.3.8.2 Економските ефекти и недоволностите од транснационалните компании

Голем број теоретичари кои го проучуваат феноменот на транснационалните компании се единствени кога е во прашање нивната специфична карактеристика, нивната сестрана глобалистичката ориентација. Нивната експанзија во глобални рамки добива размери без преседан во досегашната економска историја

Мотивите и интересите на земјите кои даваат погодности и обезбедуваат услови за отворање филијали на транснационалните компании се јасни и силно издржани. Со пенетрацијата во одредена земја, овие компании, покрај обезбедувањето финансиски средства од странски кредитни линии и корпоративни фондови, овозможуваат

- воведување современи технички и технолошки решенија и современа организација на работењето, управувањето и раководењето
- зголемување на извозот на странските пазари преку нивната воспоставена трговска мрежа
- задоволување на сопствените потреби за одредени видови производи и услуги
- оптимализација на капацитетните големини
- решавање на проблемите на невработеноста
- зголемување на акумулативноста и решавање на платнобилансните проблеми на земјата

2.3.8.3 Мотивите на транснационалните компании за основање свои филијали или други современи облици на капитални вложувања во странство

Мотивите на транснационалните компании за основање свои филијали во странство или други современи и развиени облици на капитални вложувања се во профитот и неговата максимализација на долг рок. На овие суштински интереси овие компании ги засноваат своите територијално експанзионистички и инвестициско развојни походи, односно поконкретно:

- на проширување на обемот на своите деловни активности и на експанзија на производството и посоодветно позиционирање на локалните пазари (заобиколување на царинските и други административни ограничувања и создавање услови за најповолен пласман на производите);
- на проширување на пазарот за своите сопствени производи и на подобрување на неговата сопствена позиција (спречување на конкуренцијата за освојување на економски привлечните странски пазари);
- на снижување на трошоците за транспорт и посоодветна приспособливост на локалните услови;

-на посоодветно искористување на природните ресурси (концесии за нивна експлоатација) и со тоа проширување на својата суровинска и производствена база;

-на можностите за остварување екстра-профити на долг рок и нивен трансфер;

-на прифатливите начела на оданочување на добивката и поволностите за нејзиното реинвестирање;

-на снижување на производствените трошоци со користењето евтина, неорганизирана и дисциплинирана работна сила;

- на законските и правните гаранции за странските вложувања;

-на избегнувањето на правните прописи на матичната земја во поглед на оданочувањето, антитрустното законодавство и сл.

Развојната динамика на светската економија во втората половина на 20 век во најголема мера почива на подемот на транснационалните компании. Тоа се значи фирми што поседуваат, контролираат или управуваат со производствени погони во повеќе земји, во кои се произведува 25% од светскиот аутпут и во кои внатрекомпаниската размена (размената меѓу матичната фирма и нејзините филијали во странство) се проценува на една третина од вкупната светска размена во преработувачката индустрија. Некои од овие компании²⁰, како што беше истакнато, остваруваат годишни приходи значително повисоки од БДП на голем број земји и реализираат најголеми износи на странските директни инвестиции.

И овде е правото место да се постави прашањето зошто фактички постојат транснационалните компании или зошто не постојат национални.

Основната причина лежи во конкурентската предност на овие компании што ја поседуваат глобалната производствена и дистрибутивна мрежа. Нивната големина овозможува економии на обем на кои се засноваат и нивната конкурентска предност, финансиската поддршка и можностите за големи истражувања и развој. Самата разгранетост на овие компании преку мрежата на подружници во странство овозможува посоодветна производствена специјализација и поделба на работите. Компонентите чие производство бара ангажирање неквалификувана работна сила може да се произведуваат во земји каде што цената на работната сила е ниска. Понатаму, транснационалните компании имаат полесен пристап до меѓународните пазари на капитал, со што може полесно да се обезбеди финансиска поддршка за големите развојни

²⁰ Rank	Company	Revenues (\$millions)
1	Wal-Mart Stores	421,849
2	Royal Dutch Shell	378,152
3	EXXon Mobil	354,674
4	BP	308,928
5	Sinopec Group	273,422
6	China National Petroleum	240,192
7	State Grid	226,294
8	Toyota Motor	221,760
9	Japan Post Holdings	203,958
10	Chevron	196,337

проекти, а и да се централизираат истражувањето и развојот во корпорациските рамки.

Големите компании се одлучуваат за инвестирање во странство кога очекуваниот профит во странство е поголем одошто во земјата, од каде што произлегува и објаснувањето зошто „Тојота“ инвестира во автомобилската индустрија во САД, а IBM во компјутерската индустрија на Јапонија.

2.3.8.4 Проблемите со кои матичните земји и земјите во кои ја прошируваат својата деловна активност се соочуваат поради постоењето на транснационалните компании

Иако транснационалните компании имаат нагласено влијание врз поттикнувањето на светската развојна динамика и благосостојба, тие предизвикуваат одредени проблеми и во матичната земја и во земјите во кои тие ја прошируваат својата деловна активност.

Првата економска последица во матичната земја е губењето на работните места, и тоа во оние гранки во кои земјата нема позабележителни компаративни предности, што е и причината организациите на работниците да прават притисоци против одливот на финансиските вложувања во облик на странски директни инвестиции во странство.

Сериозни проблеми предизвикува и извозот на напредните технолошки решенија што се комбинираат со евтините производствени фактори во странство, за максимализација на профитот на компанијата, но по цена на загрозување на технолошкиот напредок на матичната земја, и покрај фактот што одделите за истражување и за развој остануваат во земјата.

Не помал проблем е и преместувањето на деловните активности во земји со пониско даночно оптоварување или други даночни олесненија, поради кои во значителна мера се намалуваат даночните приходи на земјата во која компанијата има свое седиште.

Не се за потценување ни проблемите што транснационалните компании ги предизвикуваат во земјите во кои е насочена нивната деловна активност и која многу често има доминантна улога во нивните национални економии (само како за пример, во Канада 60% од капиталот во преработувачката индустрија е во сопственост на странските, најчесто американските транснационални компании). Тука во прв ред се мисли на одливот на средствата за истражување и за развој во земјите на потеклото на капиталот. Не помали проблеми создава привлекувањето на локалното штедење и најдобрите кадри што не можат да бидат ангажирани во домашните фирми, особено доколку се тие од посебно значење за порастот и за развојот на земјата, ниските цени на концесиите за експлоатацијата на минералните сировини и користењето капиталointензивна техника во ситуација на изобилство на расположливи трудови ресурси и висока невработеност, царинските и даночните олесненија како значајни буџетски приходни ставки и сл

ТЕМА 3

ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ

Темата треба да даде приказ на:

- историско-политичките околности што го наметнаа основањето на Организацијата на Обединетите нации, нејзините цели и принципи на дејствување и нејзината организациска структура и воспоставените односи на субординација и координација

- органите, телата и специјалните програми и автономни агенции на ООН

3.1 Историско-политичките околности што го наметнаа основањето на Организацијата на Обединетите нации

Друштвото на народите (1919 г.), како што беше истакнато, беше првата меѓународна организација основана заради зачувување на светскиот мир и воспоставување организирана меѓународна соработка на универзална основа. Но тоа не само што не успеа да го одржи светскиот мир туку светот за многу кратко време беше вовлечен во уште постраотни крвопролевања.

Насилното припојување на Австрија, на 12.3.1938 година, и на судетските области населени со германско национално малцинство во Чехословачка беа само првите посериозни сигнали за милитантните планови на нацистичка Германија.

Пактот за ненапаѓање со Сталин силно го охрабрува Хитлер за неговите освојувачки походи на Истокот.

Нападот на Германија на Полска, на 1.9.1939 година, го означил почеток на Втората светска војна.

Велика Британија и Франција и објавуваат војна на Германија.

Германците во своите агресивни експанзионистички походи ги окупираат Данска, Норвешка, Белгија, Холандија, Луксембург.

Следува капитулацијата на француската влада на маршалот Петен.

Склучен е Тројниот пакт помеѓу Германија, Италија и Јапонија во Берлин во 1940 година, на кој набргу му се приклучуваат Унгарија, Романија, Словачка, Бугарија и Кралството Југославија (по кој следуваат големите мартовски демонстрации, со кои е соборен тогашниот режим, но и реакцијата на фашистичка Германија, со напад на 6.4.1941 година, и капитулација на југословенската војска).

Германија ја окупира Грција и потоа во јуни 1941 година го напаѓа и СССР.

Се создава големата антихитлеровска коалиција.

Во Атлантската повелба (14.8.1941 г.) САД и Велика Британија изразуваат подготвеност да му помогнат на СССР, по што следуваат воспоставување односи на сојузништво и советување во Москва меѓу овие три сојузници (29.9.1941-1.10.1941 г.).

Јапонија (7.12.1941 г.) ја напаѓа американската воена база Перл Харбор на Хавајските острови; САД и Велика Британија и' објавуваат војна на Јапонија; Германија и Италија им објавуваат војна на САД.

Втората светска војна е во полн замав.

Се зацврстуваат односите во антихитлеровската коалиција. По иницијатива на американскиот претседател Франклин Рузвелт, на 1.1.1942 година, во Вашингтон 26 држави ја потпишуваат декларацијата на Обединетите нации за заедничко дејствување против силите на Оската. Со оваа декларација е јасно изразена решителноста на сојузниците, на основа на пријателство, соработка и еднакви права, да ги реорганизираат во целост меѓународните односи по завршувањето на војната.

На конференцијата во Москва, од 19.10.1943 до 30.10.1943 година, е решено Обединетите нации од воен сојуз да прераснат во организација што ќе обезбеди праведен мир по завршувањето на војната и се прогласени основните начела на кои ќе почива дејствувањето на идната светска организација.

Во ноември 1944 година, 44 претставниците на Обединетите нации ја потпишуваат Спогодбата за формирање на Управата за помош и за обнова на ослободените територии (UNRRA).

Постигната е спогодба на сојузниците на состанокот во Техеран (28.11 1943 – 01.12 1943 година) за натамошното координирање на воените дејствија, при што истите учесници во Февруари 1945 година во Јалта, на Крим, потпишуваат спогодба за завршните операции и за поделба на сферите на влијанија по завршувањето на војната.

Во Мај 1945 година сојузничките војски влегуваат во Берлин, а во Септември 1945 година капитулира и Јапонија (Италија капитулира уште во Септември 1943 година).

Втората светска војна како најмасовен (и по бројот на жртвите и по обемот на разурнувањата) и најстраотен судир во историјата траеше шест години, завојувани беа 61 држава (само 6 држави останаа неутрални), воени операции беа водени на територијата на 40 држави, мобилизирани беа 110 милиони, загинати 55-60 милиони и ранети 35 милиони луѓе.

Човештвото станува свесно за значењето на демократијата и слободата, за опасностите на тоталитарните политички режими и идеолошки исклучивости, за погубноста на економските потчинетости и идеолошки притисоци, што беа новите императиви за идното политичко организирање во рамките на светската заедница. Таа свест за потребата од организација што ќе го замени Друштвото на народите созреваше уште во текот на војната и се конкретизираше на споменатите меѓусојузнички конференции.

Повелбата на Организацијата на Обединетите нации (United Nations – UN) беше заснована на предлозите прифатени од водечките сојузнички сили (СССР, САД, Велика Британија и Кина) на конференцијата во Дамбартон Оакс-САД (21.8.1944 - 7.10.1944 г.), дополнети на состанокот на Сталин, Рузвелт и Черчил на Јалта во февруари 1945 година.

Повелбата беше усвоена по двомесечната конференција во Сан Франциско, на која учествуваа претставници на 46 земји, и беше потпишана на 26.6.1945 година.

Преамбулата на Повелбата на ОН, како воведен дел на овој меѓународен договор, имаше обврзувачки карактер за земјите-потписнички. Како најзначајна содржинска одредница во текстот на Повелбата се истакнува:

-„Ние, народите на Обединетите нации, сме решени да ги спасиме идните поколенија од ужасите на војната што двапати во текот на нашите животи му нанесе на човештвото невидени страдања,

-и да изградиме верба во основните права на човекот, во достоинството и вредноста на неговата личност, во еднаквоста на луѓето, жените и нациите, големи и мали,

-и да поставиме услови под кои ќе може да се испочитуваат правдата и обврските што произлегуваат од Договорот (меѓународниот договор за основање на Организацијата на Обединетите нации) и од другите извори на меѓународното право,

-и да работиме на општествениот напредок и подобрувањето на условите на живеењето и, имајќи ги предвид овие цели, да бидеме толерантни и заедно да живееме во мир, едни со други, како добри соседи, да ги обединиме нашите сили за одржување на меѓународниот мир и безбедност,

-и да обезбедиме со прифаќањето на принципите и установувањето на методите дека вооружена сила ќе се употребува единствено кога е во прашање општиот интерес,

-и да го употребуваме меѓународниот механизам за унапредување на економскиот и социјалниот напредок на сите народи“.²¹

3.2 Целите и принципите на дејствување на ОН

Основните цели и принципи на дејствување на ОН се надоврзуваат на нејзината мисија содржана во Преамбулата на Повелбата како појдовен документ на меѓународниот договор за основањето на организацијата. Оттаму може да се заклучи дека декларираните цели на ОН набележани во првиот член на Повелбата беа:

-да го одржува меѓународниот мир и безбедност и во таа насока да презема ефективни колективни мерки за спречување и за отстранување на проблемите што може да го загрозат мирот, да ги превенира можните

²¹UN Charter Preamble

нарушувања на мирот и со мирни средства, во согласност со принципите на правдата и меѓународното право, да работи на решавањето на меѓународните спорови или ситуациите што би можеле да доведат до негово нарушување;

-да развива пријателски односи меѓу државите засновани на почитување на принципите на рамноправност и правото на самоопределување на народите и да ги презема потребните мерки и активности што ќе придонесуваат за трајно зачувување на мирот во светот;

-да ја унапредува меѓународната соработка со решавање на економските, социјалните, културните и хуманитарните проблеми, вклучувајќи ги тука и човековите права и неговите основни слободи, без оглед на расата, полот, јазикот или верата; и

-да бидат средиште за усогласувањето на акциите на нациите за остварувањето на овие заеднички цели.

Значи, основната задача на ОН е зачувувањето на мирот во светот. Тоа се постигнува со механизмите на колективна принуда заради заштита на општиот интерес. Од самата Преамбула и од декларираниите општи цели може да се извлече заклучокот за употребата на сила само заради заштитата на општиот интерес, односно за обврската на државите своите меѓусебни конфликти да ги решаваат со ненасилни средства и начини. Употребата на сила, освен во самоодбрана, не е дозволена. Сила може да се примени единствено колективно, за превенирање или за оневозможување на конфликтите.

Обврска е на државите-членки исто така да развиваат пријателски односи и меѓусебна соработка, што е автономна цел независно од целта за зачувување на мирот, иако е со него тесно поврзана. Пријателските односи и соработката се градат на база на почитување на принципите и на правилата на меѓународното право. Почитувањето на овие принципи е обврска и на државите-членки и на самата Организација и претставува исто така независна цел во однос на другите декларирани цели. Притоа развојот на правото е неопходен услов за унапредување на соработката.

Цел е понатаму ОН да бидат единственото централно седиште за хармонизација на односите меѓу државите и народите во светот.

Основната филозофска идеја за мирот се поврзува со јакнењето на соработката и со смирувањето на конфликтите. На ова се додава и идејата за колективната безбедност.

Набележаните цели имаат правен карактер и претставуваат норми што создаваат обврски и за ОН и за земјите-членки. Правниот карактер на Преамбулата може да се уочи од самата мисија на ОН дека таа треба да обезбеди еднаквост на земјите-членки и услови со кои ќе може да се обезбеди почитување на обврските од Договорот и другите извори на меѓународното право. Ова значи дека во случај на спор помеѓу Организацијата како правно лице со држава-членка кога е, на пример, потребно да се постави прашање на законитост на одлука или толкување договор каде што ОН се договорна страна, тие или нејзин орган треба да го постават прашањето пред Меѓународниот суд

на правдата за добивање советодавно мислење, заради почитувањето на нормите на Повелбата (која е документ од уставен карактер) кои се обврски како за земјите-членки така и за самата Организација.

Основните принципи или начела содржани во членот 2 на Повелбата на кои почива дејствувањето на ОН беа:

- суверена рамноправност на државите-членки;
- обврска за почитување и за исполнување на преземените обврски со пристапувањето кон Организацијата, односно содржани во Повелбата;
- решавање на меѓусебните спорови по мирен пат и на начин меѓународниот мир, безбедност и правда да не бидат загрозени;
- воздржување од закани или од употреба на сила со која би била загрозена територијалната целовитост или политичката независност на која било држава или однесувања што на кој било начин би биле во спротивност со целите на ОН;
- давање помош на Организацијата во сите акции што таа ќе ги презема во согласност со Повелбата и воздржување од давање помош на секоја држава против која ОН презема превентивна или принудна акција;
- настојување државите што не се членки на ОН да дејствуваат во согласност со набележаните принципи, во насока на одржување на меѓународниот мир и безбедност;
- воздржување од мешање во работи што се во исклучива надлежност (внатрешна работа) на државите.

3.3 Правилата за членство во ОН

Повелбата содржи и одредби во кои се набележани критериумите за прием во членство. Покрај 54-те земји-потписнички на Повелбата за формирање на ОН на основачката меѓународна конференцијата во Сан Франциско во 1945 година и оние што претходно ја имаа потпишано Декларацијата на Обединетите нации за заедничко дејствување против силите на Оската на конференцијата одржана на 1.1.1942 година во Вашингтон, членки на ОН можат да станат и сите други мирољубиви држави што ќе ги прифатат обврските содржани во Повелбата, а по оценка на Организацијата се и способни да ги извршуваат.

Приемот на секоја ваква држава се врши врз основа на одлука на Генералното собрание, а по препорака на Советот за безбедност.

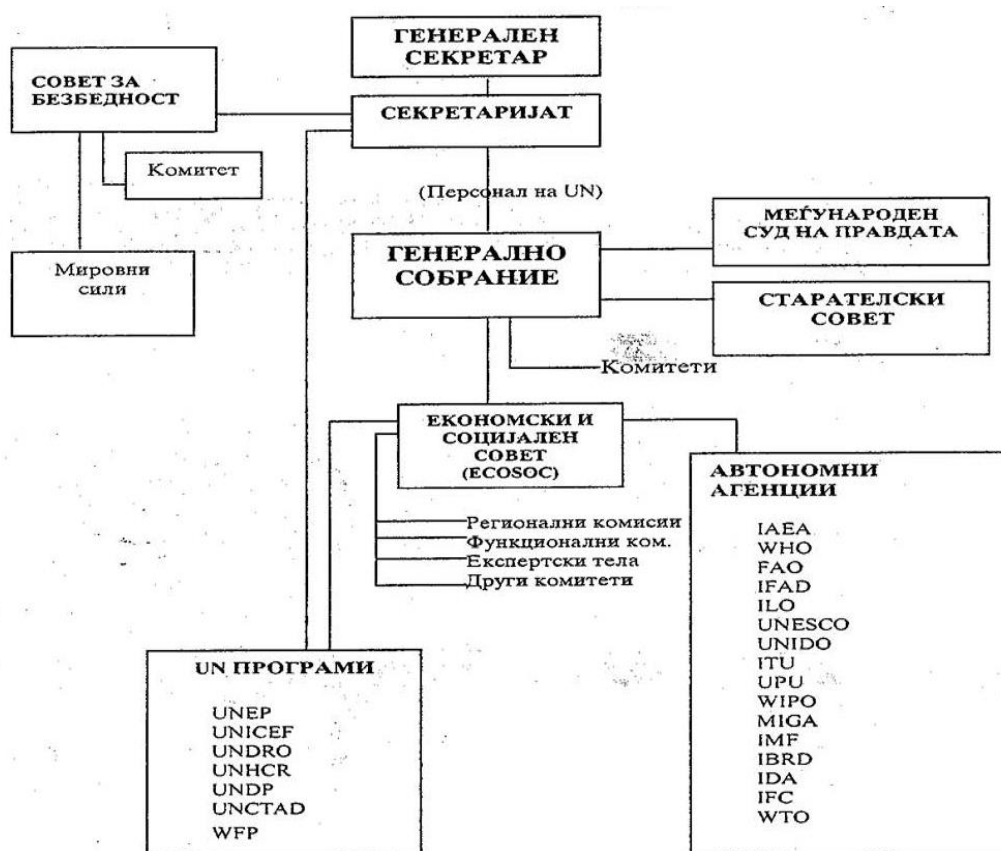
Држава-членка на ОН против која Советот за безбедност има преземено превентивна или принудна акција, Генералното собрание може по предлог на Советот за безбедност да ја суспендира од остварувањето права и бенефиции што ги носи членството, при што Советот за безбедност може повторно да го одобри остварувањето на тие права и бенефиции.

Држави-членки на ОН што упорно ги прекршуваат споменатите принципи може по предлог на Советот за безбедност да бидат исклучени од Организацијата.

3.4 Организациската структура на ОН и воспоставените односи на субординација и на координација

Самата организациска структура што ја сочинуваат универзалните и специјализирани институции, со воспоставените релации на субординација и на координација на активностите (дадени во органограмот во прилог), упатува на начинот на нејзиното функционирање. Надлежностите на нејзините органи и тела се дефинирани во нејзината Повелба како документ од уставен карактер во кој се дадени основите на нејзиниот правно-институционален поредок.

Организациската структура е доста сложена, а со текот на работата и функционирањето на Организацијата се создадени и голем број помошни органи и тела со помал или поголем степен на самостојност.

3.5 Органи и тела на ОН и нивните специјални програми и автономни агенции

Како главни органи и тела на ОН се набележани Генералното собрание, Советот за безбедност, Економскиот и социјалниот совет, Старателскиот совет, Меѓународниот суд на правдата и Секретаријатот.

Генералното Собрание претставува висок форум во кој се претставени државите-членки со не повеќе од пет претставници, со тоа што секоја земја-членка има право само на еден глас во одлучувањето по прашањата од неговата надлежност. Тоа заседава на редовни пленарни седници што се одржуваат еднаш во годината, третиот вторник во Септември, но можни се и специјални седници свикани по барање на мнозинството земји-членки, или пак по барање на Советот за безбедност, односно на итни седници доколку станува збор за ситуации што претставуваат сериозна закана за светскиот мир и безбедност.

Заседанијата на Генералното собрание почнуваат со генерална дебата, на која шефовите на делегациите ги изнесуваат ставовите на своите влади по отворените прашања (прашањата содржани во агендата на заседанието), како и евентуалните несогласувања по одредени изнесени ставови. Точките на дневниот ред, кои се вообичаено стотина на број, најпрво се разгледуваат на помошните тела на Генералното собрание, односно на комитетите за:

- политички прашања;
- социјални, хуманитарни и прашања од областа на културата;
- териториите под старателство и несамоуправните територии ;
- административни и буџетски прашања;
- правни прашања.

Пред самото заседание на Генералното собрание, секое отворено прашање се расправа на надлежниот комитет, се гради став по него и се подготвува предлог.

Генералното собрание го одобрува финансирањето на програмите и на операциите вклучувајќи ги оние за одржувањето на мирот.

Администрирањето со ОН го врши **Секретаријатот**, предводен од **генералниот секретар** (избран од страна на Генералното собрание, по предлог на Советот за безбедност – со согласност на петте постојани членки), со петгодишен мандат и со можност за повторен избор. Генералниот секретар учествува во работата на другите главни органи на ОН, со исклучок на Меѓународниот суд на правдата, овластен е да му обрнува внимание на Советот за безбедност на секој проблем кој по негово мислење може да претставува закана за меѓународниот мир и безбедност. Еднаш годишно му поднесува на Генералното собрание извештај за работата на Организацијата.

И службениците на Секретаријатот, како и самиот генерален секретар, не се избираат како владини претставници на одредени земји, туку во лично својство, заради што во извршувањето на работите се раководат исклучиво од интересите на Организацијата. Притоа владите на земјите од каде што тие потекнуваат се обврзани да се воздржуваат од влијанија на службениците на Секретаријатот.

При именувањето на службениците се води сметка за нивната стручност и другите квалитети, како и за потребата Секретаријатот и по својот персонален состав да го претставува членството на Организацијата.

Секретаријатот е поделен според функционални области со заменици и со помошници на генералниот секретар.

Најголемиот дел од административниот персонал (околу 15.000 извршители - технички експерти и економски соработници вклучени во работата на разновидни програми и проекти) е во седиштето на ОН во Њујорк, а помал дел во Женева, каде што е седиштето на неколку програми и агенции.

Националните делегации во ОН се предводени од амбасадорите на земјите-членки што се состануваат и работат во центрите на ОН, уживаат и дипломатски статус (дури и ако на одредени лидери на земји им е забранет влез во САД), која како земја-домаќин има обврска да овозможи непречено функционирање на ОН.

ОН денес имаат 192 членки.

Меѓународниот суд на правдата е главниот судски орган на ОН и во однос на другите има специфичен статус поради тоа што не учествува во политичкиот процес и не е хиерархиски подреден на никој друг орган. Секоја земја-членка се обврзува дека ќе ги почитува неговите одлуки доколку стане странка во спорот. Доколку земјата не ги испочитува обврските што ѝ се определени со одлуката на судот, другата страна може да се обрати до Советот за безбедност, кој дава препораки или се одлучува за мерки што треба да се преземат за извршување на судската одлука.

Надлежностите на Судот се засновани на одредбите на статутот, кои се составни делови на Повелбата. Неговата јурисдикција е двојна, донесување пресуди во спорови каде што страните на спорот претходно со специјална спогодба се спогодуваат да ја прифатат неговата одлука како конечна и правно обврзувачка, или, пак, давање советодавни мислења по барање на Генералното собрание или на Советот за безбедност или на некој друг орган или меѓународна организација по овластување на Генералното собрание.

За разлика од другите главни органи, седиштето на Меѓународниот суд на правдата е во Хаг, Холандија.

Меѓународниот суд го сочинуваат 15 судии од различни држави избрани на основа на стручност, морален кредибилитет и осведочена непристрасност. Покрај овој услов, се води посебно сметка во Судот како целина да бидат застапени основните цивилизациски вредности и главните правни светски системи.

Судиите се избираат со деветгодишен мандат, при што во време на мандатот не можат да вршат и други политички, административни или професионални функции.

Судот одлучува со мнозинство гласови, а доколку се поделени, одлучувачки е гласот на претседателот на Судот.

3.5.1. Системот на старателство како дел од институционалната структура на ОН

Деларацијата за несамоуправните, несамостојните територии е од посебно значење за правата на народите и мирот. Во неа е посочено дека земјите-членки што ја прифатиле одговорноста за управување со териториите чии народи сè уште немаат постигнато полна самоуправа, односно самостојност, го прифаќаат начелото на обезбедување на управувањето на несамоуправните територии во интерес на населението или териториите, а заради одржувањето на меѓународниот мир и безбедност и должноста да дејствуваат во рамките на системот на меѓународниот мир и безбедност во обезбедувањето благосостојба на тие територии, во почитувањето на културите на народите, нивниот политички, економски, социјален и образовен напредок, во праведното постапување кон нив и во нивна заштита од најразлични злоупотреби, во нивното оспособување за самоуправавање и независност, во почитувањето на политичките стремежи на народите и давањето помош во постапното развивање на нивните слободни установи во согласност со специфичните услови на териториите и народите и нивото на нивниот општествено-економски развој.

Системот на старателството воведен поради перманентно присутната закана за конфликти од пошироки размери поврзани со споменатите територии, има свои корени уште во Лигата на народите, која исто така имала воспоставено систем на старателство, како последица на колонијалните односи што владееле во тоа време. Од тие причини уште во текот на работата на текстот на Повелбата се дошло до заклучок дека системот на старателство треба да биде дел на институционалната структура на новата организација, кој треба да ги штити интересите и правата на народите на териториите што сè уште немаат стекнато своја самоуправа, односно своја независност.

Поаѓајќи и од историското значење и другите аспекти врзани за правото на самоопределување, Повелбата во посебен дел го уредува системот на старателство под закрилата на ОН како организација што ги штити народите што немаат стекнато целосна независност вршејќи надзор над управувањето од страна на владејачките власти.

Старателскиот совет значи имаше задача за ја надгледува транзицијата на големиот број поранешни колонијални територии до стекнувањето на нивната комплетна независност (неговата мисија беше „завршена“ по завршувањето на колонијализмот во светот 1994 година).

3.5.2 Советот за безбедност

Советот за безбедност е орган од посебно значење и институција на заштитата на меѓународниот поредок, мирот и безбедноста, со посебен однос кон другите органи и тела, со специфичен состав, овластувања и посебни права на неколку држави. Значи, заради потребата од брзо и ефикасно дејствување на ОН, државите-членки му ја доверуваат одговорноста во одржувањето на

меѓународниот мир и безбедност и се согласуваат во вршењето на своите должности на основа на таа одговорност тој да постапува во нивно име.

Советот за безбедност го сочинуваат 15 земји-членки, од кои 5 со посебен статус како постојани членки, САД, Русија, Кина, Франција и Велика Британија, и 10 „ротирачки“ по избор на Генералното собрание, со овластување во случај на закана или нарушување на мирот или, пак, агресија од страна на некоја земја, да донесува одлуки кои ги обврзуваат државите-членки. Одлуките се донесуваат со двотретинско мнозинство (најмалку девет држави-членки), во кои поради правото на вето мораат да бидат гласовите на сите пет постојани земји-членки. Практиката меѓутоа на извесен начин ги ублажи последиците од условеноста на донесувањето на позначајните одлуки со гласовите на сите пет постојани членки со тоа што воздржувањето од гласањето за одредена одлука не се смета за вето.

Советот е практично во перманентно заседавање, неговите членови се постојано присутни во седиштето на ОН за да можат по потреба да се состанат во најкраток можен рок.

Советот за безбедност има медијаторска улога во настојувањата за мирно решавање на спорите. Во ситуации кои можат да го доведат во прашање одржувањето на меѓународниот мир и безбедност, тој може да ги повика и упати конфронтираните страни на решавање на меѓусебните спорови со преговори, со посредување на високи меѓународни политички авторитети, со помирување, со поведување судски спорови пред надлежните меѓународни судски инстанции, со упатување на установи или на постојни меѓународни спогодби.

Во случаи на посериозни закани за мирот, неговото нарушување или акти на агресија, Советот донесува одлуки за примена на принудни мерки, вклучувајќи ги и воените. Тоа значи дека тие не се необврзувачки препораки, туку императивни мерки за кои Советот ќе оцени дека се потребни, што укажува на претпоставената ефикасност и моќ на овој, првенствено, извршен орган. Тие превентивни и принудни акции против државите-членки кои го прекршуваат меѓународното право, односно одлуките на ОН не подразбираат примена на сила, туку на пример целосен или делумен прекин на економските односи (ембарго на сите облици на економска соработка), на железничкиот, поморскиот, воздушниот, поштенскиот, телеграфскиот сообраќај и на дипломатските односи (во поново време, во деведесеттите години од минатото столетие со вакви санкции беа соочени Србија и Ирак).

Ако Советот за безбедност оцени дека овие мерки не се доволни или не се делотворни, тој може да преземе мерки за ангажирање на сите расположливи средства и сили, воздухопловни, поморски или копнени, кои се неопходни заради одржувањето или воспоставувањето на меѓународниот мир и безбедност. Во таа насока во седмото поглавје на Повелбата се предвидени постапките за дејствувањето на државите-членки на ОН во случаите на загрозувањето и нарушувањето на мирот, односно во случаите на агресија, со кои тие се обврзани на Советот за безбедност, во согласност со посебна спогодба (за бројот и родовите на воените сили, нивниот степен на приправност и општ распоред, како и олесненијата кои треба да бидат обезбедени), да му ги стават на располагање своите оружени сили и да му дадат и други облици на помош и олеснувања, вклучувајќи го тука и правото на премин низ националната

територија на државата-членка, потребни за одржување на мирот и безбедноста.

Заради координирање на мултилатералните воени акции Советот за безбедност како помошно тело го има Комитетот на воениот штаб, составен од воени старешини од постојаните земји-членки.

Мировните сили на ОН се сили за ангажирање на ОН во надминување на регионалните конфликти. Тие се составени од војници од земјите-членки кои не се инволвирани во конфликтот во земјата каде кои се испратени по барање на нападнатата земја и каде кои под знамето и командата на ОН настојуваат да ги смират тие регионални конфликти.

Мировните сили на ОН можат да се јават во улога на набљудувачи (observing, monitoring), како невооружени офицери кои ги известуваат ОН за развојот на настаните во кризните региони, и на одржувачи на мирот (peacekeeping), како лесно вооружени војници за разделување на завојуваните страни, за помош околу снабдувањето на цивилите, раселените лица, како КФОР на Косово, односно УНПРОФОР (UN Protection Force) на просторите на завојуваните поранешни југословенски републики, кога беа ангажирани 40.000 војници.

За жал, на оваа своја мисија во срцето на Европа, мировните сили на ОН доживеаја неуспех, заради што беше воведена нова форма на ангажирање на набљудувачите како превентивно распоредување (Preventive Deployment), како што беше во Македонија во 1993 година заради спречување на можното прелевање на кризата, што претставуваше ново позитивно искуство во превенирањето на конфликтите.

3.5.3 Меѓународната економска и социјална соработка , Економско-социјалниот совет (Economic and Social Council- ECOSOC)

Деветтото поглавје на Повелбата содржи одредбите за економската и за социјалната соработка како една од примарните цели на ОН и како значаен предуслов за развојот на мирни и пријателски односи меѓу државите-членки.

Тие во основа се однесуваат на подобрувањето на условите на живеење, на постигнувањето полна вработеност и услови за економски и општествен напредок, на решавањето на меѓународните економски, општествени, здравствени и слични проблеми, на соработката на полето на културата и образованието и на почитувањето на правата и слободите на човекот.

Одговорност за извршување на споменатите цели имаат Генералното собрание и, под негово раководство, Економско-социјалниот совет. Генералното собрание координира разновидни развојни програми за Третиот свет и за другите автономни агенции токму преку Економско-социјалниот совет (Economic and Social Council - ECOSOC) кој, покрај тоа, се занимава и со широк спектар прашања од економски, социјален и хуманитарен карактер и од меѓународен интерес. Под покровителство на Генералното собрание, Економско-социјалниот совет ја координира работата на специјализираните установи, програми и агенции како што се Светската здравствена организација (WHO),

Организацијата на Обединетите нации за образование, наука и култура (UNESCO), Организацијата за храна и земјоделство (FAO), Меѓународната организација на трудот (ILO) и други, а одржува консултативни релации со редица невладини меѓународни организации.

Помошни тела на Економско-социјалниот совет се шестте функционални комисии (за статистика, за население, за социјален развој, за правата на човекот, за положбата на жената и за наркотиците) и четирите регионални комисии (за Европа, за Азија и Далечниот Исток, за Латинска Америка и за Африка).

Како помошни тела на Советот се јавуваат и комитети (за програми и координација, за усогласување на дејноста на специјализираните установи, за невладините организации).

Советот има 27 члена, кои ги избира Генералното собрание со тригодишен мандат.

Генералното собрание преку Економско-социјалниот совет ја надгледува работата на поголем број програми и автономни агенции, за унапредување на економскиот развој и социјалната стабилност, и тоа особено на помалку развиените земји од Третиот свет. Во 50-тите и 60-тите на минатиот век, со стекнувањето на независноста на многу земји од Африка и Азија од колонијалните режими, бројот на земјите-членки се удвои, со што со стекнатото право на глас се наруши установениот распоред на силите во светската организација (со својата бројност, а и преку Движењето на неврзаните, овие земји наметнаа Генералното собрание да се занимава сè почесто со нивните проблеми).

Секоја од програмите има свое седиште, администрација, а активностите ги реализира во соработка со владите на земјите-членки во кои се спроведува соодветната програма, како:

-Програмата на ОН за човекова околина (UN Environment Program - UNEP), која доби нагласено значење со интензивирањето на процесите на индустријализацијата во светот и чија носечка активност се глобалните стратегии за заштита на човековата околина, следењето на условите за заштита на средината, развојот на стандардите за неа и препораките за избор на алтернативни енергетски извори.

-Детскиот фонд на ОН (The UN Children Fund- UNICEF), чија основна цел е обединувањето на напорите на владите на државите-членки за креирање долгорочни и сеопфатни програми за помош на децата и на младината (неговата активност е насочена кон помош на установите што се грижат за мајките и за децата, кон сузбивањето на болестите што ги погодуваат првенствено децата, кон помош во храна и образование за децата и кон нивна заштита особено во вонредни ситуации како елементарни непогоди, глад и воени конфликти).

-Канцеларијата на високиот комесар на ОН за бегалци (UN High Commissioner for Refugees - UNHCR), чија основна цел е на лицата што ги минуваат меѓународните граници во страв од воени или друг вид

насилства да им даде меѓународна заштита, помош во решавање на нивните егзистенцијални потреби и враќање во нивните земји.

-Програмата на ОН за развој (UN Development Program - UNDP), која претставува најголема светска програма на мултинационална техничка кооперација, финансирана од доброволните уплати на земјите-членки и чии активности се насочени кон давање помош на помалку развиените земји преку откривање, регистрирање и утврдување на економското значење на природните ресурси, преку едукација на населението за стекнување знаења и искуства неопходни за изградба и за функционирање на современи економски и општествени системи, преку основање истражувачки центри за развој и осовременување на производствените процеси, со воведување нови технолошки решенија и преку подобрување на националните и регионалните системи за планирање на развојот и осовременувањето на администрацијата.

Постојат и редица други програми, од кои како позначајни ги истакнуваме програмите:

-за решавање проблеми поврзани со елементарни непогоди (Office of the UN Disaster Relief Coordinator - UNDRO)

-за помош во храна (World Food Program - WFP)

-за помош на домаќинства (Human Settlements - Habitat)

-за промоција на жената во развојот (UN Development Fund for Women- UNIFEM)

-за населението во целост (UN Population Fund- UNFPA)

3.5.4 Конференцијата на ОН за трговија и за развој (UN Conference on Trade and Development- UNCTAD)

Конференцијата на ОН за трговија и за развој УНКТАД (UN Conference on Trade and Development – UNCTAD)²², поради потесната поврзаност со предметот на нашето изучување, ја истакнуваме како особено значајна.

Идејата за нејзиното организирање потекна од земјите во развој, по првата Конференција на неврзаните во Белград, во септември 1961 година, каде што во нејзината декларација беше истакнато дека основен предуслов за независноста на новоослободените земји е нивното економско осамостојување. На 16. заседание на Генералното собрание на ОН оваа идеја е реализирана со усвојување резолуција за Декадата на развојот и со почетокот на консултации со генералниот секретар за можноста за одржување меѓународна конференција како форум на кој земјите во развој ќе можат да ги изнесат и да дискутираат за проблемите што се однесуваат на нивниот економски развој. Тоа беше аргументирано со тврдењата дека постојните институции, како тогашниот ГАТТ, ММФ и Светската банка, не се организирани на начин што би бил вистински фокусиран на проблемите на земјите во развој за трговијата, при што

²² www.unctad.org посетено 15.10.2012

примарната цел на поднесената декларација беше барањето за дефинирање правила што се однесуваат на сите аспекти на развојот, вклучувајќи ја трговијата, и тоа пред сè трговијата со примарните производи, техничката и друга помош, транспортот, финансиите и технологијата. На заседанието на Економскиот и социјалниот совет во август 1962 година беше донесена резолуцијата за свикување Конференција на ОН за трговија и за развој, која Генералното собрание на ОН ја потврди на своето 17. заседание, за воведување механизми за формирање на цените, првенствено кај примарните производи, и за динамизирање на економскиот развој и социјалната стабилност на земјите во развој. Во меѓувреме, на 18. заседание на Генералното собрание на ОН, 75 земји-членки во развој имаа поднесено заедничка декларација со барање за нова меѓународна поделба на трудот со нова структура на производството и на трговијата, како и со подинамична трговска и развојна политика.

Конференцијата беше одржана во 1964 година и нејзината работа се одвиваше претежно по комитети формирани за одделните проблеми. Една од препораките на Конференцијата беше и нејзино конституирање како постојан орган на Генералното собрание на ОН, кој би го сочинувале претставниците на 55 земји-членки. Генералното собрание на ОН истата година усвои Резолуција за нејзиното конституирање како постојан орган на Генералното собрание на ОН, при што беше формиран и Совет за трговија и за развој како постојан орган што го сочинуваа претставници на 55 земји-членки и кој се состанува двапати годишно заради спроведување на одлуките на Конференцијата и вршење на сите активности од нејзина надлежност меѓу нејзините две заседанија.

Најголемиот дел од активностите на Советот се одвиваат во текот на годината во задолжените комитети:

-Комитетот за примарни производи што подготвува препораки за регулирање на нивоата на ресурсите и нивните стратески резерви, кој работи на интензивирање на меѓународните консултации за примарните производи и кој подготвува прегледи на светскиот пазар за редица примарни производи.

-Постојаната група за синтетички производи и супститути што подготвува препораки за истражувачките програми за природните производи (како на пример природниот каучук) и за подобрување на состојбите на нивните пазари.

-Комитетот за индустриски производи што работи на програмите на либерализација на нецаринските бариери за производите од земјите во развој, кој ја анализира рестриктивната трговска практика и кој ги истражува проблемите на царинските класификации.

-Специјалниот комитет за преференции што дава согласност на аранжманите со кои се установуваат општи недискриминаторски и нересипрочни преференции за увоз на производите од земјите во развој од страна на развиените земји.

Дејноста на Конференцијата ги опфаќа следниве задачи и цели:

- унапредување на меѓународната размена, особено помеѓу земјите со различни нивоа на развиеност и општествено и економско уредување;
- установување принципи и политики на меѓународната трговија и мерки за нивно спроведување;
- поттикнување координирано дејствување на другите установи на ОН во доменот на меѓународната размена;
- активирање на органите на ОН на усвојување мултилатерални мерки и одлуки за меѓународната трговија.

Веќе на второто заседание на Конференцијата на ОН за трговија и развој во Њу Делхи, во 1968 година, беа усвоени резолуции за меѓународна акција за регулирање на пазарот на групата на најзначајните примарни производи, и преку неа за координација на активностите на меѓународните тела за примарни производи преку , за проучување на можностите за стабилизација на цените на примарните производи, за обезбедување загарантиран минимален доход на земјоделските производители, за целите на општиот нереципрочен и недискриминаторски систем на преференции во корист на земјите во развој со посебни мерки за најмалку развиените земји во развој, за помош на земјите во развој во висина од најмалку 1% од БДП на индустриски развиените земји, за зголемување на помошта и заедничка декларација за унапредување на трговијата, економската соработка и интеграцијата на земјите во развој и други.

За земјите во развој Конференцијата на ОН за трговија и развој - УНКТАД претставува институционална форма за решавање на нивните настојувања пред сè во доменот на воведувањето ценовни механизми за примарните производи заради неповолните односи на размената („terms of trade“), т.е. сè подрастичното намалување на цените на нивните извозни производи (кои најчесто се сировини или земјоделски производи), за сметка на сè поголемиот пораст на увозните цени што тие ги плаќале за производите од увоз.

За да се справи со изнесените проблеми на земјите во развој УНКТАД имаше предложено установување на т.н. интегрална програма на производи (Integrated Commodity Program - ICA), која опфаќаше 19 најзначајни сировини и производи, како на пример калај, бакар, олово, цинк, железо, природен каучук, јута, памук, говедско месо, масло, какао, чај, кафе, банани и друго. За нејзината реализација беа определени контрибуции како од земјите-производители така и од земјите-потрошувачи на овие производи, односно беше формиран заеднички фонд, кој требаше да се однесува на целата група производи заедно (а не како што беше случајот со дотогашните меѓународни стоковни договори) и да се користи за откуп и за создавање стоковни резерви во периоди на драстично намалување на цените на пазарите, односно за интервенција со складираните количества во случаи на зголемување на нивните цени. Но иако кон крајот на 1990-тите Фондот профункционирал со капитал од 750 милиони американски долари, договорот за неговото формирање бил ратификуван од страна на само 90 земји (што е особено значајно не бил ратификуван од САД), со што неговото натамошно опстојување било доведено во прашање.

Во рамките на активноста на УНКТАД било и истражувањето на пазарот на определени производи и на трендовите и перспективите на светското

производство од страна на меѓународни студиски групи, кое ги опфаќало како земјите-производители така и земјите-потрошувачи, што во практика не се покажало како многу ефикасен механизам во регулирањето на односите во меѓународната размена.

УНКТАД во својата активност ставаше особена нагласка на дијалогот „север-југ“ преку „Групата 77“, како лабава коалиција на земји во развој формирана да ги промовира нивните заедничките економски интереси и да ги засили нивното влијание во светската организација. Една од нејзините заложби беше и обезбедувањето трансфер на средства во износ од 0,7 до 1% од БДП на развиените во полза на сиромашните земји во светот.

Израз на посебна „внатрешна“ неповолност за функционирањето на УНКТАД во почетокот на новиот милениум е одлуката за исклучување од Советот на претставниците на најмалку развиените земји-членки. Но не помала неповолност се самите правила на Светската трговска организација за преговарање на мултилатерална, а не на преференцијална основа, на кои ќе мора да се придржуваат сите земји и што ќе има особено тешки реперкусии токму кај најмалку развиените земји.

Сепак, најбитната специфичност на УНКТАД беше во тоа што не стануваше збор за формалноправна трговска организација, каква што требаше да биде Меѓународната трговска организација (International Trade Organization) договорена на Конференцијата во Хавана по завршувањето на војната, туку за периодични собирања на земјите-членки на ОН, на кои во редовни четиригодишни интервали се разгледуваат актуелните проблеми на меѓународната трговија и развојот. Според тоа, отсуствува формалниот меѓународноправен договор што би ги регулирал заемните права и обврски на земјите-членки, заради што на оваа доста хибридна организациска констелација се должи и нејзиното релативно скромно влијание во делокругот на нејзиното дејствување.

Конференцијата на ОН за трговија и развој се одржува на секои четири години, а нејзиното седиште со околу 400 вработени и годишен буџет од околу 50 милиони долари и околу 25 милиони долари средства по основа на техничка помош е во Женева, Швајцарија.

3.5.5 Автономни агенции на ОН

Покрај споменатите програми што се дел од институционалната конфигурација на ОН, Генералното собрание воспоставува и одржува формални врски и со голем број автономни агенции и специјализирани стручни организации (над 200 на број) преку кои државите ги здружуваат своите напори за решавање одделни значајни меѓународни проблеми што не се под негова контрола, а кои функционираат самостојно и се појавуваат во рамките на активностите на функционалните агенции и програми, од кои како позначајни ги наведуваме:

-Меѓународната агенција за атомска енергија - International Atomic Energy Agency (IAEA) со седиште во Виена, Австрија, која има значајна улога во забрзувањето и во проширувањето на користењето на атомската

енергија во мирнодопски цели, но и во утврдувањето мерки против нејзината употреба во воени цели.

-Светската здравствена организација – World Health Organization (WHO) со седиште во Женева, Швајцарија, која поаѓајќи од основната цел сите народи на светот да достигнат највисоко можно ниво на здравствена заштита, обезбедува стручна помош во подобрувањето на здравствените услови во светот, ги поттикнува активностите за искоренување на епидемските, ендемските и другите болести и управувањето со процесите на имунизацијата и сл.

-Организацијата за храна и за земјоделство – Food and Agriculture Organization (FAO) со седиште во Рим, Италија, со цели дефинирани во раните повоени години, кога националните стопанства на основачките земји биле соочени со тешките последици од воените разурнувања, а поврзани со собирање, анализа и ширење информации во врска со исхраната и со земјоделството, како и со почнувањето меѓународни акции за научни, технолошки, социјални и економски истражувања, унапредувањето на знаењата и на искуствата и воведувањето современи методи на земјоделското производство.

-Меѓународната организација на трудот – International Labor Organization (ILO) со седиште во Женева, Швајцарија, основана е уште со Версајскиот мировен договор во 1919 година и поврзана со Друштвото на народите, за со спогодба од 1946 година да добие статус на специјализирана установа на ОН, со основна цел да обезбедува услови за вработување и за издигање на животниот стандард на работниците, правичен надомест за нивниот вложен труд, определување нормално работно време и услови за работа, право на колективно договарање со работодавците и обезбедување други права од работниот однос.

-Организацијата на ОН за образование, наука и за култура - UN Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), која во иницијативите за основањето се раководеше од убедувањето дека војните се зачнуваат во главите на луѓето, заради што треба да се врши организирано влијание за искоренување на неписменоста и поттикнување на задолжително и бесплатно школување во целиот свет, за елиминирање на пречките за слободно движење на луѓето, идеите и знаењата, за овозможување на користење на науката во интерес на целото човештво, за грижата за зачувувањето на светското културно наследство (книгите, уметничките дела, градбите, културно-историските споменици) и настојувањето тие вредности да и' станат широкодостапни на целата светска заедница, за ширење со помош на средствата за масовна комуникација на вистините, слободите и мирот како своевиден придонес за подобро меѓусебно разбирање на народите и настојување за нивна соработка во рамките на ОН и сл.

-Светската организација за интелектуална сопственост - World Intellectual Property Organization (WIPO) со седиште во Женева, Швајцарија, основана заради заштита на интелектуалната сопственост, патентирање на техничките и други пронајдоци, обезбедување лиценци

за нивно користење и легален трансфер на технолошките решенија во земјите од Третиот свет во функција на нивен позабрзан економски развој.

Тука се и најстарите меѓународни организации (агенции на ОН) чиј предмет се глобалните технички системи на кои им е иманентна меѓународната координација:

-Меѓународната телекомуникациска унија - International Telecommunications Union (ITU) со седиште во Виена, Австрија, основана за да ја унапредува меѓународната соработка во користењето на телекомуникациите и нивното техничко усовршување, распределбата на радиофреквенциите на членките и нивната регистрација заради спречување на пречките во комуникациите и сл.

-Поштенската унија - Universal Postal Union (UPU) со седиште во Берн, Швајцарија, основана уште во 1874 година, со потпишувањето на меѓународната Поштенска конвенција за светот како единствена поштенска територија за заемна размена на поштенските пратки, чија основна цел е унапредување на поштенската служба како на меѓународен план така и на териториите на земјите-потписнички, вклучувајќи го и давањето на потребната техничка помош;

-Меѓународната организација за цивилно воздухопловство - International Civil Aviation Organization (ICAO) со седиште во Монреал, Канада, која ги презема функциите што претходно ги вршат неколку меѓународни организации, за решавање редицата технички, правни и други проблеми што ги поставува сè поразвиениот меѓународен цивилен воздушен сообраќај;

-Меѓународната поморска организација - International Maritime Organization (IMO) со седиште во Лондон, Англија, основана за обезбедување механизми за регулирање на поморската пловидба во функција на меѓународната трговија и усвојување стандарди за нејзина безбедност и ефикасност;

-Светската метеоролошка асоцијација - World Meteorological Association (WMO) со седиште во Женева, Швајцарија, основана за создавање светска мрежа на станици за метеоролошки следења и други геофизички мерења, размена на информации за временските услови и унапредување на примената на метеорологијата во воздухопловството, поморскиот сообраќај и во земјоделството.

Сепак најзначајни специјализирани автономни агенции на ОН и главни координатори на светската економија се:

-Светска банка - World Bank (WB),

-Меѓународниот монетарен фонд - International Monetary Fund (IMF),

-Светската трговска организација - World Trade Organization (WTO) произлезена од Општиот договор за царини и за трговија – General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), на кои поради значењето ќе им биде посветено посебно внимание во понатамошните излагања.

3.5.6 Организацијата на ОН за индустриски развој - UN Industrial Development Organization (UNIDO)

Повторно поради предметот на нашето изучување, а и поради поврзаноста на активноста на ОН со земјите во развој вниманието посебно го задржуваме на Организацијата на ОН за индустриски развој - UN Industrial Development Organization (UNIDO), формирана во 1967 година како автономен, самостоен орган на Генералното собрание, за во 1985 година да прерасне во самостојна агенција на ОН. Корените на активностите за нејзиното основање меѓутоа се уште во раните 1960-ти, кога во регионалните комисии на Економско социјалниот совет и во Обединетите нации во целина, под дејство на јакнењето на политичкото влијание на земјите во развој, почна позасиленото истакнување иницијативи за надминување на нивната економска инфериорност преку динамизирање на процесите на нивната индустријализација. Уште од 1963 година во Обединетите нации од страна на многу земји-членки беа покренувани иницијативи за основање нова специјализирана агенција за индустрија, на кои им се спротивставуваа развиените земји, така што компромисното решение, како што беше споменато, беше постигнато дури во 1967 година.

Развојот на УНИДО уште од самото основање го следеше евидентната поларизираност на интересите на земјите во развој и оние на развиените земји, што стануваше особено нагласено по усвојувањето на Декларацијата за воспоставување на Новиот меѓународен економски поредок во 1974 година и одржувањето на Конференцијата во Лима, Перу, во 1975 година, кога беше отворено прашањето на нејзината трансформација во специјализирана агенција на Обединетите нации.

Основните цели на УНИДО²³ содржани во членот 1 од нејзиниот устав се да го унапредува и забрзува индустрискиот развој во земјите во развој, за да придонесе за воспоставување на Новиот меѓународен економски поредок, односно:

- да им помага на земјите во развој во формулирањето на развојните, институционалните, научните и технолошките политики и програми во областа на индустрискиот развој;
- да ги анализира трендовите, да дистрибуира информации и да ги координира активностите поврзани со нивниот индустриски развој;
- да дејствува како форум за консултации и преговори насочени кон индустријализација на земјите во развој, и
- да обезбедува техничка соработка на земјите во развој при имплементацијата на развојните планови за одржлива индустријализација на јавниот и приватниот сектор.

Како програмски содржини на Организацијата до крајот на деведесеттите години од минатото столетие беа развојот на човечките ресурси, развојот и трансферот на технологиите, индустриската обнова, развојот на малите и на

²³ www.unido.org (посетена на 15.10.2012)

средните претпријатија, но и прашањата поврзани со човековата околина, енергетиката, меѓусебната економска соработка на земјите во развој, како и мобилизирањето финансиски средства за нивниот индустриски развој.

Од вака поставените цели на УНИДО произлегува дека таа нуди првенствено „логистика“, односно дека во согласност со Повелбата на ОН на своите членки им обезбедува информации, советодавна и техничка помош, како и одредена посредничка улога, што за жал не беше правата институционална форма што би можела да ги наметне усвоените резолуции и ставови донесени на одделните форуми на организацијата. Така интенцијата учеството на индустријата во стопанската структура во земјите во развој да се зголеми од 10% во 1970-тите на 25% до крајот на столетието остана само добра желба. Причините би требало да се бараат во проблемите во земјите во развој поврзани со недостигот од капитал и дилемата да инвестираат за сметка на личната, општата и заедничката потрошувачка или да се задолжуваат.

Како исечок кон сопствената индустријализација, најголемиот број земји во развој ја развиваа текстилната индустрија, но беа соочени со трговска заштита од страна на развиените земји во вид на квоти и други облици на трговски ограничувања. Така, до 1994 година, кога беше формирана Светската трговска организација, во ГАТТ не беше целосно либерализиран прометот на земјоделските и текстилните производи, кои за земјите во развој претставуваа компаративна предност заради изобилството на сировини и евтината работна сила, што дополнително го ширеше јазот помеѓу развиените и неразвиените²⁴.

Развојот на настаните во почетокот на новиот милениум доведе до радикални промени на економската слика на светот. Пазарниот начин на стопанисување стана реалност и кај земјите од поранешниот Источен блок; видно беше променета улогата на Русија и намалено нејзиното влијание на земјите во развој и на нејзините поранешни сојузници; самите земји во развој веќе немаа единствени и заеднички координирани акции и нивното дејствување сè повеќе беше свртено кон нивното индивидуално приспособување на условите на светскиот пазар. Движењето на неврзаните практично го загуби своето значење, како и поранешната влијателна Г 77.

Во овие новонастанати околности дојде до идејна дезориентација во дејствувањето на земјите во развој. Нивната основна цел изразена во настојувањата за воспоставување нов економски поредок денес во голема мера е запоставена. Приоритет во почетокот на новиот век претставува спречувањето на сериозното заостанување на голем број земји во однос на индустриски развиените земји. Овој исклучително комплексен проблем и ова неконтролирано заостанување на неразвиените земји не се, како што е познато, од интерес ниту за развиените земји, ниту пак за светската економија во целина. Во таквата ситуација засилениот трансфер на технологиите, знаењата и производствените чинители во земјите во развој претставува нагласен интерес и на развиените земји, кој се пројавува како интерес за одржување на стабилноста на меѓународниот монетарен поредок. Создавањето и развојот на нови пазари во земјите во развој претставува во современи услови и битен фактор за

²⁴ Билјана Секуловска-Габер, „Меѓународни организации и интеграции“, Економски факултет Скопје, 2003

одржување на стабилноста на постојниот поредок, како и на светската економска стабилност во целина²⁵.

²⁵ Igor Janev "Međunarodne organizacije i integracije", Institut za političke studije, Beograd 2008

ТЕМА 4

МЕЃУНАРОДНИТЕ ФИНАНСИСКИ ИНСТИТУЦИИ

Темата треба да даде приказ:

- на институционализацијата на меѓународните финансиски односи;
- на генезата на меѓународниот монетарен систем;
- на основните цели на Меѓународната монетарна и финансиска конференција одржана во Бретон Вудс (Bretton Woods), САД, 1944 г.;
- на Меѓународниот монетарен фонд, неговата организациска структура и механизмите на неговото дејствување, како и на облиците на кредитната поддршка што ја нуди;
- на групацијата на Светската банка, односно на Меѓународната банка за обнова и развој, како и на преостанатите финансиски институции што дејствуваат под нејзина закрила - Меѓународната финансиска корпорација (International Financial Corporation - IFC), Меѓународното здружение за развој (International Development Association - IDA), Меѓународниот центар за решавање спорови при инвестирањето (International Centre for Settlement of Investment Disputes - ICSID) и Мултилатералната агенција за гарантирање на инвестициите (Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA), како и на преостанатите позначајни меѓународни финансиски институции.

Значи, вниманието се фокусира на меѓународните монетарни и финансиски институции, не на приватните што се раководат од други критериуми, кои имаат други услови за одобрување на кредитите и имаат друга цена на пласираните средства и нив ги изучуваме во контекст на меѓународните организации и интеграции, што значи дека се задржуваме на онаа нивна димензија, која е поврзана со процесите на меѓународното организирање, интеграциските процеси и развојот на меѓународната трговија како поттикнувачки фактори на развојот на националните економии и на светската економија воопшто.

Институционализацијата на меѓународните финансиски односи не беше вклучена во основните надлежности на ОН, прокламирани во нејзината повелба, туку за тие прашања беше оставено да се решава на друго ниво. Најважното прашање на победничката коалиција и на целата меѓународна заедница беше одржувањето на мирот во светот и спречувањето на можни нови воени конфликти од пошироки размери.

Но и во новите мирнодопски околности светот беше соочен со сериозни предизвици, првенствено на економски план.

Всушност, кога еуфоријата од победата на антифашистичките сили стивнала, станало јасно дека и во мирнодопските услови од нешто треба да се живее, односно дека интензивирањето на економската соработка меѓу земјите

како услов за максимално искористување на расположливите ресурси, постигнувањето висока стапка на вработеност и порастот на реалниот доход стануваат индиректно основните приоритети во тој историски миг.

Веќе истакнавме и го поткрепивме со официјални податоци фактот за силната поврзаност на стапката на економскиот развој на секоја земја со нејзиното учество во меѓународната стоковна размена, односно за затворената (изолираната) економија како економски нерационална алтернатива, односно како економски тешко одржливо решение.

Дури и примерите на целосната затвореност во рамките на националните економии (Албанија во времето на Енвер Хоџа, Куба, Ирак пред падот на Садам Хусеин или Србија во времето на Слободан Милошевиќ) може да се оквалификуваат повеќе како реакција и наметнати санкции од страна на меѓународната заедница, одошто како сопствен избор на земјата, бидејќи е тешко да се поверува дека постои толкав национален мазохизам, кој би прифатил такви откажувања, па какви и да се идеолошки причини во прашање за тоа.

Значи, секоја национална економија во светот (што, пак, особено се однесува на малите земји) настојува да постигне економски пораст, што е невозможно без поинтензивен развој на меѓународните економски односи, зад кои во крајна линија стојат длабоки и долгорочни економски интереси.

И дали е воопшто возможно остварување на овие цели во затворена, изолирана економија?

Доколку земјата не е вклучена во меѓународната размена, многу значајни ресурси потребни за нејзиниот развој ќе ѝ бидат ускратени.

Нејзиниот развој, стандардот на населението, нивото на здравствената заштита, ќе зависат само од нејзините расположливи фактори на производството и достигнатото ниво на техничко-технолошки развој (затечените производствени линии, ниското ниво на продуктивноста, проблемите со резервните делови, ниското ниво на механизираност на земјоделството и ниското ниво на примената на агротехнички мерки (провизорни автобуски надградби на камионски шасии, модели на патнички автомобили од пред 50-тите години на минатото столетие и очајно ниското ниво на личен стандард на населението).

Економската логика е многу едноставна.

Жителите на една земја во текот на годината ќе можат да трошат само толку колку што самите ќе произведат и економијата ќе се одржува на ниво на проста репродукција (ќе се жртвува развојот). Тоа значи дека новосоздадената вредност во рамките на националната економија (националниот доход Y) ќе се распределува на лична (C), инвестициска (I) и општа и заедничка (буџетска) потрошувачка (G).

$$Y = C + I + G$$

Економскиот развој ќе зависи само од сопствените економски потенцијали, односно од расположливите фактори на производството и постигнатото ниво на техничко-технолошкиот развој. Нема странски инвестиции и развојот ќе е условен само од домашната акумулација, која во услови на ниско ниво на национален доход е можно да се создава само за сметка на намалувањето на личната и општата и заедничката потрошувачка, што, пак, бара долг период на акумулирање на потребните средства за развој. Економијата се репродуцира на ниво на проста репродукција и се жртвува развојот на земјата или се жртвуваат стандардот и квалитетот на животот на народот за сметка на идниот развој.

Со можноста да се увезат производствени опреми и технолошки знаења (и доколку е тоа на кредит со подолги рокови на отплата и определен период за почнување со отплатата), можно е да се искористат ресурсите на земјата, да се отворат работни места и да се подигне стандардот на населението (па и да се отплаќаат кредити доколку развојот е финансиран со странски кредити). Странската акумулација, странските инвестиции го скратуваат тој период.

Отворените економии во определен временски период имаат на располагање повеќе од она што самите можат да го произведат, поради можноста на краток рок своите потреби да ги задоволат со добра од увоз.

Претходно претставеното равенство на овој начин добива нов облик:

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

каде што делот од равенството $(X - M)$ го изразува билансот на плаќањата на земјата (X - остварениот увоз, M - остварениот извоз).

Сепак, нема бесплатен ручек, онаа позната мисла на Адам Смит.

Неизбалансираноста меѓу увозот и извозот, т.е. платно-билансниот дисбаланс на подолг рок може да претставува сериозен структурен проблем на секоја национална економија и нејзин сериозен лимитирачки развоен чинител. Надминувањето на нерамнотежата во билансот на плаќањата на краток рок е можно со користење на претходно создадените девизни резерви, односно со краткорочни задолжувања во странство или, пак, со рефинансирање и пролонгирање на роковите за отплата на обврските кон странство.

Урамнотежениот биланс на плаќања на долг рок се поставува како услов за плаќање на неопходниот увоз, поради што се потребни соодветни мерки на платно билансно приспособување.

4.1 Генезата на меѓународниот монетарен систем

Важечкиот валутен систем до Првата светска војна беше системот на златниот паритет, кој го објавуваше централната банка на секоја земја и кој го определуваше количеството злато што можеше да се добие за една парична единица од националната валута на земјата. Централните банки ја имаа

преземено обврската за целосна внатрешна (непречена замена на банкнотите за определеното количество злато во централната банка) и надворешна (непречено внесување и изнесување злато од земјата за намирување на обврските во меѓународните плаќања) конвертибилност, со што помеѓу најразвиените земји во светот беше воспоставен систем на фиксни девизни курсеви²⁶. Во меѓународната трговија централните банки на одделни земји ги пребиваа меѓусебните побарувања и обврски и разликите (израмнувањата на билансите на плаќањата) се исплаќаа со злато од монетарните резерви. Системот на златната валута се одржуваше од 1850 до 1910 година, кога светското производство на злато растеше со годишна стапка од 2,8%, колкава што беше и стапката на глобалниот стопански пораст во светски рамки.

Овој период се карактеризира со дотогаш невиден пораст на индустриското производство, подем на меѓународната трговија и просперитет во рамките на светската економија.

И додека обемот на меѓународната трговија и не бил така габаритен златното покритее било одржливо решение (имало доволно злато) за порамнување на платно-билансните неурамнотежености. Меѓутоа, веќе по Првата светска војна порастот на обемот на светската трговија се соочува со проблемите на недостигот од потребното количество злато како покритее за банкнотите во оптек, што го отежнувало одвивањето на размената, како на внатрешниот така и на меѓународниот пазар.

Проблемите стануваат уште поизострени по големата економска криза од 1930-тите и Втората светска војна, кога стопанствата на западните земји беа целосно уништени и 80% од светските резерви на монетарното злато се најдоа во САД. Сосема беше извесно дека овие земји по завршувањето на војната нема да можат да обезбедат конвертибилност на националните валути за злато и со тоа да ја одржуваат својата меѓународна ликвидност како услов за извршување на меѓународната размена, што претставуваше сериозна закана за динамиката на сопствениот економски развој, како и за обезбедувањето на потребните средства за обнова на нивните економии во повоен период.

Овие прашања од економска природа не беа набележани во основните надлежности на ОН и беа оставени да се решаваат на посебната Меѓународна монетарна и финансиска конференција во Бретон Вудс, САД, во јули 1944 година, за да се изнајде решение за од темел разбиениот меѓународен монетарен систем од тоа време, како сериозен лимитирачки фактор за развојот на меѓународната размена, која, пак, ја оквалификувавме како силен поттикнувачки фактор на националните економии и на светското стопанство во целина.

Значи, стопанските делегации на сојузничките земји што учествувале на споменатата конференција, кога беа формирани Меѓународниот монетарен фонд (International Monetary Fund - IMF) и Светската банка (World Bank - WB), како главни координатори на светската економија, го прифатија новиот меѓународен монетарен систем, кој предвидуваше воведување фиксни девизни

²⁶ Marko Đogo „Međunarodni monetarni fond – od ideje do savremene prakse“, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Sarajevu br.4-2010

курсеви на националните валути според дефинираниот златен стандард, односно според американскиот долар како клучна резервна валута. Тоа подразбираше дека единствено американскиот долар можеше да биде резервна светска валута и единствено САД имаа обврска за негова конверзија во злато по фиксна цена од 35 американски долари за една унца (31,132 грама злато со дефинирана чистота), односно 0,888671 грам за еден американски долар, а сите други валути да го изразуваат својот паритет и да одржуваат конвертибилност во тековните трансакции во однос на американскиот долар, а со тоа и меѓусебно. Бидејќи односот на доларот и златото бил фиксиран и курсевите на преостанатите валути биле фиксни.

Американскиот долар де факто уште пред формирањето на Меѓународниот монетарен фонд претставувал клучна резервна валута. САД веќе по завршувањето на Првата светска војна беа водечка светска индустриска и финансиска сила, делумно како резултат на својот сопствен развој, а делумно и како резултат на воените разорувања на развиените западноевропски земји, што по Втората светска војна беше уште понагласено. Најголемиот дел од светските резерви на злато се најдоа во САД. Во годините на повоената обнова растеше побарувачката за американските производи, како индустриски така и земјоделски. Американската технологија беше и уште долго остана супериорна. За долари можеше да се добие сè што на секоја земја во тоа време ѝ беше повеќе од потребно: опрема, технологија, оружје, храна, и притоа она што од гледна точка на меѓународните монетарни односи е најзначајно, за долари можеше да се добие која било друга валута, поради што монетарните власти на голем број земји своите монетарни резерви ги држеа во долари и во оваа валута ја изразуваа вредноста на својата национална валута.²⁷

Прифатениот предлог на американскиот економист Хари Декстер Вајт (Harry Dexter White), базиран на одредени идеи на еминентниот економист со светска репутација Џон Мајнард Кејнс (John Maynard Keynes)²⁸, претставуваше настојување за модификација на поранешниот златнодевизен стандард²⁹ со фиксирање на девизните курсеви. И наместо Кејнсовата идеја за светска централна банка со светска пресметковна валута „банкор“ (како пондер од одреден избор на национални валути во однос на кои би се утврдувал девизниот курс), бил формиран меѓународен монетарен фонд со задача да го надгледува системот на фиксните девизни курсеви и конвертибилноста на валутите во тековните трансакции на земјите-членки, како и со краткорочни мерки да го

²⁷ Budimir Stakić „Međunarodne finansijske institucije“, Univerzitet Singidunum Beograd, 2012

²⁸ John Maynard Keynes, главниот британски преговарач, без илузии за можноста од повторно воспоставување на златниот стандард и со давање предност на надворешната над внатрешната рамнотежа, прелагал формирање на светска централна банка, меѓународен монетарен фонд, кој би емитувал нова валута „банкор“ како резервна светска валута. Националните валути своите паритети би ги изразувале во однос на таа валута, а таа би била емитувана врз основа на усогласената политика во согласност со потребите на светските стопански текови. Со тоа би било избегнато дефлаторното дејство на недостигот од златото и златното покрите, како и можноста од присвојување на емисионата добивка од страна на земјата на резервната валута. Кејнсовата првична идеја била основање на меѓународна клириншка унија, која би требало да креира меѓународна ликвидност, а пресметковната валута за пребивање на вредностите на меѓусебните побарувања и обврски би била споменатиот „банкор“.

²⁹ Oskar Kovač „Međunarodne finansije“, Ekonomski fakultet Beograd, 2003

помага обезбедувањето на меѓународната ликвидност и финансирањето на краткорочните нарушувања на рамнотежата во билансите на плаќањата.

Со Бретонвудскиот систем беше создаден нов инструментариум за да се обезбеди одржувањето на стабилноста на монетарните односи и меѓународните плаќања, за да се максимизира меѓународната размена и да се постигне „рамномерна“ распределба на користа од таа размена во глобални рамки. Потребата за формирање меѓународни финансиски институции, во чиј фокус ќе бидат прашањата на глобалната економска стабилност, беше силно нагласена во тие набележани околности.

Сепак, би требало да се има предвид дека до средината на дваесеттиот век за меѓународните финансии постоеја две институционални рамки. Покрај Меѓународниот монетарен фонд, од другата страна на „железната завеса“ постоеше Меѓународната банка за економска соработка во рамките на Советот за заемна економска помош (СЕВ), базирана на воведување единствена пресметковна валута - клириншкиот долар како мерило на вредноста и годишно порамнување на побарувањата и обврските по пат на клиринг.

4.2 ММФ како основа на меѓународниот монетарен систем

Потребата од повоеното обновување на меѓународниот монетарен систем, како што беше истакнато, беше наложена од неопходноста од обезбедување одржлив систем на меѓународни плаќања и меѓународна ликвидност, обезбедување стабилност на девизните курсеви и враќање на конвертибилноста на националните валути за злато (односно за американски долари со златно покритее).

Непосредно по завршувањето на војната, осиромашените европски земји-членки на ММФ беа соочени со огромни потреби за увоз и ограничени можности за извоз. Но реално и можностите за помош во решавањето на овие структурни проблеми на светската економија со посредство на ММФ беа доста скромни. Средствата со кои располагаше ММФ беа 2,7 милијарди долари од САД и 6,8 милијарди долари од сите други извори (само за илустрација вкупно одобрените средства од Маршаловиот план изнесуваа 12,5 милијарди долари), со што тој беше без поголемо влијание врз светските економски текови. Но кон средината на педесеттите години од минатиот век европските економии беа веќе заздрави во значителна мера. Нивниот извоз беше во разумен сооднос со увозот, а незначителните разлики ММФ беше во состојба да ги покрива или да помогне во нивното совладување.

Се чинеше дека е пронајдена правата замена за златото. Стандардните, вообичаените аранжмани, како кај златниот стандард (целосна меѓусебна конвертибилност на валутите на водечките индустриски земји, отклонување на повремени тешкотии со задолжување кај ММФ, повремено позначително усогласување на вредностите на валутите) беа прифаќани како многу разбирливи солүции.

Доколку резервите на валутата на централната банка на некоја земја прифатлива за другите земји не беа доволни, земјата се обраќаше за помош кај

ММФ, а тој ѝ одобруваше злато или долари за поддршка на нејзината валута. Во такви ситуации земјата требаше да положи еквивалентен износ на својата валута како гаранција. Висината на износот на задолжувањето беше определена од доделената квота, односно износот што таа го имаше уплатено кај Фондот. Каматната стапка за таквиот кредит ја тераше земјата во што пократок временски период да ги отклони проблемите што ја имаа доведено во ситуација да се задолжува (зголемување на даноците, смалување на државните издатоци, зголемување на каматните стапки), а доколку проблемите на неурамнотеженоста на меѓународниот платен биланс не можеа да бидат надминати, се прибегнуваше (со одобрение на Фондот) кон девалвација на националната валута во однос на златото и другите валути.³⁰

Самиот меѓународен монетарен систем на кој беше базирано функционирањето на Меѓународниот монетарен фонд, сепак беше суштински различен од системот базиран на златното важење. Кај системот базиран на златното важење во случај на дефицит во билансот на плаќањето се вршеше одлив на злато, за разлика од меѓународниот монетарен систем на кој беше базирано функционирањето на Меѓународниот монетарен фонд, каде што се вршеше зафаќање на меѓународните монетарни резерви или монетарна корекција во вид на девалвација. Значи, земјите имаа можност да ги исфинансираат, да ги покријат евентуалните платно-билансни дефицити, по исцрпувањето на националните монетарни резерви со позајмувања од ММФ. Само во случаи на фундаментални нарушувања им беше дозволено, се разбира со одобрение на Фондот, монетарна корекција во вид на девалвација (промена на паритетот на нивната национална валута).

Позајмувањето од Фондот беше ограничено на покривање на повремени платно-билансни дефицити и заемите мораа да бидат отплаќани во рок од три до пет години, за средствата на Фондот да не се претворат во долгорочни кредити (за долгорочни кредити за развој биле формирани други меѓународни финансиски институции).

Со приемот во членството на ММФ за секоја земја беше определена квота базирана на нејзиниот економски потенцијал утврден според големината на нејзиниот БДП, обемот на нејзините девизни резерви и обемот на нејзината меѓународна размена. Висината на квотата ја определуваше и гласачката позиција на земјата и нејзината можност за задолжување кај Фондот (економскиот потенцијал на земјата подлежеше на преиспитување и ревизија на определените квоти на секои пет години).

Секоја земја со пристапувањето кон ММФ беше должна во согласност со утврдената квота да уплати 25% од износот во злато и 75% во националната валута. Овие уплати претставуваа засекогаш депонирани средства кај ММФ, како заеднички валутен пул од кои се формираше неговиот финансиски потенцијал.

При користењето на средствата од Фондот централната банка на земјата (субјекти на овие трансакции беа централните банки на земјите) добиваше конвертибилна валута, за што беше условена да депонира еквивалентна

³⁰ Galbraith K. John „Novac“, Grmeč, Beograd, 1997

вредност во националната валута до максимум двоен износ на нејзината определена квота во националната валута. Доколку земјите не би го имале таквиот извор на краткорочно финансирање за израмнување на нивните платно-билансни дефицити, тие би биле принудени да наметнуваат ригидна контрола на размената со странство, ограничувајќи ги купувањата од странство и со тоа нарушувајќи ги тековите на меѓународната трговска размена.

Зафаќањето на монетарните резерви се вршеше од двата извори, национални и меѓународни. Додека националните извори се чуваа кај националните централни банки, меѓународните монетарни резерви беа во трезорите на ММФ. Првиот чекор во решавањето на платно-билансните проблеми беше зафаќањето од националните монетарни резерви. Дури по овој чекор можеше да се аплицира за користење на средствата од меѓународните резерви кај ММФ.

Краткорочно користените средства од ММФ мораа да бидат вратени со камата. ММФ располагаше со околу 300 милијарди долари депозити на земјите-членки, кои ги пласираше кај земјите-членки што имаа потреба од стабилни валути, при што како меѓународна финансиска институција што позајмува финансиски средства наплаќаше камата на позајмените средства од неговите фондови. Земјите-членки всушност заработуваа камати кога од нивните квоти се позајмуваа средства, кои сепак беа поповолни од оние што важеа на другите меѓународни финансиски пазари.

4.2.1 ММФ - основните цели и задачи

Значи, со Спогодбата за формирање на ММФ основачките земји ги дефинираа неговите цели и задачи, кои до денес останаа речиси непроменети, а беа во функција на одржување макроекономска стабилност како на ниво на секоја земја-членка така и на ниво на економијата во светски рамки:

- обезбедување постојани консултации и соработка меѓу земјите-членки за решавање на меѓународните монетарни проблеми;
- поттикнување урамнотежен пораст на меѓународната размена за постигнување висока стапка на вработеност, пораст на реалниот доход и искористување на производствените ресурси на земјите-членки;
- обезбедување стабилност на девизните курсеви поддржувана со посебни девизни аранжмани и одбегнување конкурентска депресијација на валутите;
- воспоставување мултилатерален систем на меѓународни плаќања и отстранување на девизните ограничувања што го попречуваат порастот на меѓународната трговија;
- обезбедување краткорочни финансиски средства за корекција на краткорочните нарушувања во билансите на плаќањата;

4.2.2 Специјалните права на влечење (Special Drawing Rights) како нов институционален облик на додадена ликвидност во рамките на ММФ

Со воведувањето на Бретонвудскиот монетарен систем меѓународната ликвидност (плаќањата) беше обезбедувана со злато и американски долари. Но за кратко време по завршувањето на војната се покажа дека овој начин не може да биде соодветен за нормално одвивање на меѓународните трансакции, бидејќи светската трговска размена до шеесеттите години од минатиот век беше удвоена и во значителна мера го надминуваше порастот на светските резерви на злато, кои бележеа пораст од само 20%.

Од тие причини доаѓа до напуштање на Бретонвудскиот систем базиран на злато и американски долари конвертибилни за злато и креаторите на светскиот монетарен систем, повикувајќи се на промовираната Кејнзова замисла на споменатата Меѓународна монетарна и финансиска конференција во 1944 година за воведување светска валута во која сите земји би имале доверба, донесуваат одлука за зголемување на расположливите средства формирани со уплатата на квотите од страна на членките по пат на воведување т.н. Специјални права на влечење (Special Drawing Rights - SDR) како ново пресметковно средство, нова резервна валута, нов институционален облик на дополнителна ликвидност во рамките на ММФ. Тоа се случува на состанокот во Рио де Жанеиро, Бразил, 1967 година, кога со измена на Статутот на ММФ е одлучено во рамките на Фондот да се креира нова, вештачки создадена актива во меѓународниот монетарен систем, нова валута што можела да се користи во трансакциите на централните банки на земјите-членки за финансирање на платно-билансните дефицити, како дополнување на постојните девизни резерви на земјите-членки заради урамнотежување на нивните платни биланси и спречување на можните стагнации во рамките на светската економија.³¹

Како илустрација на ова ќе споменам една случка од едно мое дамнешно групно туристичко патување, каде што неколкумина од групата, страсни коцкари, кога ги потрошија своите ефективни девизни средства, а за да можат да продолжат со играта, се договорија да потпишат белешки со износи во германски марки, секој да може да потпише, односно да издаде онолку белешки колку што беше неговата финансиска моќ да ги исплати по враќањето, а секој учесник во играта да ги прифати тие белешки како законско средство на плаќање.

Говорејќи за основните принципи на нивното креирање (алокацијата) и нивното користење за трансакциите на централните банки, би требало да се истакне дека овие финансиски трансакции и операции Фондот ги спроведуваше преку својот нововостановен Оддел за специјалните права на влечењето. Специјалните права на влечењето се купуваа од страна на националните банки на земјите-членки за домашна валута, а потоа истите тие можеа да бидат користени за купување од Фондот на конвертибилни валути на другите членки, односно и за домашната валута, што фактички претставуваше отплата на користените средства.

³¹Proposal for an SDR Allocation – Background Information, International Monetary Fund, 1994

Воведувањето на овие Специјални права на влечење, како нов инструмент во меѓународниот монетарен систем, претставуваше организиран пристап во креирањето на меѓународната ликвидност во случај на нејзин перманентен недостиг, кој требаше да задоволи две суштински барања во развојот на меѓународниот монетарен систем:

- да се обезбеди зголемување на обемот на меѓународната ликвидност во согласност со потребите, односно порастот на обемот на меѓународните плаќања и

- да се создаде заеднички деноминатор во кој националните валути ќе ја искажуваат својата вредност бидејќи Специјалните права на влечење фактички и не се валута, туку се пресметковна единица.

Процените на ММФ говореа за пораст на глобалната побарувачка на девизни резерви поради нивното субоптимално ниво (помало од вредноста на тримесечниот увоз) кај повеќето земји-членки и имплицитно за потреба од нови алокации (креирања) на Специјални права за влечење.

Предноста на алокацијата на Специјалните права на влечењето (при нивното креирање за депозитарите е предвидена и одредена камата за да се поттикнат дел од своите девизни резерви да ги држат во овие права, но и обврска за секоја земја-членка да го прифати трансферот на Специјалните права на влечење од земјите што имаат финансиски проблеми) е дефинитивно во специфичниот начин на зголемувањето на девизните резерви на членките на ММФ, поради што тие не се принудени да преземаат мерки за подобрување на своите платно-билансни позиции на тековните сметки (девалвации на домашната валута, трговски рестрикции или ограничувања на побарувачката во земјата) или/и на капиталната сметка (монетарни рестрикции, контрола на извозот на капитал или задолжување во странство), што има за последица висока социјална цена, а што не е случај со порастот на девизните резерви на земјите-членки создадени со алокацијата на Специјалните права на влечење.

Специјалните права на влечење овозможуваат влечење дополнителни кредитни транши, врз основа на уплатените квоти на средства од страна на земјите-членки. Тие побарувања на валути на земјите-членки значеле дека земјите со посилна надворешна позиција можеле да ги откупуваат Специјалните права на влечење од земјите со поинфериорна надворешнотрговска позиција.

Нивниот курс во почетокот бил врзан за вредноста на златото, односно за вредноста на американскиот долар (0,888671 грам злато), но набргу се покажало дека и американскиот долар ги има истите карактеристики како и секоја друга валута во тоа време. И без оглед што членките на ММФ прифатиле обврска да одржуваат фиксен курс во однос на американскиот долар (и со тоа да ја жртвуваат својата внатрешна стабилност за да одржуваат надворешна стабилност), за да не ја доведуваат во прашање неговата стабилност како валута на која почивале целата меѓународна економија и златните резерви на САД, почнале да се топат, што го намалило златното покритие на доларот и ја разлишало стабилноста на неговиот девизен курс.

Економскиот повоен подем на Јапонија и на Германија повлекол голем дел од доларските резерви. Воените ангажирања на САД во Јужна Кореја и

Виетнам потоа имале дополнително влијание. Следуваа големата светска енергетска криза и нафтениот шок во почетокот на седумдесеттите години од минатиот век со десеткратен скок на барелот (од 2 на 20 американски долари), што претставуваше силна причина за зголемувањето на буџетскиот дефицит на САД.

Американскиот претседател Линдон Џонсон (Lyndon Johnson) во 1973 година ја објави одлуката на Конгресот за напуштање на конвертибилноста на доларот за злато, со што престана важењето на Бретонвудскиот систем на фиксни девизни курсеви и беше воведен систем на хартиени валути.

Хартиените валути својата вредност ја стекнуваат од степенот на постигнатата продуктивност во рамките на националната економија, од учеството на земјата во вкупното светско производство и во меѓународната размена. Оние економии што успеваат да обезбедат стабилен економски пораст и урамнотежен биланс на плаќање, успеваат да постигнат и конвертибилност на својата валута, што во современи услови подразбира заменливост за која било друга национална валута (со оглед на фактот што веќе ниту една хартиена валута не е конвертибилна, заменлива за злато). Така и курсот на Специјалните права на влечење веќе не било можно да се формира според вредноста на златото, односно американскиот долар, туку според кошничката на национални валути, во почетокот на 16 земји-членки чиј удел во светскиот извоз на стоки и услуги бил над 1%, а од 1981 година како пондер од петте најсилни - американскиот долар, германската марка, францускиот франк, британската фунта и јапонскиот јен, при што пондерот подлежи на промени на секои пет години во зависност од учеството на споменатите валути во меѓународната трговија и меѓународните плаќања. За периодот 2011-2015 година е одредена следната структура на националните валути за одредување на вредноста на Специјалните права на влечење - американски долар 41,9%, евро 37,4%, британска фунта 11,3% и јапонски јен 9,4%. За илустрација, според податоците објавени на страницата на ММФ, вредноста на 1 американски долар = 0,657757 СПВ (Специјални права на влечење).

Инаку, со првата емисија во периодот 1970-1972 година беа алоцирани 9,3 милијарди американски долари (што претставувало 6% од вкупните меѓународни резерви, од кои конвертибилните валути учествувале со две третини) и беа распределени на земјите-членки пропорционално на нивните квоти (секое отстапување на состојбата на Специјалните права на влечење од износот што на земјата-членка ѝ бил доделен повлекувал камата, која во почетокот била 1,5%, за денес да се плаќаат камати под пазарни услови), наредната алокација била спроведена во периодот 1979-1981 година во износ од 12,1 милијарди СПВ, па потоа во 2009 година во износ од 182,7 милијарди СПВ.

Сепак, и покрај евидентното позитивно влијание на алокацијата на Специјалните права на влечење врз можноста за подигање на меѓународната ликвидност на земјите-членки без нови надворешни задолжувања, резултатите биле со доста ограничено дејство поради нивниот удел во монетарните резерви од само 2%.

4.2.3 Организациската структура и начинот на функционирањето на ММФ

Својот капитал ММФ го обезбедува директно од квотите на земјите-членки или индиректно преку задолжување на финансиските пазари.

При пристапувањето кон ММФ секоја земја-членка депонира одредена сума, квота според која се утврдува максималниот износ на средствата што ѝ стојат на располагање за користење, се определува нејзината гласачка позиција (бројот на гласовите) и претставува основа за доделување на Специјалните права на влечење.

Бројот на гласовите се утврдува на тој начин што на секоја земја ѝ се доделуваат по 250 гласа и уште дополнително по еден глас на секои 100.000 Специјални права на влечење уплатена квота. Земјите што имаат над 15% од вкупниот број гласови имаат право на вето на одлуките на Фондот. Односот на силите во одлучувањето е изразен преку висината на влогот, при што најголем е влогот на земјите од групата Г-7, а само на САД е 18,2%, а потоа следуваат Германија, Јапонија, Франција и Велика Британија. Бројот на гласовите на индустриски развиените земји во вкупниот број гласови на Фондот е 60%, а остатокот им припаѓа на земјите во развој, кои можат да влијаат на одлуките единствено доколку настапат како група, со оглед на фактот што многу значајни одлуки се донесуваат со квалификувано мнозинство.

Со ММФ управува одбор на гувернери (The Board of Governors) како највисок орган во кој секоја земја-членка е претставена со по еден член, најчесто министерот за финансии или гувернерот на централната банка, кои се претставници на своите влади и одлучуваат почитувајќи ги нивните ставови. Одборот на гувернерите се состанува еднаш годишно, а оперативното раководење го врши бордот на извршни директори (The Executive Board), составен од 22 члена, од кои една третина ги именуваат земјите-членки со највисоки квоти во Фондот.

Со бордот на извршните директори претседава генералниот директор на Фондот (Managing Director), кој претставува канал на комуницирање на земјите-членки со Фондот.

Како советодавно тело на бордот на гувернерите постои Финансискиот и меѓународен монетарен комитет (The International Monetary and Financial Committee), а како негово помошно тело функционира и Развојниот комитет (The Development Committee).

4.2.4 Видови кредитни линии на ММФ, услови за пристап и нивна намена

Основната задача и цел на ММФ, како што беше нагласено, е да одобрува краткорочни кредити за отстранување на краткорочните нерамнотежи во билансите на плаќањата на земјите-членки, како и да интервенира на девизниот пазар за поддршка на девизниот курс на националните валути (ММФ, како што беше истакнато, не одобрува кредити за реализација на конкретни развојни проекти). Во случаи кога одделни земји-членки се соочуваат со платно-билансни проблеми или имаат потреба од интервенција на девизниот пазар, имаат можност да користат заем чија висина зависи од висината на уплатената квота.

Земјите-членки главно се обраќаат до Фондот за да им одобри заем во странска валута, што можат да ја добијат во замена за соодветна противвредност од сопствената национална валута, со обврска позајмените средства да ги вратат во договорениот рок од три до пет години и со договорената камата со повторен откуп на домашната валута од Фондот, кога земјата ѝ ја продава конвертибилната валута на Фондот, сè додека Фондот повторно не стекне 75% од квотата на земјата во домашната валута.

Ова задолжување, познато како „задолжување врз основа на кредитна транша“, може да биде во висина на уплатената квота, од која само првата транша во износ од 25% од квотата се одобрува без посебни услови. Другите влечења се условени и за нив земјата мора да достави писмо на намери до Фондот во кое се содржани мерките што земјата се обврзува да ги примени за да обезбеди макроекономска стабилност, урамнотежен биланс на плаќањата и стабилен курс на националната валута.

За разлика од овие директни позајмувања (влечења), „стендбај-аранжманите“ („stand-by“ – да поддржува) и „продолжените аранжмани“ се поврзани со одлуки на Фондот со кои на членките им се овозможува да користат средства во согласност со условите на одлуката во одреден временски период и до определен износ, а земјата-членка има обврска да изврши реоткуп на сопствената валута и за тоа да плаќа одреден надомест. Карактеристиките на „стендбај“ и „продолжените аранжмани“³² зависат од видот на платно-билансното нарушување и доколку е од краткорочен или од цикличен карактер, Фондот може да го одобри „стендбај-аранжманот“. Доколку е од среднорочен структурен карактер, потребни се средства над износот определен со „политиката на кредитните транши“ и тука Фондот може да одобри „продолжен аранжман“.

„Стендбај-аранжманот“ се одобрува на рок од една до две години, а „продолжениот аранжман“ на рок до три години. Реоткупот на сопствената валута кај „стендбај-аранжманите“ треба да се изврши во рок од три и пол до пет години, додека кај „проширените аранжмани“ од четири и пол до десет години.

Програмските цели на овие аранжмани се дизајнирани така што исплатите од страна на ММФ се условени со решавање на платно-билансните проблеми (политика на „условување“). Нивното одобрување е условено со преговори со Фондот, по кои земјата-членка подготвува писмо на намери во кое се содржани нејзините намери и политиките што ја сочинуваат макроекономската програма за периодот на траењето на финансискиот аранжман.

Фондот на тој начин сака да се осигури дека земјата ќе ги почитува мерките на економската политика договорени при доставувањето на писмото на намерите, односно Фондот ќе го одложи повлекувањето на договорената транша

³² Практичните искуства со „стендбај-аранжманите“ со текот на времето покажаа дека нивната краткорочност е недоволно соодветна за да одговори на барањата на големиот број земји чии надворешни долгови и платни дебаланси од 1960-тите континуирано се зголемуваа, поради што пред Фондот беа поставувани барања за зголемување на обемот на средствата што членките ќе можат да го „влечат“, како и за продолжување на роковите на користењето на средствата и нивната „отплата“, односно откуп на сопствените валути.

од кредитот до моментот на исполнувањето на условите од склучениот аранжман.³³

Покрај „стендбај“ и „продолжените аранжмани“, за специфичните потреби на земјите-членки постојат можности и за други видови „купувања“ на средства од Фондот. Во овие видови спаѓаат „купувањата“ врз основа на спогодбите кои се карактеристични по поголемиот обем на средства што можат да се користат („enlarged access“), потоа аранжманите, односно кредитните линии за структурно приспособување („Structural adjustment facility - SAF“) и зголемените средства за структурно приспособување на земјите-членки со низок доход („Enhanced Structural Adjustment Facility - ESAF“), на кои им претходеше формирањето на Старателскиот фонд (Trust Fund), кој му овозможи на ММФ воведување на продолженото финансирање (Extended Fund Facility - EFF), наменето за најмалку развиените земји-членки со долги рокови на отплата (10 години), долг грејс-период (5 години) и ниски каматни стапки (0,5%), потоа кредитни линии за компензирање на негативните ефекти од дејства што се надвор од влијанието на земјите-членки, како на пример, пад на приходите од извоз, од туризам, од дознаките од странство или зголемување на трошоците од увоз (Compensatory and Contingency Financing Facility - CCFF).

Од широката палета на облици на кредитна поддршка би можеле да се споменат средствата за системска трансформација (Systemic Transformation Facility - STF) на поранешните источноевропски земји од централноплански кон пазарни економии.

Кон крајот на деведесеттите години од минатиот век ESAF аранжманите беа заменети со кредити за намалување на сиромаштијата и за забрзување на развојот (Poverty Reduction and Growth Facility) на најсиромашните земји, при што како корисници на овој вид кредити се јавуваат и земјите од Југоисточна Европа, меѓу кои Албанија, Босна, па и Република Македонија.

Република Македонија по долгите преговори со ММФ во 2010 година стана првата земја-членка на која ѝ беше одобрена кредитна линија за претпазливост и ликвидност како нов финансиски инструмент на Фондот од арсеналот на флексибилните кредитни линии (Flexible Credit Line - FCL), наменет за земјите што имаат стабилни економски основи и политики и кои моментално немаат финансиски потреби, но се соочуваат со ризици, кои би можеле да доведат до такви потреби. За Република Македонија тоа е двогодишен кредитен аранжман, со кој на земјата ѝ се ставаат на располагање 400 милиони евра во првата и 80 милиони евра во втората година и, за разлика од „стендбај“, е без никакви посебни условености. Постои голема флексибилност на повлекувањето на средствата од кредитната линија, средствата можат да се користат кога финансиските власти ќе оценат дека е потребно да се задоволат одредени буџетски потреби или, пак, таа да се третира како механизам на претпазливост).³⁴

Тука е уште и обемната техничка и стручна помош на земјите-членки во финансиската, монетарната, правната и статистичката сфера.

³³ IMF Stand -By Arrangement, November 2010

³⁴ www.imf.org (посетено 20.11.2012)

4.3 Групацијата на Светската банка

Додека на споменатата Меѓународна монетарна и финансиска бретонвудска конференција САД тежиштето на активностите го ставаа на изнаоѓањето решенија за регулирањето на проблемите на меѓународните плаќања и девизните курсеви, претставниците на Велика Британија и уште некои земји ја истакнуваа неодложната потреба од формирање на уште една финансиска институција, меѓународна банка, која би обезбедувала средства, во почетокот за финансирање на обновата на разорените стопанства од војната и нивниот развојот. Откога почна да се спроведува Програмата на европската обнова (т.н. Маршалов план), банката беше свртена повеќе кон финансирањето на неразвиените земји.

Значи, ако ММФ беше позициониран како главен „чувар“ на монетарната стабилност на земјите, обезбедувајќи краткорочни финансирања (врсани со претходна макроекономска условеност) за санирање на нивните платно-билансни проблеми, неговата бретонвудска „близначка“ - Меѓународната банка за обнова и развој (International Bank for Reconstruction and Development - IBRD) претставуваше новоформирана меѓународна финансиска институција за финансирање долгорочни развојни проекти од јавен интерес за чие финансирање не беше заинтересиран приватниот капитал.

Комплементарноста на нивното дејствување беше евидентна, на ММФ во областа на меѓународните плаќања, девизните курсеви и давањето поддршка во отклонувањето на краткорочните неурамнотежености во платните биланси на земјите-членки, додека на ИБРД во областа на среднорочното и долгорочното финансирање на развојот.

Членството во ИБРД е условено со членство во ММФ, што значи имаат еднаков број членки.

Под закрилата на ИБРД, Меѓународната банка за обнова и развој, беа формирани уште три финансиски институции, афилијации на банката: Меѓународната финансиска корпорација (International Financial Corporation - IFC), 1956 г., Меѓународното здружение за развој (International Development Association - IDA), 1960 г. и Мултилатералната агенција за гарантирање на инвестициите (Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA), 1988 г.

За ИБРД и за ИДА многу често се користи терминот Светска банка, додека под Групацијата на Светската банка се подразбираат сите четири институции: ИБРД, ИДА, ИФЦ, МИГА и уште ИЦСИД, Меѓународниот центар за решавање спорови при инвестирањето (International Centre for Settlement of Investment Disputes).

Оваа групација станува еден од најзначајните извори од кои земјите во светот, особено земјите во развој, ги црпат потребните средства за развој, и тоа вложувања во здравството, во образованието, развој на институциите, зачувување на човековата околина, поттикнување на приватната иницијатива и креирање стабилно деловно окружување и нормални услови за стопанисување заради привлекување капитал и од други извори. Значи, членките на Групацијата

не му конкурираат на приватниот капитал во рамките на меѓународното финансирање, туку се создава деловно окружување за негово поинтензивно инвестирање. Само во исклучителни случаи одобрува кредити за приватни проекти обезбедени со валидно државно гаранциско покритие (државна гаранција).

4.3.1 Основачкиот капитал, квотите и гласачката позиција на земјите-членки

Банката беше организирана по принцип на акционерско друштво, чиј основачки капитал во почетокот се состоеше од 100.000 акции во вредност од по 100.000 американски долари, вкупно 10 милијарди американски долари, при што уделите на одделни земји, нивните квоти, се определуваат според нивниот економски капацитет. Земјите-членки фактички уплаќаа само по 20% од запишаната квота, и тоа 2% во злато или американски долари и 18% во национална валута, додека преостанатите 80% беа должни да ги држат на посебна сметка кај својата централна банка во национална валута, како сигурносна резерва. Значи, средствата со кои располага банката се стекнуваат:

- со уплати на определените квоти од страна на земјите-членки (во зависност од економскиот капацитет на земјата, степенот на нејзината развиеност и обемот на девизните резерви со кои таа располага);
- преку издавање хартии од вредност на банката (кои одлично котираат на меѓународниот пазар на хартии од вредност и повеќебројното членство што го гарантира нивното покритие);
- преку задолжување на меѓународниот пазар на капитал по релативно поволни услови, кои ги пренесува и на нејзините корисници;
- од повратените (наплатените) средства од претходно одобрени кредити и
- од остварен доход од работењето на банката.

Големината на квотата како и кај ММФ носи гласови, 250 гласа, врз основа на уплатената квота и по уште еден глас за секоја уплатена акција, која чини 100.000 СПВ.

Со банката раководат:

-одбор на гувернери составен од по еден претставник на секоја земја-членка, кој се состанува еднаш во годината, кога се усвојува годишниот извештај на банката, се врши избор на извршните директори и се донесуваат и други одлуки од неговата надлежност

-одбор на извршни директори, кој брои 24 члена, од кои пет од земјите со најголема квота и најголем број гласови (САД, Јапонија, Германија, Франција и Велика Британија), кој ги донесува одлуките за одобрените заеми на земјите-членки, износите, условите, како и одлуките за сопственото задолжување на пазарот на капитал

-претседател, кој според неформалниот договор е државјанин на САД, додека извршниот директор на ММФ е од некоја од западноевропските земји.

Банката врши кредитирање на владите на земјите-членки и на нивните агенции или на приватни претпријатија и банки, и тоа за финансирање конкретни проекти (модернизација на железницата, на пример) и финансирањето на проектите го врши под пазарни услови (со додавање на 0,5% маржа на прибраните средства), без макроекономски условености, како што се бара од страна на ММФ, туку само со условувања за економска оправданост на финансираните проекти. Добиените средства од овие кредити можат да се користат за инвестициски набавки само во земјите што се членки на ИБРД, и тоа преку меѓународни лицитации, заради обезбедување најповолни услови на снабдување.

Банката врши кредитирање на оние проекти за кои не е возможно да се обезбедат средства од приватни извори. Кредитите се најчесто среднорочни и долгорочни, дури и со 20-годишни рокови на отплата и 5-годишни грејс-периоди, тие не се субвенционирани, па би можело да се каже дека се дадени по пазарни услови.

Проектите што се финансирани од ИБРД треба да бидат доволно рентабилни, за да овозможат уредно враќање на кредитите, поради што тие минуваат низ неколку фази: идентификација, т.е. предлагање на проектот, подготовка со евалуација на техноекономската оправданост на проектот и изработка на завршната студија, по што следува оценување на проектот во самата земја и преговарање за висината на средствата и условите на кредитот, усвојување на конечниот извештај на експертската група што го подготвува предлогот, повремен надзор на реализацијата на проектот од страна на претставници на банката, како и дополнително оценување на остварените ефекти од неговата реализација.

Големите нарушувања во светската економија во раните седумдесетти години од минатиот век, предизвикани од енергетска и суровинска криза, кои особено силно ги погодија земјите во развој, доведоа до рецесија, јакнење на протекционизмот, пораст на инфлацијата, енормно поскапување на нафтата, пораст на каматните стапки и колебање на девизните курсеви, при што поради големата задолженост и недоволните извозни приходи се јавуваа сериозни проблеми во воспоставувањето на екстерната рамнотежа. Развојните планови на земјите беа доведени во прашање, а сè понагласено се наметнуваше потребата за менување на нивната стопанска структура заради нивно приспособување на новонастанатите услови.

Светската банка беше принудена да го приспособи своето дејствување на новонастанатите услови. Веќе до крајот на деценијата започна одобрувањето на кредитите за т.н. структурно приспособување (structural adjustment) за воспоставување платно-билансна рамнотежа преку менување на стопанската структура во согласност со промените во меѓународното стопанско окружување, кои имаа нагласени сличности со финансиските аранжмани на ММФ:

- кредити за структурно приспособување (Structural Adjustment Loans - SALs) најчесто во соработка со ММФ за отклонување на макроекономските нарушувања, инфлација, фискален дефицит или платно-билансни нарушувања;

- кредити за секторско приспособување (Sector Adjustment Loans - SECALs) за поддршка на институционални промени во специфичните сектори, кои ги поддржуваат комерцијализацијата и демонополизацијата на дејностите во државна сопственост;

- кредити за приспособување на претпријатијата и банкарскиот сектор (Enterprise and Financial sector Adjustment Loan - EFSAL), како и кредити за реформи во јавната администрација (Public Sector Adjustment Loans - PSAL).

Би требало да се истакне дека банката и претходно обезбедувала кредити за финансирање развојни програми на земјите-членки, а не само за конкретни проекти, и тие во првите повоени години (кога како корисници се јавуваа развиените западноевропски земји) учествуваа со речиси три четвртини од нејзиниот кредитен потенцијал.

Од средината на седумдесеттите години од минатиот век банката почнува со кофинансирање одредени проекти заедно со други заимодавци и тој процес се одвива низ неколку покарактеристични модалитети:

- паралелно финансирање како полабав облик на соработка во финансирањето кога проектот се сегментира на одделни „пакети“, при што секој пакет има своја финансиска конструкција;

- заедничко финансирање како поцврста поврзаност помеѓу банката и суфинансиерите, каде што секоја од страните има прецизно определени обврски во проектот и

- гаранции за продолжување на рокот на отплата на кредитот, каде што банката овозможува кредитобарателот првин да ги отплаќа обврските кон суфинансиерите, а потоа кон неа.

4.3.2 Меѓународното здружение за развој (International Development Association - IDA)

Основано е како афилијација, фонд со кој управува Светската банка, поради што негови членки можат да бидат само земјите-членки на Светската банка.³⁵

Бидејќи ИБРД обезбедува кредитна поддршка со поповолни, но во основа пазарни услови, честопати економски тешко подносливи за голем број земји во развој, во 1960 година е основано Меѓународното здружение за развој (International Development Association - IDA), за поттикнување на економскиот развој, зголемување на продуктивноста и подигање на животниот стандард во помалку развиените делови на светот, со средства што се пофлексибилни и кои

³⁵www.worldbank.org (посетено на 20.11.2012)

помалку ги оптоваруваат платните биланси во споредба со конвенционалните заеми.

Кредитната поддршка и грантовите за финансирање на непрофитабилните проекти се одобруваат под многу поволни услови - рок на отплата до 40 години и грејс-период до 10 години (проекти во образованието, здравството, водоснабдувањето, заштитата на човековата околина, подобрување на бизнис-окружувањето, инфраструктурата, либерализација на економијата), од чија реализација треба да имаат полза широките слоеви на населението и проекти што им даваат предност на можностите за поголемо вработување (пред оние што значат финансирање на високософистицирани технолошки зафати).

4.3.3 Меѓународната финансиска корпорација (International Financial Corporation - IFC)

Како членка на Групацијата на Светската банка во 1956 година е формирана Меѓународната финансиска корпорација (International Financial Corporation - IFC), заради стимулирање на економскиот развој преку вложувања финансиски средства при основањето, модернизацијата и проширувањето на претпријатијата во приватниот сектор, недоволно привлечни за приватните инвеститори, а кои треба да придонесуваат за развојот на земјите-членки и притоа без посебни гаранции од страна на владите на земјите-членки. Исто така, се грижи и за заокружување на финансиските конструкции со вклучување капитал од домашни и од странски приватни извори, како и за создавање услови за привлекување како на домашен така и на странски капитал, наменет за вложувања во производствени капацитети во земјите-членки.

Во рамките на ИФЦ од 1986 година постои Советодавен сервис за странски инвестиции (Foreign Investment Advisory Service - FIAS), кој од 1988 година, кога е формирана Мултилатералната агенција за гарантирање на инвестициите (Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA), претставува заедничка служба на двете институции за совети по прашањата поврзани со пристапот до финансиските извори, стручната помош на претпријатијата, создавањето инвестициска клима, конципирањето на еколошката и социјалната одржливост на проектите, изградбата на потребната инфраструктура и особено отворањето нови финансиски пазари и развивање финансиски институции во земјите во развој.

4.3.4 Меѓународниот центар за решавање спорови при инвестирањето (International Centre for Settlement of Investment Disputes -ICSID)

Меѓународниот центар за решавање спорови при инвестирањето (International Centre for Settlement of Investment Disputes -ICSID) е формиран во 1965 година, во рамките на Групацијата на Светската банка, како арбитража за решавање евентуални спорови меѓу владите и приватните странски инвеститори при инвестирањето, доколку тие се подготвени на тој начин да ги решаваат меѓусебните проблеми.

4.3.5 Мултилатералната агенција за гарантирање на инвестициите (Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA)

Мултилатералната агенција за гарантирање на инвестициите (Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA) е формирана во 1988 година, како афилијација на IBRD за поттикнување на меѓународните текови на капиталот и особено приватниот капитал во земјите во развој, преку издавање гаранции за некомерцијалните ризици при инвестирањето (воени конфликти, раскинување договори од страна на влади, ограничувања на сопственички права на странски државјани, ограничувања за трансфер на девизи и сл.).

МИГА дава гаранции за сите видови долгорочни пласмани во вид на инвестиции, акции и кредити со исклучок на извозните кредити, чии некомерцијални ризици по правило се осигуруваат кај специјализираните национални институции (кај нас Банката за поддршка на развојот).

4.3.6 Други позначајни меѓународни финансиски организации

Европската инвестициска банка (European Investment Bank - EIB) е основана со Римските договори од 1957 година, едновременно со основањето на Европската економска заедница, како нејзина непрофитна финансиска организација, со задача да го подига нивото на европското заедништво и да гради поголема социјална кохезија преку долгорочно кредитирање капитално-инвестициски проекти во земјите-членки, заради подобрување на заштитата на животната средина, развојот на претприемаштвото, изградбата на современа трансевропска железничка мрежа и други проекти од заеднички европски интерес.

Нејзиното седиште е во Луксембург, а кредитниот потенцијал го формира со задолжување на финансиските пазари, но и од буџетот на ЕУ.

Организациската структура е слична како и кај другите финансиски институции со борд на гувернери, борд на директори и управен комитет.

Од 1963 година банката одобрува кредити и за земји што не се членки на ЕУ, но кои имаат декларирани евроинтегративни аспирации (земјите од Централна, Источна и Југоисточна Европа), потоа од Медитеранот, а финансира и проекти во Африка, Азија, Јужна Америка, Карибите и Пацификот.

Европската банка за обнова и развој (European Bank for Reconstruction and Development - EBRD) е формирана во 1989 година, по завршувањето на Студената војна, по иницијатива на францускиот претседател Франсоа Митеран (Fransoa Mitterand), како меѓународна финансиска институција за обезбедување финансиска поддршка за елиминирање на поделеноста на европскиот континент и овозможување земјите од поранешниот „Источен блок“ да дојдат до финансиски средства за промовирање на повеќепартиската демократија, плурализмот и развојот на пазарната економија. Како цели се наведуваат уште и почитувањето на правната држава и на човековите права.

Наведените цели треба да се остварат со развој на приватниот сектор, особено на малите и на средните претпријатија, мобилизација на домашниот и на странскиот капитал и пренесување на потребните знаења за управување со стопанствата во новонастанатите услови, поттикнување на инвестициите во областа на услугите и инфраструктурата, неопходни за развој на приватните иницијативи.

Банката има јасна политичка мисија - да ги промовира демократските институции, повеќепартискиот систем и трансформацијата од централизираниот во пазарен начин на стопанисување во Централна и Источна Европа (вклучувајќи го и поранешниот СССР), преку кредитирање и инвестирање во стопанства кај кои е започнат процесот на приватизација и децентрализација, односно кои имаа договори за асоцијација со ЕУ или, пак, беа на пат кон целосно интегрирање во меѓународните стопански текови.

Седиштето на банката е во Лондон, со работа започна во 1991 година, за веќе во 1994 година да брои 57 земји-членки - основачи, акционери, на кои им се приклучени и две меѓународни институции, ЕУ и Европската инвестициска банка.

Интерамериканска банка за развој (Inter-American Development Bank - IADB) е формирана во 1960 година, по иницијатива на земјите од Јужна Америка, незадоволни од насочувањето на американските средства од Маршаловиот план наменети првенствено за обнова на европската економија. Седиштето е во Вашингтон, одлучувањето е базирано врз основа на запишаните квоти и земјите во развој имаат мајоритет во одлучувањето.

Африканска банка за развој (AfDB) е формирана во 1961 година, по предлог на Економската комисија на ОН за Африка, а од 1972 година во рамките на банката дејствува и Африканскиот фонд за развој, кој одобрува многу поповолни заеми слични на оние на Меѓународното здружение за развој (IDA).

Азиската банка за развој (AsDB) е формирана во 1960 година, по предлог на Економската комисија на ОН за Азија и Далечниот Исток, со мајоритет во одлучувањето на земјите од регионот. Од 1968 година во рамките на банката дејствува и Азискиот фонд за развој, кој одобрува поволни кредити наменети за најнеразвиените земји од регионот.

Арапската банка за економски развој на Африка е основана во 1973 година за да им се овозможи помош на африканските земји во надминувањето на проблемите поврзани со платно-билансните дефицити, поттикнување на инвестициите на арапските земји во развојни проекти во Африка и техничка помош за нивната реализација.

ТЕМА 5

РЕГУЛИРАЊЕ НА ТРГОВСКИТЕ ОДНОСИ ВО РАЗМЕНАТА (МЕЃУНАРОДНАТА ТРГОВСКА РЕГУЛАТИВА)

Поглавјето треба уште еднаш да го истакне значењето на меѓународната трговија и нејзината тесна поврзаност со динамиката на економскиот развој;

- да даде приказ на институционализацијата на меѓународните трговски односи;

- да ги презентира основните карактеристики и проблеми во меѓународната размена на стоки во времето на егзистирањето на Општата спогодба за царини и трговија (ГАТТ)

- и да ја претстави Светската трговска организација, со нејзините правила и постапки при пристапувањето

5.1 Значењето на меѓународната трговија и нејзината тесна поврзаност со динамиката на економскиот развој

Во почетокот повторно прашањето што веќе го имавме поставено - зошто либерализација на меѓународниот промет на стоки и на услуги, зошто слободна трговија, зошто намалување на трговските бариери и трговија без количествени ограничувања и царински оптоварувања (па и поригидни царински режими) на прометот на производи и услуги во меѓународната трговија?

Економските аргументи се многу силни.

Зголемувањето на животниот стандард и економската ефикасност на стопанствата на земјите силно се зависни од зголемувањето, проширувањето на пазарите за нивните производи. Големiot пазар, како што беше наведено, овозможува економии од обем и растечки приноси по таа основа, како и пониски трошоци по единица производ, со тоа достапност на производите до поголема група потрошувачи, а со тоа повратно повторно до потреба од голем пазар за пласман на тие производи.

Трговијата на тој начин станува основа на просперитетот во меѓународната економија, па според тоа и стожер на продуктивноста и на динамиката на економскиот развој. Поврзаноста на степенот на економската развиеност и развојот на меѓународната трговија е неодминлив факт и нема никакво двоумење за значењето на меѓународната трговија за секоја земја, па и за светската економија во целина. Потврда за тоа е поврзаноста на степенот на економската развиеност искажана преку показателот на БДП по жител и учеството во вкупната меѓународна стоковна, па и вкупната трговска размена.

Во прилог на ова тврдење има два силни докази:

- првиот е дека кога имаме високи стапки на пораст на меѓународната трговија имаме и високи стапки на БДП (го илустриравме тоа во поглавјето за

економската димензија на глобализацијата, во делот за поврзаноста на економскиот развој и меѓународната трговија);

-вториот е дека земјите што имаат постигнато високо ниво на економска развиеност и кои бележат високи стапки на економски пораст имаат и позначаен удел во вкупната меѓународна размена (во споредба со нив, учеството на помалку развиените земји во вкупната меѓународна размена во светот е незначително). Учеството на одделните национални економии во вкупната меѓународна размена е израз на нивната економска супериорност. Во современи услови 15,5% од светското население што живее во 28 високоразвиени економии располага со 57,4% од вкупниот БДП во светот, при што овие земји се јавуваат и како носители на повеќе од две третини од вкупната стоковна и друга трговска размена во светот.

Дали е ова за изненадување?

Производствено-техничките иновации и сите нови производи се развиваат во развиените економии и на тој начин овие земји, преку доминантното учество во светскиот извоз, заработуваат голем дел од светскиот доход. Тоа ним им обезбедува силна платежна способност, што го определува и големиот обем на нивниот потрошувачки капацитет. Нагласената присутност на развиените земји не е само на страната на светскиот извоз (во кој тие учествуваат со производи со висок степен на финализација, произведени со високософистицираните технологии на нивните индустрии) туку и на страната на светскиот увоз со набавени големи количества исто така високософистицирани производи од странство.

На другата страна, неразвиените земји на страната на извозот можат да понудат примарни производи, односно производи со низок степен на индустриска преработка, што носи мал девизен прилив, недоволна акумулативност на нивните стопанства, што не дава можности за пообремен увоз на споменатите технолошки посложени производи и што води до ограничување на можностите за трговска размена, односно до продлабочување на јазот меѓу нив и развиените земји.

Има уште една специфика кога станува збор за меѓународната трговска размена на стоки. Како резултат на динамичниот индустриски и техничко-технолошки развој, расте учеството на индустриските стоки на страната на извозот во меѓународната размена, а опаѓа учеството на примарните производи. Новата постиндустриска ера и новите високопродуктивни технолошки решенија и енергоефикасни постапки доведоа до пораст на продуктивноста, но и на ефикасноста, со намалување на потрошувачката на сировини, материјали и енергија по единица производ. Синтетичките материјали станаа успешни и често економски посупериорни супститути на природните. Овие две причини во значителна мера го намалија релативното учество на примарните производи во структурата на вкупниот извоз на стоки во светот. Треба да се има предвид уште и фактот што цените на финалните индустриски производи бележат континуиран пораст, за разлика од оние на примарните производи (суровините, металите, енергентите и основните земјоделски производи), кои најчесто се предмет на купопродажба на меѓународните стоковни берзи.

Заради спречување поголеми флуктуации кај цените на овие основни суровински ресурси, индустриски развиените земји (чии преработувачки капацитети бараат континуитет во снабдувањето, сигурност на набавките и стабилни цени) прават напори да се одржува стабилноста на цените на овие производи, за континуиран производствен тек во нивните стопанства, заради што за поголемиот број од овие производи беа потпишани мултилатерални спогодби со кои најголемите извозници и најголемите увозници се обврзуваа дека ќе интервенираат на меѓународниот пазар секогаш кога ќе дојде до поголеми промени на цените на примарните производи за обезбедување стабилност на целата светска економија. Со тоа се ограничуваше слободата во формирањето на цените на примарните производи преку пазарните механизми, при што контролата врз нив повторно ја имаат развиените земји, односно најголемите увозници на овие производи, и на тој начин влијанието на развиените земји, односно најголемите увозници, врз формирањето на цените на примарните производи беше нагласено, што доведуваше до силни притисоци и нарушувања во меѓународната размена.

Токму нарушувањата во меѓународната размена предизвикани од големата светска економска криза, па и Втората светска војна набргу потоа, се основната причина за консензусот на меѓународните авторитети дека уредување на односите во меѓународната размена не може да се врши на билатерална основа (која носи опасност од наметнување т.е. дискриминација меѓу трговските партнери), туку на мултилатерални принципи како обврзувачки за целата меѓународна заедница.

Примери за мултилатерално договарање, како ретки исклучоци, постоеле и пред Втората светска војна, како Мултилатералната спогодба за пченица од 1933 година. Имено, неоспорен факт е дека големата светска криза беше предизвикана од хиперпродукцијата на примарните производи од земјоделскиот сектор и од екстрактивната индустрија, што услови драстичен пад на нивните цени на меѓународните стоковни берзи. Монополите под чија контрола беа овие производства тешко го прифаќаа фактот за падот на цените и на профитите и, настојувајќи да ги спречат овие неповолни движења, а и да ја контролираат понудата на светскиот пазар преку намалување на пласираните количества, огромни количества примарни земјоделски и прехранбени производи (пченица, шеќер, какао, кафе) завршуваа во океаните. Но, и покрај примената на најразлични рестриктивни практики, понудата не била смирена, фирмите што ги произведувале овие производи престанувале со работа и безработицата ескалирала до невидени размери.

Токму од тие причини најголемите производители на пченица и најголемите увозници почнуваат преговори со кои обострано се обврзуваат дека нема да дозволат пад на нејзината цена на меѓународните стоковни берзи под определено договорено ниво. Доколку жетвите бидат обилни и има голема понуда на овој основен земјоделски производ, тогаш увозниците се обврзуваат целиот откуп да го извршат по однапред договорена минимална цена, која ќе им овозможи на производителите да ги покријат своите трошоци и да го обноват производствениот циклус. Доколку, пак, на пазарот се појави недостиг, тогаш

треба да се интервенира со резервите за да не дојде до нагло зголемување на цената.

Сепак оваа спогодба никогаш не заживеала, затоа што по нејзиното потпишување настапиле неродни години, па и Германија, која почнала да се подготвува за војна, престанала да го почитува потпишаниот договор. Спогодбата била обновена во 1947 година, а во 1967 година да прерасне во Меѓународна спогодба за житарки.

По примерот на оваа мултилатерална спогодба, по Втората светска војна биле потпишани и други, како на пример меѓународните спогодби за кафе, какао, калај, каучук и слично, и сите тие имале за цел обезбедување стабилност на цените на овие производи на меѓународниот пазар, постигната со заеднички договор на земјите-производители и земјите-потрошувачи на конкретниот производ. Се покажало меѓутоа дека ваквите мултилатерални стоковни спогодби може лесно да бидат изиграни од страна на понадмоќните партнери, заради што тие имале краток век и не обезбедувале никаков поттик на развојот и на подемот на меѓународната размена

5.2 Институционализацијата на меѓународните трговски односи

Бретонвудската конференција (1.7.1944-22.7.1944) успеа многу побрзо и поедноставно да ги институционализира меѓународните економски односи во монетарната и во платежната (финансиската) сфера со формирањето на Меѓународниот монетарен фонд и со Светската банка (по само дваесетина дена преговарања), додека трговската сфера и трговските односи, кои исто така биле на агендата на конференцијата, се покажале како многу потешки за преговарање.

Значи, поаѓајќи од значењето на меѓународната трговија за развојот на секоја земја, па и на светската економија во целост, уште во текот на војната биле промовирани заложбите за воспоставување мултилатерален систем на договарање меѓу земјите во меѓународната размена заснован на принципите на еднаквост, недискриминација и либерализација на нивните надворешнотрговски режими. За таа цел бил даден предлог за формирање Меѓународна трговска организација (International Trade Organization - ИТО) како супранационално тело за либерализација на меѓународната размена, пред сè стоковната, а понатаму и во доменот на услугите, интелектуалната сопственост и конкуренцијата (антитрустовска политика), и тоа врз принципите на еднаквост и недискриминација (погодностите што некоја од земјите-членки им ги обезбедувала на некои од своите партнери во меѓународната размена автоматски да важат и за сите други трговски партнери). Идејата, покрај Меѓународниот монетарен фонд и Светската банка, како трета институција да се формира и супранационално тело што ќе ја администрира меѓународната размена меѓутоа не доживеа реализација.

Што беше причината?

Во трговијата, како што е познато, се разменуваат производи и секој во таа размена настојува за својот производ да добие поголема вредност од таа

што ја дава, што не е ниту лесно ниту пак секогаш можно. Либерализацијата на меѓународната размена ги отвора странските пазари, што создава можности за пласман на твоите производи, но едновременно го отвора и домашниот пазар за странската понуда, со што можат да бидат загрозени стекнатите позиции на пазарот. Значи, во меѓународната размена се добива, но и се губи и кога таа се институционализира, земјите при одлучувањето за пристапувањето кон меѓународните трговски организации се раководат од тоа што добиваат, а што губат со либерализацијата на меѓународната размена. И доколку оценат дека повеќе губат, логично дека нема да се согласат да пристапат кон споменатите меѓународни трговски организации.

По војната, во 1946 година, по иницијатива на САД, Економско-социјалниот совет на ОН (ECOSOC) донесе Резолуција за свикување конференција на ОН за трговија и за вработување (заради значењето на меѓународната трговија за развојот на секоја земја и заради решавањето на проблемите со вработувањето како најсериозен економски проблем во првите повоени години). Комитетот за подготовка на конференцијата составен од претставници на 18 држави изработи Нацрт на повелбата за Меѓународната трговска организација, кој ги забрза активностите за изработка на основниот правен документ на новата трговска организација.

Работата на Комитетот за подготовка, до одржувањето на конференцијата за трговија и за вработување, поминува низ неколку фази на изработка на нацрт-статутот:

- Лондонска верзија на нацрт-статутот (15.10.1946-11.11.1946)

- Њујоршка верзија на нацрт-статутот (20.1.1947-25.2.1947)

- Женевска верзија на нацрт-статутот (20.4.1947-22.8.1947), подготвен и усогласен за усвојување на претстојната конференција во Хавана на Куба.

Конференцијата на ОН за трговија и за вработување беше одржана во Хавана (21.11.1947-24.03.1948), со учество на делегати од 56 земји. Женевската верзија на нацрт-статутот на самата конференција претрпе одредени измени во полза на земјите во развој, по кои беше усвоен конечниот текст на Повелбата (Хаванската повелба), која требаше да претставува статут на новата трговска организација и која беше потпишана од претставниците на 54 држави.

Повелбата не беше ратификувана од страна на САД, кои сè уште не беа подготвени својата надворешнотрговска политика да ја стават под надзор на една наднационална институција, па до основањето на Меѓународната трговска организација (а со очекување дека тоа ќе се случи) потписничките на Повелбата одлучија привремено, со Протокол потпишан од тогашниот претседател на САД Хари Труман (Harry J. Truman) од јануари 1948 година да стапи во сила Општата спогодба за царините и за трговијата како дел од Хаванската повелба (General Agreement on Tariffs and Trade - GATT), а привремената комисија со својот секретаријат да продолжи да работи до формирањето на Меѓународната трговска организација

Кога во 1950 година (со заземањето став на САД) стана јасно дека до формирање на Меѓународна трговска организација нема да дојде толку брзо,

ГАТТ почнува постапно правно да се обликува, создавајќи органи слични до институционалните решенија и органи на другите организации во системот на ОН. ГАТТ на тој начин станува автономна организација институционално поврзана со ОН, особено со нејзиниот економско-социјален совет како и со нејзиниот секретаријат, иако без статус на агенција.

Основните, најопштите цели на ГАТТ се содржани во Преамбулата на општиот договор за царините и за трговијата, каде што членките-потписнички на Договорот се обврзуваат „нивните односи на полето на трговијата и на економијата да бидат насочени кон издигнувањето на животниот стандард, остварувањето целосна вработеност и висок континуирано растечки обем на реалниот доход и ефективна побарувачка, целосно искористување на расположливите ресурси и зголемувањето на производството и размената на доброта“.³⁶ Притоа, во насока на реализација на споменатите цели, со влегувањето во реципрочни и на заемни предности базирани аранжмани, се настојува во значителна мера да се намалат царините и другите ограничувања во трговијата, како и сите други облици на дискриминација во меѓународната трговија.

Постигнувањето на овие цели беше особено значајно за помалку развиените земји-членки на ГАТТ, кои и натаму беа силно зависни од извозот на ограничен број примарни производи за кои беше особено битно да се обезбедат поповолни и поприватливи услови за нивен пласман на светските пазари и постигнување стабилни, правични и стимулативни цени, кои во крајна линија требаше да овозможат зголемување на обемот на светската трговија и побарувачка, како и динамичен пораст на реалниот приход од извозот на овие земји, со што требаше да се обезбедат потребните средства за нивниот економски развој. Забрзаниот развој на економиите на недоволно развиените земји-договорни страни притоа требаше да биде овозможен со менување на структурата на нивните стопанства и со елиминирање на нивната претерана зависност од извозот на примарните производи. Покрај тоа беше неопходно да се овозможи под поволни услови пристап и на пазарите на преработени или готови производи, чиј извоз претставуваше особен интерес на недоволно развиените земји-договорни страни.

Од донесувањето на споменатиот протокол за стапувањето во сила на Општиот договор за царините и трговијата - ГАТТ до 1994 година, кога беше формирана СТО, ГАТТ егзистираше само како форум за склучување мултилатерални трговски договори за намалување на трговските бариери, односно за либерализација на режимот на меѓународната размена на стоки со елиминирање на царините, субвенциите, увозните квоти и слично. Членството порасна од 19 на 123 земји, со исклучок на СССР и Кина, а уште 24 земји имаа поднесено барање за прием, при што со Спогодбата беа покриени 90% од светската трговија.

ГАТТ не успеа да ги намали трговските ограничувања одеднаш, туку постапно, во преговарачки циклуси т.н. рунди на преговори (договорено во почетокот тие да се организираат на секои шест месеци), при што преговорите

³⁶www.wto.org (пристапено 20.11.2012)

да се фокусираат на укинувањето на нецаринските бариери и да се дефинира употребата само на царините како единствен инструмент на националните стопанства за заштитата од странската конкуренција (иако беше сосема јасно дека нецаринските бариери нема да бидат укинати прекуноќ, поради што бил определен преоден период за обнова на разурнатите стопанства и нивно економско заздравување).

Преговарачките циклуси (т.н. рунди на преговори) биле организирани по принципот „земја по земја - производ по производ“. Во самата постапка на преговарањето, по барање на која било земја-членка, повиканиот претставник на друга земја бил должен да се јави на преговорите за да го договори надворешнотрговскиот режим за секој конкретен производ-предмет на меѓусебната трговија. На крајот на преговорите земјите што преговарале на билатерална основа имале обврска да ја објават листата на стоки за кои бил договорен надворешнотрговскиот режим, со што сите меѓусебно договорени поволности станувале општоважечки за сите други членки на ГАТТ според принципот, клаузулата на „најповластена нација.“

На овие рунди биле договорани заемни царински намалувања, при што постоеле заеднички контролни механизми заради почитувањето на договорените царински стапки (во случај некоја земја да беше обвинета дека не ги почитува правилата на ГАТТ, од администрацијата во Женева можело да биде побарано да го испита случајот, обвинетата земја да ги преиспита своите политики и во спротивно да биде исклучена од ГАТТ).

До формирањето на СТО биле одржани осум рунди преговори:

- 1946 г. ЖЕНЕВА (Швајцарија)
- 1949 г. АНЕСИ (Франција)
- 1950 г. ТОРКИ (В. Британија)
- 1956 г. ЖЕНЕВА (Швајцарија)
- 1960-1962 г. ЖЕНЕВА (Швајцарија)-рунда Дилон
- 1964-1967 г. ЖЕНЕВА (Швајцарија)-рунда Кенеди
- 1973/1979 г. ТОКИО (Јапонија)
- 1986/1994 г. ПУНТА ДЕЛ ЕСТЕ (Уругвај)

Функционирањето на ГАТТ било засновано на неколку основни принципи:

-принципот на недискриминација операционализиран во клаузулата за најповластена нација (The most favoured nation), концепт што обврзувал трговските олеснувања дадени од страна на една земја-членка на некоја друга со која била договорена стоковна размена, да важат автоматски за сите земји-членки (односно секоја земја-членка да има ист третман како што некоја од земјите-членки му го дала на нејзиниот најповластен трговски партнер)

-принципот на национален третман што подразбирал дека кога увезените добра еднаш ќе ја минат националната граница треба да имаат ист третман како и домашните производи (што значи со никакви дополнителни

механизми не смееле да бидат ставени во подредена положба во однос на домашните производи)

-отстранување на трговските и нетрговските бариери во меѓународната размена (генерална забрана за извозни субвенции и увозни квоти) и заради разликите во степенот на економската развиеност привремено задржување само на царинската заштита со интенција за нејзино постапно намалување до целосно елиминирање

5.3 Основни карактеристики и проблеми во меѓународната размена на стоки во времето на егзистирањето на ГАТТ

Динамиката на порастот на меѓународната размена нема уедначено темпо од обидите во 1947 година за определување на глобалните правила на тргувањето и дефинирањето на фундаменталните принципи на мултилатералниот трговски систем заснован на начелата на недискриминираност, либерализација, транспарентност и предвидливост. Самиот хронолошки тек на преговарачките рунди во рамките на ГАТТ покажува зголемување на бројот на земјите-членки, особено по 60-тите години од минатиот век, кога многу поранешни колонии стекнуваат независност, со што и преговарачките рунди се развлекуваат (многубројни се земјите-членки со ниско ниво на економска развиеност и дијаметрално различни интереси и потреби од оние на развиените, заради што преговорите биле сè потешки, а преговарачките рунди сè покомплицирани).

Кај помалку развиените земји во почетокот постоела загриженост дека членството во ГАТТ ќе ја испроблематизира нивната индустријализација и ќе ги задржи и понатаму ориентирани кон примарното производство.

До петтата рунда на преговори, позната како Рунда Дилон (Женева 1960/1962 г.), преговорите се одвивале на билатерална основа, по објаснетиот принцип „земја по земја, стока по стока“, значи се однесувале на поединечни производи, така што кога една земја ќе и’ направела отстапки на друга земја (најчесто за нејзиниот главен извозен производ), втората земја имала обврска да направи исто таква обврска во корист на првата земја и да ја објави листата на стоки за кои бил договорен надворешнотрговскиот режим, со што сите меѓусебно договорени поволности станувале општоважечки за сите други членки на ГАТТ (генерализирање на договорените погодности) според принципот на „најповластена нација“. Оваа практика можела да ги одолжува преговорите, што било особено загрижувачко доколку се работело за главнината на надворешнотрговската размена на определена земја како договорна страна.

Кенедиевата рунда на преговори, шеста по ред (Женева, 1964-1967 г.) е карактеристична по предлозите на развиените земји за намалување на царинските стапки за 50% за производите од помалку развиените земји, и тоа врз нерепроучна основа (со примена на асиметрична клаузула), значи без обврска помалку развиените земји да одговорат со идентично намалување на царините за производите од развиените земји и уште со можност да ги продолжат роковите за користење на нецаринските бариери за заштита на своите производи (пред сè контингентите).

Токиската рунда (1974-1979 г.) е карактеристична по формализирањето на применуваните олеснителни мерки за земјите во развој, воведувањето посебни правила во тргувањето поврзани со заштитата на здравјето на потрошувачите и заштитата на човековата околина, воспоставувањето правила со кои субвенциите на домашните субјекти нема да ја попречуваат конкуренцијата и сл.

Уругвајската рунда (1986-1994 г.) во преговорите вклучи и прашања што не беа „покриени“ со правилата на ГАТТ (услуги, заштита на интелектуалната сопственост, субвенции за заштита на земјоделското производство) заради нивниот статус на договор, а не на институција.

Во почетокот на 1980-тите до средината на 1990-тите светскиот трговски систем граден на принципите на ГАТТ беше под силни притисоци за протекционизам насекаде низ светот, што водеше кон слабеење на процесот на либерализацијата на меѓународната трговија. За овие притисоци имаше три основни причини:

- економскиот подем на Јапонија што го измести светскиот трговски систем;
- растечкиот трговски дефицит на најголемата светска економија, САД;
- порастот на бројот на билатералните договори, создавањето на регионалните економски интеграции за ограничување на извозот како начин за заобиколување на правилата на кои почиваше ГАТТ.

Уругвајската рунда значи требаше да се соочи токму со овие растечки протекционистички притисоци и да воспостави правила за контрола на експанзијата на тој протекционизам, како и да ги прошири своите правила покрај на трговијата со стоки, за која беа единствено наменети, и на трговијата со услуги што имаа сè позабележителен удел во светската трговија.

Исто така требаше да се постават и правила за управување со заштитата на интелектуалната сопственост, за намалување на субвенциите во земјоделството и за јакнење на механизмите на ГАТТ за контрола и спроведување на донесените одлуки. Покрај споменатото, одредбите договорени на Уругвајската рунда се однесуваа и на намалување на царинските стапки и на елиминирање на царините за голем број производи (фармацевтски производи, медицинска опрема, градежна опрема, производи од хартија); на отстранување на квотите за увоз на земјоделски производи, текстил и облека; на намалување на субвенциите за извоз на земјоделските производи.

Првичната замисла била Општата мултилатерална спогодба за царините и за трговијата ГАТТ да биде од привремен карактер, но нејзиното опстојување беше одолжено на цели 47 години, до конечното поставување на односите во меѓународната економска соработка на повисоко институционално ниво. Сто дваесет и трите учесници на последната преговарачка Уругвајска рунда (1986-1994 г.) конечно заклучиле дека можностите што ги нудеше ГАТТ се целосно исцрпени и дека се потребни нови решенија за унапредување на меѓународната економска соработка на сите полиња, односно за формирање нова меѓународна институција со наднационален карактер што ќе ги редефинира не само

правилата во меѓународната размена на стоки туку ќе дефинира и правила во меѓународната размена на услуги, во меѓународниот трансфер на технологија и во заштитата на правата на интелектуалната сопственост.

За да се обезбеди глобален пристап во регулирањето на меѓународната трговија врз мултилатерална основа бил прифатен предлогот на Канада и на ЕУ за прераснување на ГАТТ во нова, наднационална институција, со статус на правно лице и надлежности по сите прашања од доменот на меѓународната трговија. По долги преговори, на 15.4.1994 година во Маракеш, Мароко, бил потпишан финалниот документ за завршувањето на Уругвајската рунда и за формирањето на СТО со статус на меѓународна организација, која почнува да функционира од 1.1.1995 година.

Функционирањето на СТО упатува на заклучок дека имплементирањето на преговарањето се остварува преку мултилатерални договори, при што, освен старата регулатива на ГАТТ (која се однесуваше на трговијата со стоки-индустриски и земјоделски), земјите-претенденти за членство беа должни да прифатат и слични мултилатерални спогодби:

- Општата спогодба за царини и за трговија - ГАТТ, 1994 г.
- Општата спогодба за трговија со услуги (General Agreement on Trade and Services - GATS)
- Спогодбата за интелектуалната сопственост (Agreement on Trade - related Aspects of Intellectual Property Rights - TRIPS)

На овој начин најголемиот дел договори (речиси цели 90%) станаа мултилатерални, значи обврзувачки за сите земји-членки, а само мал дел плурилатерални т.е. со селективен карактер (необврзувачки за сите земји-членки), какви што беа договорите за јавни набавки, за трговијата со цивилни воздухоплови, за трговијата со говедско месо и за трговијата со млечни производи. СТО се стекнаа и со уште една важна функција, а тоа беше надзорот над националните трговски политики на земјите-членки (Trade Policy Review Mechanism - TPRM) за што беше воспоставен и соодветен механизам, и тоа:

- на САД, ЕУ, Канада и Јапонија на секои две години;
- на развиените земји на секои четири години;
- на другите земји на секои шест години и информирање на сите земји-членки за соодветните промени во интерес на мултилатералното преговарање.

Значајна придобивка на СТО е и обезбедувањето ефикасен механизам и јасно дефинирана постапка во решавањето спорови меѓу земјите-членки (Dispute Settlements), која, според регулативите на СТО, подразбира прецизни процедури и постапки со кои се решаваат жалби поднесени од која било земја-членка на СТО во случаи кога други членки ги прекршиле договорените правила за слободна трговија. Настојување е споровите да се решаваат спогодбено, но доколку не се успее во тоа, се поведува постапка што мора да се реши во рок од шест месеци. Страните во спорот имаат право да ја обжалат донесената одлука, но жалбата мора да биде решена во рок од 60 дена, со обврска страните во

спорот да ја почитуваат донесената одлука (во спротивно следуваат пенали, па дури и исклучување од членството, со што се губат стекнатите привилегии во меѓународната размена)

5.4 Органи и тела на СТО

СТО е наднационална институција со својство на меѓународен правен субјект со седиште во Женева, Швајцарија. Со зачленувањето во СТО земјите се откажуваат од дел од својот национален суверенитет во носењето одредени одлуки поврзани со меѓународната размена на стоки и услуги. Тоа носи бенефиции во смисла на обезбедување поповолен третман за националните производи и стопанските субјекти при нивниот настап на странските пазари (се разбира и обврски и откажувања), односно статус на рамноправен трговски партнер, со тоа што регулирањето на прашањата од областа на меѓународната размена е на мултилатерална основа. Земјите што немаат статус на рамноправни членки на СТО, односите во меѓународната размена можат да ги регулираат на билатерална основа, што може да биде причина за разни трговски ограничувања за нив.

Нејзиниот највисок орган е Министерската конференција, која се одржува најмалку еднаш во две години, на која се донесуваат најважните одлуки што произлегуваат од мултилатералните договарања меѓу две конференции. Под управа на Министерската конференција се:

- Советот за трговија со стоки;
- Советот за трговија со услуги;
- Советот за трговските аспекти на правата на интелектуална сопственост.

Секој од овие совети е задолжен за спроведување на мултилатералната спогодба од неговиот домен.

Оперативните активности меѓу две конференции ги извршуваат комитетите:

- за трговија и развој;
- за платно-билансни ограничувања;
- за буџет, финансии и администрација.

Појдовните основи на кои почиваше дејствувањето на СТО беа истите оние на кои беше заснован и ГАТТ. Беше задржан принципот на целосна либерализација на меѓународната размена, кој во новите околности важеше не само за меѓународната размена на стоки туку и за услугите, укинување на сите квантитативни и други формални ограничувања (на пример контингентите, плафоните, квотите), со исклучок на царините. Беше исто така задржан и принципот на недискриминација на трговските партнери, меѓутоа неговата реализација не се обезбедуваше со примената на клаузулата за најповластена нација, туку со клаузулата за национален третман, која обезбедува еднакви конкурентски позиции за сите фирми што настапуваат на определен пазар, при што домашните фирми на никој начин не можат да бидат фаворизирани во однос

на странските. Ова претставуваше значаен исчекор во правец на поттикнувањето на слободната конкуренција во меѓународната размена.

Споменативе принципи значи говорат за либерализација на меѓународната трговска размена на основа на реципроцитет и недискриминација на кои почивале и ГАТТ од 1947 година и СТО по 1994 година. Тоа практично значело дека привилегиите што во меѓусебната трговска размена ќе си ги одобрат меѓу себе кои било две земји автоматски да важат и за сите други земји, без да се преговара посебно со нив за тоа. На тој начин сите трговски партнери се ставаат во рамноправна положба и имаат еднаков третман (СТО оди дури и чекор понатаму со тоа што воведува принцип странските трговски партнери да не можат да бидат ставени во понеповолна положба од домашните).

Правото на преференцијален (повластен) третман може да се даде само за најсиромашните земји во светот и да им се дозволи воведување и трговски рестриктивни мерки (од привремен карактер) во случаи на потреба од урамнотежување на нарушените биланси на плаќања. Како преференцијален третман може да се сметаат и привилегиите што одредени земји-членки на одредени економски интеграции ги имаат во меѓусебната трговија, а не се во обврска да им ги одобрат на други земји што не се членки на таа интеграција (бидејќи основниот принцип и на ГАТТ и на СТО потоа, како што веќе беше елаборирано, е привилегиите што на билатерална основа ќе си ги одобрат кои било две земји во меѓусебната надворешнотрговска размена, автоматски да се пренесат и да важат и за сите други земји-членки, без да се преговара посебно со нив за тоа). Тие преференцијални договори имаат посебен статус во рамките на ГАТТ и посебна клаузула според која земјите-членки на ГАТТ не се обврзани да ја почитуваат клаузулата за најповластена нација доколку имаат преференцијални трговски договори со кои се предвидува нивно вклучување во некоја од посложените форми на економско интегрирање. Тоа практично значеше дека еден од можните начини за одбегнување на општоприфатените правила на ГАТТ беше вклучувањето во некој од облиците на регионално поврзување. Имено, со правилата на ГАТТ беше предвидена можност привилегиите што земјите во рамките на регионалните интеграции си ги обезбедуваат една на друга да не се пренесуваат автоматски на сите членки на ГАТТ. Оваа одредба силно го поттикна процесот на регионалното поврзување, при што на тој план посебен успех имаа земјите-членки на тогашната Европска економска заедница претворајќи ја во вистинска трговска тврдина.

Состојбата беше особено неповолна во размената на земјоделските производи каде што ЕЕЗ го штитеше своето земјоделско производство, не само со високи царини туку и со режим на контингенти, едновременно стимулирајќи го извозот на своите земјоделски производи преку обилното субвенционирање од заедничкиот буџет во Брисел.

Членките на СТО во текот на преговорите за нејзиното основање имаа предвид дека претерано брзата либерализација на меѓународната трговска размена може да биде погубна за помалку развиените земји, заради што се согласија за вметнување на клаузулата за самозаштита, која значеше дека секоја земја што ќе поднесе аргументирани докази дека нејзината економија во

целост или некоја нејзина производствена дејност трпи сериозни штети, па дури и закани за целосно уништување поради „притисокот“ на странската конкуренција на домашниот пазар, ќе може да добие согласност за дополнителна заштита на домашното производство (преку повисоки царински од оние што ги има пријавено како минимални, па дури и со воведување други нецарински бариери), но со ограничено траење од три до најмногу пет години. За тоа време дополнителните мерки на заштита би требало да овозможат приспособување на „економски инфериорните“ сектори на изложеноста на странската конкуренција, со која во наредниот период неминовно ќе треба да се справат.

Главната придобивка на новиот светски трговски систем со формирањето на СТО е проширувањето на дотогашниот Општ договор за царините и за трговијата - ГАТТ 1947 на сите видови производи (вклучувајќи ги и земјоделските и текстилните) и уште и услугите со склучување на:

- мултилатералната спогодба за земјоделски производи;
- мултилатералната спогодба за текстил и за облека;
- општата спогодба за трговија со услуги;
- спогодбата за трговија со правата на интелектуалната сопственост;

5.5 Мултилатералната спогодба за земјоделски производи

Оваа спогодба се смета за особен успех на преговорите во рамките на СТО заради намалувањето на износот на дозволеното субвенционирање на извозот на земјоделските производи. Поради потребата од постапност во пристапот т.е. потребно време за приспособување, развиените земји-членки на СТО беа обврзани на намалување на субвенциите во износ од 20% во рок од шест години, а земјите во развој на намалување на субвенциите од 13% во рок од десет години.

Со формирањето на СТО беа отстранети и контингентите за увоз на земјоделските производи и, наместо нив, беше воведена царинска заштита (тарификација на увозните контингенти за земјоделски производи во царински мерки) со интенција за постапно намалување на царинските стапки (за 36% во развиените земји во рок од шест години и за 24% во земјите во развој во рок од десет години). Ова намалување на царинските стапки не се однесуваше и на најмалку развиените земји, за кои беа предвидени толеранции во поглед на царинската заштита (беше дозволена повисока царинска заштита, но само за одредени посебно сензитивни производи за нивните економии).

5.6 Договорот за текстилни сировини

Текстилните производи не беа предмет на Општиот договор за царините и за трговијата - ГАТТ и до формирањето на СТО постоеја само парцијални договори, односно меѓународната трговија со текстилни сировини беше регулирана со Мултифибер-спогодбата („Multi-Fibre Agreement“) потпишана од САД и уште 50 земји во светот, која ја ограничуваше слободната размена на

текстилни влакна (од природни и синтетички материјали) врз принципите на самоограничување на извозот наметнати од развиените земји, заради заштита на нивните текстилни индустрии. Значи, со овие рестриктивни мерки развиените земји ги штитеа своите текстилни индустрии.

Укинувањето на споменатите договори и вклучувањето на текстилните производи во општите правила на СТО значеа отворање на пазарите на развиените земји за текстилните производи од земјите во развој (кај кои овие поради евтината работна сила имаа евидентни компаративни предности), што значеше нивно дефинитивно „препуштање“ на земјите во развој. Вклучувањето на текстилните производи во општите правила и дисциплина на СТО значеше и укинување на преференцијалните договори воведени со „генералниот систем на преференции“ (Generalized System of Preferences) од 1970-тите, кој нудеше посебни повластени тарифи за неразвиените земји.

Либерализацијата и вклучувањето на текстилните производи во општите правила на СТО одеа постапно, во четири фази, почнувајќи од 1990 година, пред официјалното конституирање на СТО, па до 2005 година, до кога требаше да биде целосно либерализиран увозот на текстил и на облека.

5.7 Општата спогодба за трговијата со услуги (General Agreement on Trade in Services)

Земјите во развој на кои им беа дадени права на заштита на секторите што беа од витално значење за нивните економии беа принудени да ги отворат своите пазари за услугите и да вршат заштита, односно да ги почитуваат правата на интелектуалната сопственост.

Би требало да се истакне дека техничко-технолошкиот напредок, особено во делот на електрониката и на информатиката, овозможи да се тргува со таков вид услуги за кои никој и не помислуваше дека можат да бидат предмет на меѓународната размена. Денес учеството на услугите во вкупната меѓународна размена изнесува повеќе од 20% од нејзината вкупна вредност, со тенденција за натамошен подинамичен пораст од оној на порастот на стоконата меѓународна трговска размена. Оттука и големото значење за прифаќањето на одредбите на оваа спогодба за либерализацијата на режимот на меѓународната размена на услугите и примената на принципот на недискриминација во оваа област.

5.8 Договорот за правата на интелектуалната сопственост - (Trade in Rights of Intellectual Properties-TRIPS)

Земјите-членки на СТО со самото потпишување на споменатиот договор ја прифатија заштитата на правата на интелектуалната сопственост како прашање од исклучителна важност во меѓународните економски односи.

Резултатите од интелектуалната работа, како што е познато, се поврзани со огромни вложувања во научноистражувачки активности, при што само патентите и лиценците беа недоволни за заштита на интелектуалната сопственост од нивно бесплатно користење.

Меѓународната заедница уште кон крајот на 19 век со Мултилатералната конвенција за заштита на интелектуалната сопственост, а подоцна и со потпишувањето на Париската конвенција, имаше направено обид за заштита на авторските права во уметничкото творештво во светски рамки. При установувањето на СТО беше заклучено дека овие конвенции се недоволни за да ја регулираат оваа многу чувствителна област, заради што беше подготвена и прифатена новата мултилатерална спогодба што ги заштитува правата на интелектуалната сопственост, и тоа:

- патентирање на новите технолошки решенија и заштита на технолошките постапки и процедури по пат на лиценци;
- заштита на трговските жигови, марки или имиња (брендови);
- заштита на географското потекло кај вината и алкохолните пијалаци;
- заштита на индустрискиот дизајн;
- заштита на авторските права и начинот на нивното отстапување;
- заштита на индустриски рецептури и „know-how“.

5.9 Постапката на пристапување кон СТО

За разлика од меѓународните организации за кои веќе стануваше збор (ММФ, Светската банка), каде што склучените аранжмани во поглед на условите се разликуваат од случај до случај, па тие услови можат и да се менуваат и аранжманите да се раскинуваат доколку земјата не ги исполнува преземените обврски, членувањето во СТО е цврста обврска и утврдените концесии помеѓу земјите важат засекогаш.

Самиот процес на преговарање за прием во членство е доста долг. Според статутарните начела од Спогодбата за основање на СТО, постапката за пристапување кон СТО поминува низ пет фази³⁷:

- изјава за заинтересираност за пристапување што се доставува до Генералниот совет на СТО, кој за поднесеното барање одлучува по пат на консензус, а формира и работна група со задолжение да ги разгледа сите аспекти поврзани со пристапувањето на земјата кон СТО;
- заинтересираната земја поднесува меморандум за пристапување што содржи аргументација за усогласеност, хармонизација на законодавството на земјата-аспирант за членство со регулативата на СТО, при што посебна нагласка се става на прописите што го регулираат надворешнотрговското работење (царините, таксите, квотите, антидампинг-мерките, сертификатите за потеклото на стоките), регулативата со која се заштитува интелектуалната сопственост, регулативата на меѓународната трговија со услуги како и меѓународните спогодби и договори што земјата-апликант ги има потпишано со други држави;

³⁷ Билјана Секуловска-Габер „Меѓународни организации и интеграции“, Економски факултет Скопје, 2003

-усогласување на националната регулатива со фиксните услови за членување во СТО;

-усогласување на варијабилните услови за зачленување што се однесуваат на концесиите што земјата-апликант ќе им ги одобри на земјите-членки на СТО (се подготвува и посебна листа на обврски за либерализација на трговијата со услуги), при што вообичаено кај оние сектори и производи што се набележани како исклучително значајни за економскиот развој се определува повисоко ниво на царинска заштита;

-подготвување финален извештај за пристапување од страна на секретаријатот на СТО, кој влегува во текстот на Протоколот за зачленување и кој оди пред Генералниот совет на СТО на усвојување (услов е позитивно изјаснување на две третини од членството);

5.10 Република Македонија и WTO

Република Македонија го потпиша Протоколот за пристапување кон СТО на 15.10.2002 година. Генералниот совет на СТО едногласно ги усвои финалните документи од процесот на пристапувањето на РМ, со што беа исполнети условите за полноправно членство, а Собранието на РМ на 20.01.2003 година го ратификува Протоколот, со што се официјализира пристапувањето кон СТО. Формалното барање за пристапување меѓутоа беше поднесено уште на крајот на 1994 година, но истото тоа беше проблематизирано од страна на Грција (со повикувањето на „nonapply“ клаузулата за ограничување на правото на членство во меѓународна организација на земја што не е верификувана како легитимен меѓународен субјект) и сè до 1996 година не можеше да биде земено во разгледување. Дури во 1999 година барањето на РМ од страна на СТО беше ставено во забрзана постапка на разгледување и за одлучување. За време на последната фаза од процесот на пристапувањето на РМ кон СТО, како исклучително значајни сектори за кои беше побарана повисока царинска заштита беа набележани: земјоделството, прехранбената, текстилната, хемиската индустрија и градежништвото. Побарано беше царинската стапка за овие производи да се движи помеѓу 20 и 25%, а за земјоделството и до 40%, со можности и за негово субвенционирање, за разлика од дотогашната царинска заштита, која достигаше 35%.

Ако се има предвид значењето на надворешната трговија за развојот на малите и недоволно развиени земји, членувањето на РМ во СТО треба да се сфати како исклучителна бенефиција за нејзината економија. Имено, примената на принципите за недискриминација и за национален третман има двоен позитивен ефект:

-првин за националната економија тоа значи познати правила и транспарентен и јасен надворешнотрговски систем (она што некоја земја-членка на СТО како концесија ќе и' го даде на друга земја, автоматски ќе важи и за РМ)

-за странските инвеститори, членството на РМ во СТО значи уверување за спроведување на пазарните реформи и за почитување на договорените

принципи во надворешнотрговската размена, односно за тргување според јасно дефинираните светските трговски стандарди, што на извесен начин претставуваше и сериозен исчекор во исполнувањето на критериумите и приближувањето кон евроинтегративните структури како нејзина идна дестинација и првостепен економски и политички приоритет.

ТЕМА 6

ПРОЦЕСИТЕ НА РЕГИОНАЛНОТО ЕКОНОМСКО ПОВРЗУВАЊЕ (ИНТЕГРИРАЊЕ) – ФЕНОМЕНОТ НА ЕКОНОМСКИОТ РЕГИОНАЛИЗАМ

Поглавјето треба:

- да направи дистинкција помеѓу мултилатерализмот, меѓународната трговија заснована на мултилатералните правила и принципи и економското поврзување во регионални рамки,
- да даде поширока експликација на облиците на економските интеграции, како и на ефектите од економското поврзување,
- да ги претстави процесите на регионалното и субрегионалното поврзување во светот и да го прикаже функционирањето на регионалните интеграции во актуелниот историски момент,
- да го претстави „Регионалниот пристап“ во градењето односи на економско поврзување и соработка, како и економските перспективи на регионалната економска соработка на Република Македонија.

Во претходното поглавје беше направен приказ на меѓународната трговија заснована на мултилатералните (повеќестраните) правила и принципи и нивните позитивни влијанија врз вкупниот економски развој.

Сега овде нова теза – економски регионализам, регионални економски интеграции и нивното позитивно влијание врз економската соработка, а со тоа и врз вкупниот економски развој.

Прашањето што се наметнува како многу логично е дали има нешто контрадикторно во сето ова.

Напротив, тоа има своја длабока економска логика и за неа ќе стане збор во продолжението.

Имено, обидите за институционално решавање на прашањата и на проблемите од политичката, економската и социјалната сфера на мултилатерална основа беа токму преку формирањето на меѓународните организации од повисок ред, и тоа првенствено оние во рамките на системот на ОН. Значи, притисокот за нормално одвивање на економските трансакции, особено по завршувањето на Втората светска војна, и потребата од продлабочување на економската соработка во глобални рамки поради очекуваните економски бенефиции, пред сè, резултираа во основањето голем број меѓународни економски организации и економски поврзувања во меѓународни рамки.

Меѓутоа, илузијата за мирољубивата коегзистенција и за економската соработка во глобални рамки набргу исчезна. Светот беше соочен со нови напнатости, нови идеолошки конфронтирања и нова блоковска поделеност, со што идејата за универзално регулирање на сите заеднички прашања беше сериозно доведена во прашање. Во таквите околности понагласеното отворање на процесите на регионална соработка, и тоа особено на економски план, беше реално очекувана солучија.

Овие економски поврзувања во светот претставуваа институционален израз на поларизацијата во светот по Втората светска војна, кога економските односи се воспоставуваа главно меѓу соседните земји со слични политички уредувања.

Значи, стануваше збор за потрага по решение за поврзување на земјите и во тие околности и за укинување на ограничувањата во меѓусебната трговска размена, односно за нивно поврзување во регионални рамки (феноменот на т.н. економски регионализам), со крајна цел поврзување, односно проширување на пазарите, специјализација и поделба на трудот и на тој начин зголемување на конкуренцијата, реализирање економии од обем и намалување на трошоците по основа на големосериските производства. Едновременно, интеграцијата во регионални рамки ги забрзува и неопходните реформи во рамките на националната економија, а спогодбите за преференцијална трговија на извозниците им обезбедуваат и значајни бенефиции што не би можеле да се остварат преку унилатералната либерализација на трговската размена.

Значи регионалните интеграции се составен дел на функционирањето на светското стопанство, односно на системот и механизмите на меѓународните економски односи што водат кон заеднички или координирани активности на земјите од дадениот регион, поврзување на пазарите, специјализација и поделба на трудот и координација на нивните економски политики, односно кон нивна цврста поврзаност за остварување економски и политички интереси и за наоѓање патишта за поефикасна соработка на економските субјекти.

Зачетоците на овие интегративни процеси беа во повоена Западна Европа, кои преку регионално поврзување во рамките на ЕУ ги постигнаа своите највисоки дострели. Во Западна Европа денес се Европската Унија (European Union - EU) како носител на интегративните процеси во целосната нивна комплексност, Европската зона на слободна трговија (European Free Trade Area - EFTA) и Европската економска зона (European Economic Area - EEA). Во Централна и Југоисточна Европа е Централноевропскиот договор за слободна трговија (Central European Free Trade Association - CEFTA).

Од приложениот преглед на регионалните поврзаности може да се забележи дека овие процеси се проширија и во другите делови во светот, достигнувајќи бројка од 110 регионални економски интеграции. Во Северна Америка се Северноамериканскиот договор за слободна трговија (North American Free Trade Agreement - NAFTA) и Слободната американска трговска зона (Free Trade Area of the Americas - FTAA). На територијата на Латинска Америка се Асоцијацијата за слободна трговија на Јужна Америка (Latin American Free Trade Association - LAFTA), трансформирана подоцна во Латиноамериканската интеграциска асоцијација (Latin American Integration

Association-LAIA), Централноамериканскиот заеднички пазар (Central American Common Market - CACM), Заедничкиот пазар на југот (Common Market of the South - MERCOSUR), Андската слободна царинска зона (Andean Free Trade Area - AFTA). Во Азија и на Пацификот се Комисијата за Јужен Пацифик - (South Pacific Commision), подоцна Јужнопацифичка заедница (South Pacific Community), Здружението на земјите од Југоисточна Азија (Association of Southeast Asian Nations-ASEAN), Јужнопацифичкото биро за економска соработка (SPEC), Организацијата за Азиско-пацифичка економска соработка (APEC). На Средниот Исток се Заливскиот корпоративен совет (Gulf Cooperation Council - GCC), Арапската унија на Магребот (Arab Magreb Union - AMU) и Арапскиот корпоративен совет (Arab Cooperation Council). На африканскиот континент се Економската заедница на државите од Западна Африка (Economic Community of West African States - ECOWAS), Економската заедница на Источна Африка (East African Cooperation) и Јужноафриканската развојна заедница (South African Development Community - SADC). За нив ќе стане збор во продолжението.

Ноторен факт е дека близината си го чини своето и поврзувањето во регионални рамки е многу логичен економски епилог, во чии рамки се вршат над 60% од светската трговија.

Од големиот број познати дефиниции на економскиот регионализам, најблиску до суштината на поимот е дека е тоа политика насочена или водена од потребата од намалување на трговските ограничувања помеѓу одделните национални економии. Тоа значи дека економскиот регионализам ќе биде разгледуван низ призмата на поврзувањето на различните национални економии за развој на меѓусебната трговска размена преку намалување, односно укинување на трговските бариери.

Очигледно станува збор за еден вид трговска либерализација помеѓу земји што му припаѓаат на одреден регион или ги поврзуваат други заеднички (пред сè територијални) карактеристики и интереси. Ваквата трговска либерализација се реализира преку т.н. мултилатерални преференцијални трговски договори што во својот опфат носат погодности за земјите што ги склучиле, но кои не можат да се пренесат на трети земји.

Иако меѓународното економско поврзување во регионални рамки се реализира со засилен интензитет, одреден број регионални интегративни шеми не ги даваат очекуваните резултати, со што се доведува во прашање самата смисла на нивното постоење во услови на засилен развој на мултилатералниот трговски систем.

6.1 Облиците на регионалното економско интегрирање

Облиците на економското поврзување во основа се разликуваат според нивото на интегрираноста и опфатот на поврзаноста. Во таа смисла, во зависност од потребите поради кои се пристапува кон потпишување на овие мултилатерални преференцијални трговски договори, нивото на поврзаноста е

различно³⁸, од што произлегуваат и неколкуте основни облици на економско обединување, како и различните економски ефекти од реализацијата на тие процеси.

И покрај противречноста на ставовите за вистинските придобивки на процесите на економското поврзување во регионални рамки, неоспорен е фактот дека регионалните интеграции како водечка сила во денешниот глобален систем на тргување што почнуваат најпрвин во примарните сектори (енергија, јаглен и челик), подоцна во земјоделството, транспортот, науката, технологијата, екологијата, некои преработувачки индустрии, заедничкиот развој на проекти од областа на инфраструктурата, преку зајакнувањето на заедничките институции водат до економија од обем, зголемување на конкуренцијата на целиот обединет економски простор и ефикасност на алокацијата на ресурсите, специјализација на производството, пристап до иновациите, реалокација на производството и трговијата, ефикасност на производството и единствена надворешнотрговска политика и тарифи кон трети земји.

Сепак на самиот почеток би било упатно вниманието да се задржи на појавните форми на економско поврзување во меѓународни рамки - секторската соработка и преференцијалните трговски аранжмани.

За секторска соработка станува збор кога две или повеќе земји ќе се договорат да воспостават меѓусебна соработка во одредени специфични сектори што се од особен интерес за заинтересираните страни. Може да добие облик на слободна трговска зона или на царинска унија, каква што беше Европската заедница за јаглен и челик (The European Coal and Steel Community) кога предметот на најголемите воени конфронтирања во поновата европска историја (јагленот и челикот) стана окосница на една развиена секторска соработка во регионални рамки.

Преференцијалните трговски аранжмани како најлабава форма на економско поврзување им обезбедуваат на земјите-потписнички пониски трговски бариери, односно ограничувања во меѓусебната трговска размена, од оние што ги имаат со други земји со кои немаат склучено вакви аранжмани. Како пример за ваков преференцијален трговски аранжман може да се зема преференцијалната шема на Британскиот комонвелт, која во 1932 година ја имаше направено Обединетото Кралство со некои од нејзините поранешни колонии;

Но доколку станува збор за регионалното економско поврзување, би требало да се истакнат неколкуте јасно дефинирани институционални облици (слободните трговски зони, царинските униии, заедничкиот пазар и монетарната унија)³⁹.

Наједноставниот облик на регионално економско обединување претставува **преференцијалното подрачје** кога се воведуваат пониски царини

³⁸ Постапноста во пристапот се реализира низ три фази, првата што значи трговски олеснувања и либерализација на прометот со стоки, втората што значи либерализација и мобилност и на другите фактори (услугите, трудот и капиталот) и третата што води кон усогласување на фискалната и монетарната политика до координација на развојните политики во насока на специјализација и поделба на пазарите и конечно до заедничка координација на надворешната политика

³⁹ Giulio Querini „Ekonomski razvitak i nerazvijenost“, Stvarnost Zagreb 1978

во меѓусебната трговска размена, потоа **слободната трговска зона** или зоната на слободна трговија кога заинтересираните земји се спогодуваат за целосна либерализација на стоконите текови во меѓусебната трговска размена (отстранување на сите царински и нецарински бариери), при што секоја од земјите има право на сопствена и автономна надворешнотрговска политика со земји што не се опфатени со овој преференцијален трговски договор. Многубројни се примерите за слободни трговски зони низ светот (European Free Trade Association - EFTA, North American Free Trade Area - NAFTA, Latin-American Integration Association - LAIA) и за нив повеќе ќе стане збор во продолжението.

Царинската унија претставува повисока форма на регионално интегрирање во која, покрај целосната либерализација на режимот на стоконата размена помеѓу земјите-членки (и отстранувањето на сите бариери во меѓусебната трговска соработка), земјите-членки договараат заеднички екстерни бариери т.е. применуваат заедничка трговска политика во размената со земји надвор од унијата (се откажуваат од самостојното водење надворешнотрговска политика во размената со трети земји). Пример за царинска унија на територијата на Европа беше онаа формирана од страна на Белгија, Холандија и Луксембург уште во далечната 1948 година, позната како Бенелукс, но исто така е позната Јужноафриканската царинска унија (Southern African Customs Union – SACU), потоа MERCOSUR (Common Market of the South) формирана од страна на Бразил, Аргентина, Уругвај, Парагвај и Чиле како придружен член.

Заедничкиот пазар е уште повисок облик на регионално поврзување, кој во целост ги опфаќа придобивките на царинската унија и обезбедува целосна мобилност на факторите на производството во рамките на интегрираниот пазар.⁴⁰ Во него, покрај целосната либерализација на меѓусебната размена на стоки, во целост се либерализираат и пазарите на услуги, како и движењето на капиталот и работната сила. Заради задоволување на споменатите услови, земјите-членки имаат обврска да извршат хармонизација, усогласување на националните законодавства и во делот на техничките стандарди за стоките што треба да бидат задоволени пред нивното пуштање во прометот, унификација на стандардите за услугите, насоките на вложувањето на капиталот, легислативата од областа на социјалната политика и образованието како услови за непреченото движење на работната сила. Пример за ваков тип регионално поврзување беше Европската Унија по донесувањето на Единствениот европски акт во 1987 година.

Доколку земјите обединети во заеднички пазар ги усогласат и националните фискални политики, со што го отстапуваат и националниот суверенитет во оваа исклучително чувствителна област, тогаш станува збор за уште повисок степен на економско интегрирање познат како **економска унија**, при што најпозната регионална интеграција од овој вид е Европската Унија до воведувањето на еврото како заедничка валута (2002 г.).

⁴⁰ Dominik Salvatore, „Međunarodna ekonomija“, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2009

Денес Европската Унија не е веќе само економска унија туку претставува највисок до денес познат облик на регионално економско поврзување т.н. монетарна унија, која, покрај сите претходно споменати облици на економско заедништво, значи прифаќање заедничка валута и усогласена и единствена монетарна политика на ниво на целата регионална интеграција. Со **монетарната унија** како повисок облик на регионална интеграција со единствена монетарна политика и единствена валута всушност се прави обид за надминување на меѓународната монетарна дезорганизација и проблемот на непостоењето на единствен, соодветен и општоприфатен монетарен медиум во меѓународната размена.⁴¹

За комплетно економско, па и политичко, интегрирање во пошироки регионални рамки може да стане збор дури доколку по унификацијата на монетарната, фискалната, социјалната и другите политики дојде до формирање на определено супранационално тело чији одлуки ќе бидат обврзувачки за сите земји-членки, со заедничка надворешна граница и заедничка војска, што како ниво на економско поврзување го нема постигнато ниту една (па ни Европската Унија по договорот од Лисабон) регионална интеграција.

Табела 3: Карактеристики на облиците на регионалното економско интегрирање

Ниво на интеграции	Елиминирање на царините во интеррегионалната трговија	Елиминирање на царините во интарегионалната трговија и воведување заеднички екстерни царини	Слободно движење на трудот и на капиталот	Координација на економските политики и хармонизација на стандардот
Преференцијални и трговски аранжмани	√	—	—	—
Зона на слободна трговија	√	—	—	—
Царинска унија	√	√	—	—
Заеднички пазар	√	√	√	—
Економска заедница	√	√	√	√

Би требало да се истакне дека во практиката на економското регионално интегрирање не постои стриктно почитување на постапноста на набележаните

⁴¹ Gordana Čenić-Jotanović „Međunarodni ekonomski odnosi“, Ekonomski fakultet, Banja Luka 2006

фази, како што е примерот со Европската Унија која интегративниот процес не го почна со зона на слободна трговија, туку директно со царинска унија.

6.2 Економските ефекти од регионалното интегрирање за земјите-членки

Нема никаква дилема дека економското поврзување на националните економии во регионални рамки на основа на преференцијални трговски договори носи погодности за земјите што се вклучени во тие интегративни процеси. Зошто инаку тие би учествувале во нив? Но како што се оди кон повисоките облици на регионалното интегрирање, така се наметнуваат обврските за поголеми откажувања од националниот суверенитет и негово отстапување на структурите на регионалната интеграција, што е особено чувствително прашање кога регионалната интеграција ја сочинуваат земји со различни нивоа на економска развиеност. Тој реален факт придонесува прифаќањето на заедничка надворешнотрговска политика во односите со трети земји и усогласувањето, хармонизацијата на националните законодавства да носат или да имаат различни ефекти во помалку развиените економии вклучени во регионалната интеграција во споредба со поразвиените.

Статичките ефекти, односно ефектите за националните економии од пристапувањето кон економската регионална интеграција во определениот (статичен) момент, и тоа првенствено кон царинската унија како еден од нејзините појавни облици (во која, покрај либерализацијата на надворешната трговија меѓу земјите-членки, како една од најголемите цивилизациски придобивки што државите можат да им ги овозможат на своите граѓани, се применуваат и заеднички трговски политики во односите со трети земји), за националните економии може да бидат позитивни односно да имаат позитивен одраз врз ефикасноста на производството и врз благосостојбата на потрошувачите и да бидат негативни за потрошувачите, односно да придонесат за зголемување на цените на увозните производи поради зголемување на увозните царински тарифи и ограничувањето на можноста да се снабдуваат од земјите во кои производството е поефикасно и цените се пониски⁴².

Позитивните ефекти, именувани како креирање на трговијата (trade creating effect), се искажуваат, се манифестираат преку генерирањето нови текови на трговската размена, односно преку зголемување на интензитетот на слободната размена на стоки во рамките на царинската унија. Отстранувањето на царинските бариери меѓу трговските партнери доведува до реалокација на ресурсите што ги поседува една земја кон оние сектори во кои таа има компаративни предности. На тој начин се креира трговија, се елиминираат помалку ефикасните производители, односно домашното производство во земја-членка на царинската унија се заменува со увоз на истото тоа произведено по пониски производствени трошоци во друга земја-членка на царинската унија. Земјите се специјализираат за оние производства за кои имаат компаративни предности и не ги произведуваат оние производи каде што се трошочно инфериорни, туку до нив доаѓаат во слободна размена со производи каде што

⁴² Dominik Salvatore, „Međunarodna ekonomija“, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2009

се трошочно супериорни, односно конкурентни. На тој начин се доаѓа да зголемување на потрошувачкиот вишок и до подобрување на благосостојбата во земјите-членки на интеграцијата.

Царинската унија што ја развива, ја забрзува трговијата и која генерира ефекти од поголемата специјализација базирана на компаративни предност, ги зголемува овие ефекти и кај земјите што не се нејзини членки, бидејќи порастот на нејзиниот реален доход се прелева и во другите земји преку можностите за нејзино зголемување на увозот.

Статичките ефекти именувани како ефекти од пренасочување на трговијата, односно од супституцијата на дотогашните производи од увоз со производи од земја-членка на регионалната интеграција (trade directing effect), се случуваат кога увозот по пониски трошоци што се врши од земји што не се членки на царинската унија се пренасочува, се врши од земја-членка на царинската унија и покрај неговите повисоки трошоци. Доколку пред формирањето на царинската унија националните економии набавувале одредени стоки од трети земји по пониски цени, со формирањето на царинската унија (која предвидува заедничка надворешнотрговска политика, често високорестриктивна т.е. дискриминирачка кон земји што не се членки на регионалната интеграција и исто така често со висок степен на заштита на одделни сектори во националната економија, на пример земјоделството) за истите тие производи се наметнуваат високи царини и други увозни ограничувања, што ги принудува земјите да ги вршат набавките од помалку ефикасните трговски партнери, значи да ги пренасочуваат внатре во царинската унија. Тоа има негативен ефект за потрошувачите, го анулира нивниот потрошувачки вишок и ја намалува благосостојбата бидејќи го поместува, го пренасочува производството од поефикасните производители надвор од царинската унија кон помалку ефикасните во нејзините рамки. Тоа пренасочување на трговијата има и негативно влијание врз алокацијата на ресурсите во меѓународни рамки, со оддалечувањето на производството од компаративните предности.

Ова зборува дека земјата може во одредени случаи да се доведе и во полоша економска состојба со пристапувањето кон царинската унија. Да го илустрираме тоа со пример: македонското вино е 2 УСД/л., шпанското е 3 УСД/л. и германското 4 УСД/л. Доколку Германија за заштита на своето производство воведо увозна царина од 2,5 УСД/л., тогаш и македонското (2 УСД + 2,5 УСД) и шпанското (3 УСД + 2,5 УСД) стануваат поскапи. Сега, доколку Германија и Шпанија формираат царинска унија, ја либерализираат во целост (ги укинуваат царините) меѓусебната трговија, но ги задржуваат царините кон третите земји, Германија ќе има можност да увезува вино од Шпанија за 3 УСД наместо да го произведува за 4 УСД (ќе произведува нешто друго за што има компаративна предност, на пример пивски јачмен). Но и во овој случај најевтиното македонско вино од 2 УСД, поради царината од 2,5 УСД за производите од трети земји станува поскапо и потрошувачите ќе треба да го плаќаат по 4,5 УСД.

Теориски гледано, и успехот и неуспехот на некој процес на регионално економско поврзување (во случајов на царинската унија) зависат од тоа кој од

овие два противречни ефекти ќе надвлее, ефектот на креирањето на трговијата или ефектот на нејзиното пренасочување.

Значи, доколку царинската унија ја формираат земји со различна економска структурираност, со големи конкурентски односно компаративни предности и национални пазари со големи потенцијали, тогаш и изгледите за остварување позитивни ефекти од членувањето во регионалната интеграција се поголеми, што има позитивно влијание и на развојот на целата светска економија.

Спротивно на тоа, кога земјите-членки имаат слична економска структура, како што е тоа случај со земјите во развој што произведуваат во основа примарни производи или производи со низок степен на преработка, царинската унија нуди скромни предности во поглед на увозот на овие производи од земјите-членки, бидејќи нивните производствени трошоци се речиси идентични. Од друга страна, пак, кога станува збор за увозот на индустриски производи, неповолностите се понагласени, бидејќи индустриските производи што претходно ги набавувале со пониски царини треба да ги набавуваат по повисоки поради заедничката царинска политика на царинската унија.

Покрај статичките ефекти од пристапувањето на царинската унија, врз благосостојбата на земјата, тоа регионално поврзување носи и значајни **динамички ефекти**⁴³ што треба да им се припишат на зголемената конкуренција, можностите за остварување економија од обем, поттикнувањето на инвестирањето, приливот на капитал во вид на директни странски инвестиции и слично.

Зголемената конкуренција е најзначајниот динамички ефект од обединувањето, односно поврзувањето на националните економии во регионалната интеграција. Кога не би било тоа регионално поврзување (царинска унија), производителите, особено оние што имаат монополистички или олигополистички позиции, ќе ја градат својата развојна експанзија заштитени со трговските бариери. Но кога земјите пристапуваат кон царинска унија и кога сите увозни бариери се отстранети, степенот на ефикасноста на производството мора да е подигнат, бидејќи тоа ќе се соочува со конкуренцијата од страна на другите производители во рамките на царинската унија. Зголемената конкуренција ќе ги поттикне развојот и користењето на новите технологии поради намалувањето на производствените трошоци, подобрувањето на квалитетот и проширувањето на асортиманот на производите и лансирањето нови, дотогаш непознати производи на пазарот, и сето тоа во полза на потрошувачите (се разбира, ова не ја исклучува често присутната олигополистичката практика на тајно договарање за поделба на пазарот и ограничување на конкуренцијата на тој начин во рамките на националната економија да биде заменета со слични постапки, но сега во рамките на царинската унија, што станува предмет на опстојни анализи и мерки на антимонополистичкото законодавство).

Поврзувањето на националните економии во регионални рамки, кое ги урива трговските бариери и на тој начин го проширува „внатрешниот“ пазар,

⁴³ исто

овозможува секој производител да произведува за многу поголем број потрошувачи, без да биде соочен со царинска заштита и други видови ограничувања при извозот на своите производи. Можностите за пробивање на рамките на националниот пазар на овој начин создаваат услови за остварување економии на обем, што е една од основните претпоставки за подигање на ефикасноста на производството.

Секако дека овие аспекти на подигање на конкурентноста (и на можностите за креирање трговија) не е можно да се ефектуираат доколку не бидат проследени со дополнителни инвестициски вложувања (модернизација на постојните производствени линии со нови технолошки посупериорни решенија) заради искористувањето на предностите на проширените пазари и заради соочувањето со нараснатата конкуренција.

И, конечно, регионалните интеграции му даваат силен поттик на приливот на странски капитал во вид на странски директни инвестиции поради фактот што за странските инвеститори тоа е можност за одбегнување на често високите царински и нецарински бариери за производите што не се од царинската унија. Големи износи на средства од САД што беа инвестирани во средината на 1950-тите, па и подоцна, кон средината на 1980-тите од минатото столетие во Европа, беа поттикнати од нивните планови за вклучување во овој силно растечки регионален пазар. Тоа слободно движење и на трудот и на капиталот во регионална интеграција, која по својот облик претставува заеднички пазар, придонесува и за поцелосно искористување на расположливите ресурси на целата заедница.

Сосема е сигурно дека овие динамички користи од формирањето на царинската унија се значително поголеми од статичките, што е и основниот мотив за пристапување на голем број земји кон споменатиот облик на регионално економско поврзување.

Ефектите од процесите на регионално интегрирање имаат и своја **макроекономска** димензија. Порастот на меѓународната трговија, што беше аргументирано со официјални статистички показатели, има силно генерирачко дејство врз динамиката на економскиот пораст.

Уште на краток рок со укинувањето на трговските бариери доаѓа до значителен пораст на производството, на БДП на земјата и на намалување на цените како исклучително значајна бенефиција.

Економиите на обем на долг рок резултираат со креирање нови работни места, со што се решаваат проблемите со невработеноста како клучни структурни проблеми на голем број земји, се привлекуваат странски директни инвестиции, што води кон забрзан севкупен макроекономски развој.

6.3 Процесите на регионално и субрегионално поврзување во светот - подемот на процесите на регионалното интегрирање во светот и првенствено на европскиот континент

6.3.1 Формирањето на Организацијата за европска економска соработка - ОЕЕС (Organization for European Economic Cooperation)

Како што ќе може да се забележи во понатамошните излагања, исклучително се силни влијанијата на САД врз темпото и опсегот на интегративните процеси на европскиот континент. Од определувачко значење за иницирањето на тие процеси беше Програмата на Владата на САД за повоената обнова и развојот на западноевропските земји, иницирана од американскиот државен секретар Џорџ Маршал (за која исто така ќе стане збор во продолжението), како нивна најамбициозна воопшто поведена меѓународна иницијатива, чиј пак еден од стратегиските постулати, поради операционализацијата на американските услови, беше наоѓањето институционално решение за координација на активностите поврзани со нејзината примена. Тој стратегиски постулат мотивиран меѓу другото и од убедувањето за предностите на големиот заеднички пазар, односно бенефициите на земјите од целосната либерализација на меѓусебната трговија, требаше преку заедничката организација да воспостави таква економска соработка во Европа што ќе претставува основна претпоставка за воспоставување траен мир и услов за забрзано економско закрепнување. Од тие причини, а поради спроведувањето на американските планови, беше формирана Управа за економска соработка (Economic Cooperation Administration - ECA), додека во Европа беше формирана Организација за европска економска соработка (Organization for European Economic Cooperation - ОЕЕС), со која фактички и почнува процесот на формирање на меѓународните организации во Европа на средината на столетието.

Формирана првенствено како инструмент за координација на економските политики како услов за искористување на американските владини фондови предвидени со Маршаловиот план, ОЕЕС не успеа да ја исполни задачата да дејствува како институционализиран инструмент на интеграцијата⁴⁴. Причините се во спротивставените ставови за нејзините наднационални надлежности, односно за отстапувањето на дел од националниот суверенитет на осумнаесетте земји-членки, иако замислата била по предвидениот рок за неговото спроведување таа да прерасне во инструмент за либерализација на западноевропскиот пазар со укинување на увозните ограничувања помеѓу земјите-членки, како основна претпоставка за формирање зона на слободна трговија. Бидејќи споменатата Програма за обнова беше реализирана многу пред предвидениот рок, ОЕЕС продолжи да постои како форум за унапредување на економската соработка и на трговската размена меѓу западноевропските земји.

Уште за време на постоењето на споменатата Организација за европска економска соработка (ОЕЕС)⁴⁵ било разговарано за можноста за основање постојано тело за унапредување на економската соработка на западноевропските земји, а и за удоволување на барањата на САД, за во 1961

⁴⁴ Dezmon Dinan „Sve bliža unija- Uvod u evropsku integraciju“, Službeni glasnik, Beograd 2009

⁴⁵ Таа, иако во основа била формирана за координација на активностите поврзани со реализацијата на Маршаловиот план, не успеала да се постави како институционална рамка за почнување на процесот на европското обединување

година да дојде до нејзино преименување, односно до формирање на Организацијата за економска соработка и развој (Organization for Economic Cooperation and Development - OECD) како меѓународна организација на западноевропските земји без наднационални надлежности во смисла на наметнување одредени заеднички дефинирани економски програми и поставување задачи во економската сфера.

ОЕЦД беше формирана во 1961 година, по стапувањето во сила на конвенцијата за Организацијата за економска соработка и развој потпишана од страна на САД, Канада и осумнаесетте земји-членки на претходната Организација за европска економска соработка.

Основните цели и насоки на активноста на ОЕЦД содржани во споменатата конвенција беа:

- постигнување висок степен на економска експанзија и вработеност, пораст на животниот стандард и придонес на развојот на светското стопанство при едновременно одржување финансиска стабилност
- придонес за развојот на недоволно развиените земји како на земјите-членки така и на тие што го немаа тој статус
- придонес за експанзијата на светската трговија на мултилатерална недискриминирачка основа, а во согласност со преземените меѓународни обврски

Како основни методи за остварување на поставените цели со конвенцијата беа предвидени:

- ефикасното користење на производствените капацитети и можности на земјите-членки
- развојот на науката и на технологијата
- унапредувањето на научноистражувачката работа и на стручното образование
- обезбедување на економскиот пораст, проследено со одржување внатрешна и надворешна економска стабилност
- намалување или целосно укинување на пречките во меѓународната размена на стоки и на услуги
- поттикнување на либерализацијата на движењето на капиталот
- придонес на економскиот развој на недоволно развиените земји-членки, како и на тие што го немаа тој статус со насочување на пласманите на капитал во тие земји, давање техничка помош и овозможување пласман на пазарите на производите од тие земји. За седиште на организацијата беше определен Париз.

По обновата на економиите на западноевропските земји, во САД веќе се пројавуваат знаци на загриженост од нивниот забрзан економски подем и поради тоа се врши намалување на даночното оптоварување и се одобрува штедра финансиска поддршка на домашните компании за динамизирање на извозот на европскиот пазар. Поради тие причини се поведуваат иницијативи за статутарни

промени кај ОЕЦД, со кои, покрај на западноевропските земји (Белгија, Данска, Франција, Грција, Холандија, Ирска, Исланд, Луксембург, Германија, Норвешка, Португалија, Австрија, Шпанија, Швајцарија, Шведска, Италија, Турција, Велика Британија) и на САД и Канада, им беше овозможено членство и на Јапонија, Австралија, Нов Зеланд, Мексико, Република Кореја, како и на Финска, Чешка, Унгарија, Полска и Словачка, земји што ги почитуваат принципите на пазарната економија, повеќепартиската демократија и човечките права, со што не може да се одбегне впечатокот дека таквото нивно поврзување не е засновано само на економски туку и на силно нагласени идеолошки, политички и воени мотиви кои де факто уште посилно ја нагласија поделеноста на Европа на капиталистички запад и комунистички исток.

На тој начин ОЕЦД станува најзначајната агенција за консултации и за соработка меѓу индустриски развиените земји во светот, чии основни цели се поттикнување на креирањето политики заради остварување највисок можен економски пораст и вработеност и зголемување на животниот стандард на населението, што мора да биде реализирано во услови на финансиска стабилност и при што земјите-членки мораат да придонесуваат за порастот на светската трговија на мултилатерална и недискриминирачка основа. Како цел со нагласено значење се истакнува и развојот на меѓусебната соработка заради обезбедување услови за динамичен економски пораст, намалување на ограничувањата во трговската размена на стоки и на услуги и непреченост на движењето на капиталот, како придонес на севкупниот развој на светската економија.

ОЕЦД учествува во собирањето и во обработката на статистичките податоци и ги следи проблемите во опкружувањето, проблемите на земјите во развој, управувањето со услугите од јавен карактер, социјалните политики, енергетиката, науката и другите општествени проблеми, а остварува комуникации со земјите надвор од организацијата, вклучувајќи ги Русија, азиските земји и земјите од Латинска Америка. Заради држење чекор со новите развојни правци во светското стопанство, ОЕЦД подготвува извештаи за прашања со нагласена актуелност, како на пример извештајот за електронската трговија со оглед на фактот што таа станува сè позначајно средство за спроведување на комерцијалните трансакции и за олеснување на меѓународната трговија.

6.3.2 Советот за заемна економска помош - CMEA (Council for Mutual Economic Assistance - CMEA, SEV)

И покрај штедрата финансиска поддршка на европската економија со средства од Маршаловиот план, СССР и новоформираните социјалистички земји, и покрај огромните жртви и воени разурнувања, не беа помогнати со средства од споменатата Програма за обнова на европските земји. Од причини базирани на длабоки, првенствено политички и идеолошки, а и економски мотиви, од страна на СССР во 1949 година беше иницирано формирањето на Советот за заемна економска помош - (Council for Mutual Economic Assistance - CMEA), односно СЕВ како интеграција на источноевропските економии и советски одговор на Маршаловиот план.

Негови членки станаа Бугарија, Чехословачка, Источна Германија, Унгарија, Полска и Романија, како и Монголија, Куба, Северна Кореја и Виетнам, кои се приклучија подоцна.

Значи, целта на оваа организација беше да го напушти тргувањето со земјите од Западниот блок и да ги поттикнува обединувањето и координацијата на напорите за постигнување повисок степен на самодоволност во рамките на комунистичкиот лагер, што ќе придонесува за плански развој на нивните стопанства, динамизирање на економскиот и техничкиот напредок, издигање на нивото на индустријализацијата на земјите со послабо развиена индустрија, порамнување на меѓусебните побарувања и долгувања, подигање на продуктивноста на трудот и животниот стандард на сите земји-членки.

Највисок орган на Советот за заемна економска помош беше Советот, негов главен извршен орган беше Извршниот комитет, составен од постојани претставници на земјите-членки на ниво на потпретседатели на нивните влади. Во рамките на Организацијата беа основани и постојани комисии во областите на економската, научната и техничката соработка (за економски прашања, земјоделство, енергетика, јаглен, машиноградба, хемиска индустрија, црна металургија, обоена металургија, нафта и гас, лесна индустрија, прехранбена индустрија, транспорт, градежништво, надворешна трговија, мирнодопско користење на атомската енергија, координација на научните и на техничките истражувања, стандардизација, статистика, монетарно-финансиски прашања, радио и електронска индустрија и геологија) со свои комитети и поткомитети во кои беа застапени сите земји-членки. Постоеше и Биро за заедничките прашања на економското планирање. Постоеше исто така и Секретаријат, со секретар и тројца заменици.

Во 1963 година беше основана и Меѓународната банка за економска соработка, со задача да ја врши функцијата на пресметковна, кредитна и монетарна институција во односите меѓу земјите-членки (во 1969 година беше формирана и Инвестиционата банка на СЕВ).

Тежиштето на активностите на Советот за заемна економска помош беше ставено на развојот на надворешнотрговските односи помеѓу земјите-членки, во почетокот на билатерална, а подоцна и на мултилатерална основа, за подоцна да ја прошири својата активност на надворешнотрговските и на другите облици на соработка, кои во крајна линија се сведуваа на целосно утврдување на принципите, правците и на механизмите на нивната меѓународна поделба на трудот по пат на координација на нивниот внатрешен развој во рамките на заедничкиот план на развојот.

6.3.3 Европската асоцијација за слободна трговија (European Free Trade Agreement - EFTA)

Европската асоцијација за слободна трговија - ЕФТА (European Free Trade Agreement) претставуваше неуспешен концепт на регионална економска интеграција, односно неуспешно алтернативно решение за Европската економска заедница - ЕЕС (European Economic Community), иницирано од страна на Велика Британија поради нејзината доста долга резервираност кон процесите

на економското интегрирање на западноевропските економии, неприфаќањето на идејата за формирање царинска унија, неподготвеноста за прифаќање на заедничката земјоделска политика и субвенциите од буџетот на заедницата за земјоделските производители и евидентниот интерес за задржување на сопствената позиција во односите со земјите од Комонвелтот, како и со САД.

Основана беше во 1960 година, со потпишувањето на Стокхолмската конвенција, за создавање зона на слободна трговија на подрачјето на земјите-членки за индустриските производи, но и за ширење на трговијата со земјоделски производи. Членки на ЕФТА, покрај Велика Британија, станаа и нејзините поголеми економски партнери и политички истомисленици Австрија, Швајцарија, Норвешка, Шведска, Данска и Португалија, а Финска имаше статус на придружен член.

Нејзин највисок орган беше Советот, кој го сочинуваа министри на земјите-членки, односно постојани шефови на нивните делегации. Негови помошни тела беа Комитетот на експертите за трговија, Комитетот за царини, Комитетот за буџет, Комитетот за земјоделство, Комитетот за економски развој, Економскиот комитет и Консултативниот комитет, составен од претставници на вработените, синдикатите и граѓаните именувани од страна на земјите-членки.

Велика Британија како иницијатор настојуваше да им се дозволи на земјите-членки самостојно да креираат надворешнотрговска политика кон трети земји, надвор од зоната на слободна трговија, што објективно носеше опасност од пренасочување на трговијата и рушење на единството на земјите-членки на интеграцијата.

Во почетокот на 1970-тите почнаа преговорите за пристапување на некои од земјите-членки кон Европската заедница и нивно напуштање на ЕФТА (Велика Британија и Данска во 1973 година, Ирска и Португалија во 1986, а бидејќи Унијата и ЕФТА веќе имаа склучено (1992 г.) Спогодба за единствен економски простор со формирањето на Европската економска област (European Economic Area – EEA), чии членки беа уште и Исланд, Лихтенштајн, Норвешка и Швајцарија, нејзиното значење беше целосно маргинализирано.

6.4 „Регионалниот пристап“ во градењето односи на економско поврзување и соработка и економските перспективи на регионалната економска соработка на Република Македонија

Регионалниот пристап во градењето односи на економска поврзаност и кооперативност што почиваат на компаративни предности на регионалната економска соработка (географска близина, комплементарност на стопанствата, заемна зависност во поглед на сообраќајот, транспортот, комуникациите, енергетиката и многу други области) претставува силен генерирачки импулс за стабилност и економски просперитет на регионот, а со тоа и за јакнење на неговите позиции во пошироките меѓународни економски релации.

Структурата на производството и декларираната извозна ориентираност на земјите во регионот укажуваа на потенцијални можности за обемна трговска

соработка со значителни бенефиции за националните економии. Притоа беа потребни исклучителни политички напори да се развие свеста за заедничките цели и интереси и нивните економски и други општествени предности и реалности.

Споменатите иницијативи за проширување и за продлабочување на економската соработка врзани за унапредувањето на меѓународната трговска размена, преку интензивирањето на слободниот проток на стоки, капитал и услуги и операционализацијата на мерките за олеснување на прометот, овозможуваа опфатна хармонизација на трговските односи во регионот и нивна поширока економска интеграција, бесцарински пристап до поголем регионален пазар и, на тој начин, зголемување на атрактивноста на регионот за странски инвестиции, елиминирање на нецаринските ограничувања на трговијата и извозните субвенции односно задолжително почитување на принципите и на правилата на Светската трговска организација и примена на принципот на дијагонална кумулација⁴⁶ на потеклото на стоките во трговијата меѓу земјите во регионот и регионот со ЕУ, што во значителна мерка ги подига извозниот и инвестицискиот капацитет на регионот, и пораст на неговата технолошка опременост и конкуритивност.

6.4.1 Институционализирањето на регионалната економска соработка - Централноевропскиот договор за слободна трговија (Central European Free Trade Area - CEFTA)

Премногу долга е историјата за централистичко-планскиот систем на регулирање на односите во економската сфера, порамнувањето на меѓусебните долгувања и побарувања на земјите-членки, напуштањето на тргувањето со земјите од Западниот блок и интенциите за постигнување висок степен на самодоволност во рамките на комунистичкиот лагер, но и нивно евидентно заостанување на економски и на техничко-технолошки план и генерирање големи структурни диспропорции во економијата, со нагласено учество на тешката индустрија и запоставувањето на другите стопански сектори и првенствено земјоделството и, конечно, дезинтеграција на социјалистичкиот лагер, распаѓање на повеќенационалните држави и појавата на нови, кои бараа прифаќање од меѓународната заедница како рамноправни политички и економски субјекти.

Новите држави, па и оние што претходно му припаѓаа на социјалистичкиот блок, беа соочени со предизвиците да спроведуваат длабоки реформи поврзани со процесите на сопственичката трансформација, воспоставувањето пазарни институции и ослободувањето на пазарните механизми во формирањето на цените како услов за нивно вклучување во меѓународната поделба на трудот.

Некои од овие земји успешно го минаа периодот на транзицијата, но повеќето од нив тешко се пробиваа на пазарите на развиените земји, со оглед на недоволната конкурентска положба на нивните стопанства.

⁴⁶ UNDP "Blue Ribbon" Комисија за Република Македонија, 2006

Развиените земји не можеа да ги прифатат овие земји и поради начинот на формирањето на цените на нивните производи, кои често не се раководеа од пазарните принципи, туку беа резултат на силно присутното администрирање, што носеше опасности од нелојална конкуренција, која не е допуштена во меѓународната размена. Исто така, поголемиот дел производи на земјите во транзиција беа од групата на особено сензитивни производи што развиените земји ги штитеа не само со високи царински туку и со ригидни нецарински бариери.

Соочени со сите овие проблеми, поуспешните транзициски економии (Унгарија, Чешка, Полска и Словачка) побараа прием во Европската заедница како замена за нивната дотогашна регионална интеграциска припадност, а и како шанса за обезбедување пазар за нивните индустрии и можност за динамизирање на порастот на нивните стопанства.

Нивното барање од страна на заедницата беше оценето како преурането и тие беа упатени својата зрелост во поглед на интеграциските аспирации за членство да ја потврдат преку успешното функционирање на посебната зона за слободна трговија, што беше непосредниот повод за иницирањето на формирање на Централноевропската зона на слободна трговија (Central European Free Trade Area - CEFTA) во 1991 година. Таа беше формирана во 1992 година, со потпишувањето на Договорот за членство од страна на Полска, Унгарија, Чешка и Словачка, а почна да функционира во 1994 година, по ратификацијата од страна на земјите-членки. По исполнувањето на пропишаните услови за членство, во 1996 г. пристапи Словенија, во 1997 г. Романија, во 1998 г. Бугарија, во 2002 г. Хрватска и во 2006 г. Македонија.

Иницијалните интенции на Централноевропската зона за слободна трговија како регионална централноевропска иницијатива беа да ги поттикнуваат регионалното здружување и соработка меѓу земјите-членки и да придонесат за нивно кондиционирање за исполнување на политичките, економските, безбедносните и правните критериуми за пристапување кон евроинтегративните структури.

Пристапувањето на Република Македонија кон оваа значајна регионална структура претставуваше потврда на нејзината определеност за интензивирање на регионалната економска соработка, за либерализација на надворешнотрговската размена во наведените регионални рамки и за усогласеност на националните надворешнотрговски регулативи со глобалните правила за одвивање на надворешната трговија. Приемот во членство беше условен од подготвеноста за економско и за трговско интегрирање во посочената регионална структура, но и од степенот на усогласеност на основните одредници на определувачките системски решенија со легислативата на Европската Унија.⁴⁷

Од тие причини, како формални услови за пристапување беа наведени:

⁴⁷ Митко Кочовски, Докторска дисертација: „Перспективите на македонската челична индустрија“, Скопје 2008

-договор за придржување кон ЕУ како потврда за асоцијативниот статус на земјата,

-членство во Светската трговска организација како потврда за хармонизираност со глобалните надворешнотрговски правила,

-склучени билатерални договори за слободна трговија со постојните членки на регионалната иницијатива како потврда за либерализацијата на меѓусебните надворешнотрговски односи⁴⁸ и нивна целосна согласност за прием во членство.

Фактички, „Регионалниот пристап“ како иницијатива за економска соработка и интеграција поведена од страна на Европската Унија имаше за цел да ја поттикнува соработката и да ги продлабочува економските односи помеѓу земјите-членки, односно да иницира нови облици на интеграција и да развива нови пазарни форми на соработка. Токму тој пристап и таа стратегија на регионална економска соработка требаше да претставуваат најкраток пат до Европската Унија и до другите економски регионални и пошироки глобални интеграции.

Уважувањето на современите тенденции во меѓународните економски односи, со новите содржини на глобалниот систем на стопанисување и правците на надворешнотрговските и политичките односи, регионалната соработка ја истакнуваше како услов за успешен исход на транзициските процеси, односно на вклучувањето на постсоцијалистичките економии во меѓународните текови на капиталот, развојот, светското производство и светската трговија.

Емпириските и теоретските образложенија засновани на аргументацијата за неизбежноста, нужноста и делотворноста на современите методи на уредување на регионалните економски односи на Балканот и во Југоисточна Европа говореа за децениско заостанување на оваа соработка во споредба со современите регионални интеграции и покрај нејзината комплементарност со процесите на глобализација на светската економија и со новите основи и новите содржини на меѓународна економска соработка.

Суштината на „регионалниот пристап“ условен од асоцијативната агенда беше токму понагласеното меѓусебно економско поврзување на споменатата група земји и нивна позасилена економска соработка. Ставот на Европската Унија беше дека стабилноста на просторите на поранешна Југославија и во Југоисточна Европа не може да биде постигната додека не биде обновена инфраструктурата и додека националните економии на овие земји не достигнат степен на економска структурираност заснована на пазарните принципи и високо ниво на меѓусебна економска поврзаност.

⁴⁸ Предвидените услови за пристапување кон CEFTA од страна на Република Македонија беа исполнети во 2003 г. Спогодбата за асоцијација и стабилизација со ЕУ беше потпишана во 2001 г., членувањето во Светската трговска организација беше официјализирано во 2003 г., а договорите за слободна трговија со Хрватска, Романија и со Бугарија како постојани членки на CEFTA беа формализирани во 1997 г., 1999 г. и 2003 г. Преговорите за членство беа иницирани во почетокот на 2004 г., а потпишувањето на договорот за пристапување беше во почетокот на 2006 г.

6.4.2 Процесите на регионализација во Југоисточна Европа

Едновременно со настојувањата за приближување кон евроинтегративните структури и склучувањето на Асоцијативните договори, во поширокиот регион на Југоисточна Европа се одвиваше и процесот на регионалната соработка, поттикнат од економски, но и од политички мотиви, и тоа на ниво на организации и на ниво на иницијативи. Тој процес на регионална соработка беше во корелација со развојот на регионализмот на глобален план и имаше за цел поттикнување на економскиот развој и на политичките реформи во посочениот регион како услов за реализација на амбициите на земјите за членство во Европската Унија.

Од позначајните иницијативи за развој на регионалната соработка би требало да се истакне Централноевропската иницијатива за воспоставување повисок степен на соработка меѓу земјите од регионот со западноевропските, поведена од страна на Италија во 1989 година, потоа Процесот за добрососедство, стабилност, безбедност и за соработка во Југоисточна Европа, поведен за развој на политичката и на безбедносната соработка помеѓу земјите на Балканот и за продлабочување на односите во сферата на економијата, заштитата на човековата околина, културата, правото, борбата против организираниот криминал, тероризмот, илегалната трговија со наркотици, оружје и луѓе, Ројамонтскиот процес инициран од страна на Франција во 1993 година за приспособување на Дејтонскиот и Парискиот договор за прекинување на воените дејства во Босна и насочување кон развој на соработката и градењето добрососедски односи помеѓу земјите од Југоисточна Европа (кој од 1999 година е интегриран во Пактот за стабилност).

Како израз на нагласените стратегиски интереси на Балканот, од страна на САД во 1996 година беше поведена и Иницијативата за соработка во Југоисточна Европа (SECI) како нова регионална иницијатива и како иницирачки импулс на идната економска соработка, со оглед на фактот што правците на промените и резултатите од спроведуваните реформи во овој дел на светот⁴⁹ во кој доминираа поранешните социјалистички земји насочувани кон новите економски процеси, стопански системи, национални стратегии на стопанскиот развој, економски политики, социјални и други реформски концепти ги оградуваа глобалните транзициски промени во тесните национални рамки, а со тоа и можностите односно реалноста на амбициите, интересите и стратегиите засновани на засилување на соработката и економската интеграција на овој регион.

Самото економско поврзување во рамките на Југоисточна Европа беше незамисливо без почетни конкретни облици на либерализација на интарегионалната трговија, дури по што беше можно конкретизирање на низа проекти од областа на сообраќајот, енергетиката, телекомуникациите,

⁴⁹ Иницијативата за соработка во Југоисточна Европа - SECI (South Europe Cooperation Initiative), 1996 г., како израз на нагласените стратегиски интереси на САД на Балканот за координирање на финансиската помош (од Светската банка и Владата на САД) за поддршка на малите и на средните претпријатија, како и за проекти од областа на екологијата и иницирачки импулс на идната економска соработка во регионот (SECI-програмата како нова регионална иницијатива ги посочуваше Албанија, Бугарија, Хрватска, Унгарија, Македонија, Романија, Словенија, Молдавија, Турција, Грција, Босна и Херцеговина и тогашната заедница на Србија и Црна Гора)

заштитата на животната средина, но и програми засновани на индустриска комплементарност и технолошка и суровинска поврзаност. Само во такви околности проектирањето заеднички зафати можеше да има своја целисходност и економска оправданост при сите други компаративни предности. Оттаму, процесите на глобализацијата на светската економија и транзицијата на постсоцијалистичките земји на Балканот отвораа широки можности и ги наметнуваа како пазарна и развојна нужност економската соработка, поврзувањето и интеграцијата на земјите на Балканот и на Југоисточна Европа.

Од тие причини, под закрила на Пактот за стабилност на Југоисточна Европа, врз основа на претходна опстојна анализа на состојбата на Балканот, на насоките на активност за мир и стабилност во Европа и особено на оцените на потенцијалните можности за развој на економската соработка како услов за економски развој на регионот беше иницирано формирање балканска зона на слободна трговија како политички најреална и економски најприкладна појдовна точка. Идејата беше оваа зона на слободна трговија да стане дел од централноевропската зона на слободна трговија, при што интеррегионалната либерализација на трговијата требаше да претставува предуслов за билатерална врска на секоја земја со Европската Унија. Предлозите и иницијативите за поврзување и регионална интеграција беа дополнети и со препораки за конкретни облици на меѓународна поддршка на процесите на стабилизација, пазарни реформи и структурни приспособувања на националните економии и нивно постапно инкорпорирање во новата европска архитектура.

Со оглед на фактот што во оваа група беа и земји што не ги исполнуваа формалните услови за пристапување кон ЦЕФТА (асоцијативниот статус и членството во Светската трговска организација) беше искажан висок степен на флексибилност за критериумите за членство, што отвори нови можности за развој и проширување на соработката и прогресивна либерализација на вкупните економски односи.

6.5 Институционализирање на трансграничната соработка и етаблирање еврорегион во триаголникот Софија - Ниш - Скопје

Фактот што Југоисточна Европа е економски доста расцепкан економски простор, во кој границите претставуваат вистински бариери за стопанските активности и кои не дозволуваат прелевање на економските текови преку граничните линии, ја наметна потребата од институционализирање на трансграничната соработка и етаблирање на нов економски еврорегион лоциран во географскиот триаголник Софија - Ниш - Скопје како претпоставка за остварување негов одржлив регионален стопански развој. Неможноста за ширење на развојната оска преку граничните линии и неповолните влијанија врз развојот на граничните региони, особено на оние лоцирани на европската периферија, развојот на трансграничната и регионалната соработка го истакнуваат како клучен фактор за економски просперитет на малите земји од Југоисточна Европа.

Позиционирани на голема географска оддалеченост од економското средиште на Европа, овие земји се принудени да развиваат меѓусебни односи засновани на принципите на регионалното поврзување и регионалната и трансгранична соработка како услов за нивно вклопување во пошироките меѓународни стопански текови. Оттаму, основните цели на овој проект за трансгранична соработка и за етаблирање еврорегион беа да се испитаат можностите за економска прекугранична соработка во рамките на еврорегионот Софија - Ниш - Скопје и да се утврдат економските и социјалните ефекти што таа соработка би ги предизвикала врз регионот и врз стопанствата на трите држави, како и да им се дадат препораки, сугестии и предлози на националните влади, на локалните власти и на меѓународните институции за поттикнување и забрзување на процесите на прекугранична и регионална соработка.

Успешното имплементирање и ефикасноста на регионалната интеграција и на прекуграничната соработка беа исто така посочени како прв, прелиминарен и обврзувачки чекор за асоцирање на земјите од Југоисточна Европа кон Европска Унија и нејзините структури. Етаблирањето на еврорегионот во наведениот географски триаголник во меѓуграничниот појас на Бугарија, Србија и Македонија беше иницирано од политичките структури на трите града (Софија, Ниш и Скопје), а неговата институционализација поддржана од Советот на Европа. Функционирањето на Проектот за трансгранична соработка беше логистицирано од институтот „Ист вест“ (East West Institute) од Прага, а истражувачките проектни активности беа изведени од локални експерти⁵⁰.

Во организациската структура беа позиционирани неколку работни групи како носители и реализатори на различни програмски содржини (за регионални развојни политики и прекугранични регионални развојни стратегии, за развој на приватниот сектор, за заштита на човековата околина, за културна и образовна соработка и за медиумска промоција). Во рамките, пак, на работната група за регионален економски развој беа формирани подгрупи (за челик; за развој на малите и на средните претпријатија; за соработка меѓу јавниот и приватниот сектор; за инфраструктурни проекти; за информациски системи; за унапредување и развој на туризмот и за истражувања и анализи), чија заедничка цел беше да обезбедат прекугранична институционална рамка за реализација на економската развојна стратегија; да создадат услови и клима за развој и реализација на конкретни деловни проекти и соработка меѓу јавниот и приватниот сектор; да ги посочат проблемите и бариерите за унапредување на прекуграничната соработка во областа на економскиот развој и да им дадат конкретни препораки на владите на трите земји; да обезбедат услови за размена на искуства што придонесуваат за приближување до стандардите на Европската Унија и нејзините финансиски фондови за поттикнување на прекуграничната соработка и да вршат позасилено политичко дејствување за прифаќање на иницијативите за прекугранична соработка од страна на националните

⁵⁰ Totev Stoyan, Boyadjieva Maria, Institute of Economics, Bulgarian Academy of Sciences “Sustainable Regional Development through Institutionalized Trans-frontier Cooperation in the Niš-Skopje-Sofia Triangle- Towards the Establishment of a Euroregion”, 2002

Cvetičanin, Predrag, Popović, Nenad “Transfrontier Cooperation in the Niš-Skopje-Sofia Triangle in the field of Higher Education: Current Conditions, Problems and Opportunities”, University of Niš, 2002,

политички структури и меѓународните финансиски институции и донаторски фондови.⁵¹

Во истражувањата беа користени и резултатите на проектот ФАРЕ од „Агендата 2000“ – „Надминување на изолираноста: стратегии за развој и политики на прекуграничната соработка во Југоисточна Европа“.

6.6 Други поважни регионални интеграции во светот

6.6.1 Интеграциските процеси во Северна Америка

Доста долго САД своите трговски односи со другите земји ги имаа регулирано на билатерални основи и сметаа дека нема потреба за економско поврзување во регионални рамки. Причината за таквиот однос беше и фактот што регионалните интеграции во принцип отстапуваа од правилата на ГАТТ. Меѓутоа, јакнењето на интеграциските процеси во Европа во почетокот на 1980-тите, особено оние во рамките на Европската заедница, кое сè повеќе го ограничуваше влијанието на САД и ги влошуваше нивните преговарачки позиции во меѓународните трговски организации, а и притисокот на големите американски компании, ги принудуваше да бараат партнери за склучување мултилатерални договори за слободна трговија. Посебно место во овој контекст имаа преговорите со Канада, чија заедничка граница претставуваше ограничувачки фактор за развој на меѓусебната трговија, а со тоа и за постигнување посоодветни ефекти преку остварување економија од обем, со оглед на фактот што економската соработка имаше доста добра традиција.

Во 1987 година беше потпишана Спогодба за слободна трговија помеѓу САД и Канада, со стапување во сила од 1989 година, која предвидуваше либерализација на меѓусебната стоковна размена со отстранување на квантитативните и другите ограничувања и определување десетгодишен период за укинување и на царинските давачки.

Оваа спогодба за САД требаше да значи слободен пристап, без трговски ограничувања до некои стратески ресурси со кои располагаше Канада (нафта, природен гас и ураниум), а за Канада поцелосно отворање на американскиот пазар кон кој беа ориентирани две третини од нејзиниот извоз.

Сепак, и покрај зголемувањето на профитабилноста на компаниите од 2,5-3% (не земајќи ги предвид ефектите од зголемената конкуренција, технолошките промени и економијата од обем), потенцијалот на пазарот со потпишувањето на Спогодбата со Канада беше многу помал од оној создаден со обединувањето на европските земји во рамките на Европската заедница.

Во настојувањето за наоѓање посоодветно решение за проширување на слободната трговска размена на целиот континент, во 1994 година беше потпишана Северноамериканската спогодба за слободна трговија (North American Free Trade Agreement - NAFTA) помеѓу САД, Канада и Мексико, која

⁵¹ Митко Кочовски „Челикот како значаен фактор на регионалната интеграција“, излагање на Меѓународниот форум за регионална стопанска соработка, Софија 20-21.2.2012

предвидуваше значајна либерализација на трговијата во сите стопански сектори. Формирањето на оваа регионална интеграција, и покрај тоа што не беа воведени заеднички царини кон трети земји и не беа елиминирани ограничувањата на движењето на работната сила и во извесна смисла и на другите фактори на производството, обезбедуваше зона на слободна трговија со пазарен потенцијал од над 424 милиони жители и доминирачка позиција на САД на северноамериканскиот континент, со што беше создаден пандан на Европската Унија (која условно беше „затворена“ за САД). За нив Мексико претставуваше извор на евтина работна сила, а Канада заштитен пазар за пласман на американските производи, кој преку остварувањето ефекти од економијата на обем обезбедуваше јакнење на нејзината меѓународна конкурентност.

Во САД од високи официјални кругови доаѓаа сериозни префрлања дека НАФТА има негативни влијанија врз американската економија, поради опаѓањето на цената на трудот, засилената конкуренција за некои нејзини сектори од страна на Канада и на Мексико, но генерално немаше двоумење дека вкупните ефекти се позитивни. Постапната либерализација на пласманот на стоки, услуги и инвестиции преку отстранување на царинските и нецаринските бариери ѝ даваше силен поттик на меѓусебната размена на овие три земји, што поврзано со заштитата на правата на интелектуалната сопственост (патенти, трговски марки и авторства) требаше да обезбеди значителна корист за компаниите, работниците, земјоделците и за потрошувачите. Отстранувањето на трговските бариери им обезбеди компаративна предност на повеќе трудоинтензивни производства од Мексико, со што за над 20% се намали извозот на земјите во развој на северноамериканскиот пазар. Исто така, на овој пазар дури за 40% беше намален извозот на трговските партнери од развиените земји, пред сè од Европската Унија.

Но амбициите на САД не застануваат само на тоа ниво на регионално поврзување и токму поради позитивните ефекти од регионалното поврзување во рамките на НАФТА, настојуваат во оваа интеграција да вклучат и некои земји од Латинска Америка со поведувањето иницијатива за формирање т.н. Зона на слободна трговија на Америка (Free Trade Area of the Americas - FTAA), која би ги обединила сите земји од Северна, Централна и Јужна Америка во регионална интеграција што би претставувала респектабилен потрошувачки потенцијал од над 850 милиони жители.

6.6.2 Регионални економски интеграции на територијата на Латинска Америка

Латинска Америка добиваше нагласено значење во светската економија поради големината на пазарот, бројноста на населението и изобилството на значајните сировински ресурси. По децениите на забавен економски пораст, инфлација, растечки надворешни долгови, протекционизам, буџетски дефицити и загрижувачка политичка нестабилност, следуваа промени во смисла на урамнотежување на буџетските потрошувачки и почнувања на процесите на приватизација, отвореност на земјите што претставуваше замена за претходно водените политики и воспоставување демократска власт во поголемиот дел од нив. Креаторите на економските политики го имаа сфатено значењето на

либерализацијата на пазарите, намалувањето на царините и на даноците, односно предностите од поинтензивното вклучување во глобалните економски текови, што претставуваше значајна претпоставка за воспоставување поинтензивна регионална соработка.

Почетоците за регионалната економска соработка, односно поврзување во регионални рамки, се врзуваат за Здружението за слободна трговија на Латинска Америка (Latin American Free Trade Association- LAFTA), иницирано во доцните педесетти на минатото столетие од страна на Економската комисија на Обединетите нации за Латинска Америка за поттикнување на регионалното интегрирање со цел динамизирање на економскиот развој и социјалниот напредок на земјите-членки. Спогодбата за нејзиното основање (Монтевидео, Уругвај, 1960 г., како резултат на конференциите одржани во 1958 и 1959 година, а стапува во сила во 1961 година, по ратификацијата од страна на земјите-основачи⁵²) предвидуваше воспоставување зона на слободна трговија како иницијален чекор за подоцнежнo формирање заеднички пазар на земјите од Латинска Америка. Бидејќи предвидениот 12-годишен период не беше испочитуван, ЛАФТА во 1980 година престанува да работи, кога е формирано Латиноамериканското здружение за интеграција (Latin American Integration Association- LAIA), како нејзина наследничка.

На планот на регионалното поврзување во Латинска Америка треба да се истакнат напорите на земјите од Централна Америка за во нешто потесни регионални рамки повторно да ги заживеат регионалните поврзаности воспоставени со Спогодбата за основање на ЛАФТА преку основањето на Централноамериканскиот заеднички пазар (Central American Common Market - CACM) во 1991 г. кое по придружувањето на Панама во 1997 година се преименува во Централноамерикански систем на интеграција (Central American Integration System – SICA).

Андската заедница (Andean Free Trade Area), формирана во 1969 година, имаше исто така за цел динамизирање на развојот на земјите-членки (Боливија, Колумбија, Еквадор, Перу и Венецуела) преку остварување повисок степен на економска и социјална поврзаност. Во почетокот на 1992 година овие земји го договорија формирањето на првата латиноамериканска подрегионална зона на слободна трговија, со дефинирање заедничка царинска политика, односно со воспоставување царинска унија.

Во 1991 година владите на Аргентина, Бразил, Парагвај и на Уругвај потпишаа договор за формирање на Заедничкиот пазар на југот (Common Market of the South - MERCOSUR), со елиминирање на меѓусебните царини и воспоставување заеднички кон третите земји, што значеше формирање царинска унија.

Карипската заедница и заедничкиот пазар (Caribbean Community and Common Market - CARICOM) формирана во 1973 година, која беше замена за Карипското здружение за слободна трговија (Caribbean Free Trade Association –

⁵² Аргентина, Бразил, Чиле, Мексико, Парагвај, Перу и Уругвај во 1961 г. се придружуваат Колумбија и Еквадор, во 1966 г. Венецуела, во 1967 г. Боливија (барањето на Куба за придружување во 1962 г. е одбиено)

CARIFTA), претставуваше почетна етапа во градењето на економското единство на Карибите. Оптоварено со економските тешкотии на земјите-членки што во 1980-тите претставуваа сериозен проблем за развојот на интеррегионалната трговија, како и со примената на правилата на потеклото на производите, предмет на размената во рамките на Здружението, тоа во почетокот на 1990-тите воспоставува царинска унија со заеднички надворешни царини како претпоставка за членство во споменатата Зона на слободна трговија на Америка (FTAA)

6.6.3 Регионални економски интеграции во Азија и на Пацификот

Процесите на регионалното економско поврзување во Азија и на Пацификот почнуваат со формирањето на Комисијата за Јужен Пацифик - (South Pacific Commission) како регионална меѓувладина организација во 1947 година, која ја сочинуваа Австралија, Франција, Холандија, Нов Зеланд, Британија и САД, заради надминување на меѓусебните политички спорови и за поттикнување на развојот на индустриската и научноистражувачката соработка на земјите од Тихи Океан и нивните поранешни метрополи (подоцна прераснува во Јужнопацифичка заедница).

Здружението на земјите од Југоисточна Азија (Association of Southeast Asian Nations-ASEAN) е водечка трговска спогодба во азиско-пацифичкиот регион (иако Јапонија не е негов член) формирано во 1967 година како организација за економска, политичка, социјална и културна соработка на земјите-членки основачи (Брунеи, Индонезија, Малезија, Филипини, Сингапур и Тајланд), на кои подоцна им се приклучуваат Виетнам, Камбоџа, Лаос и Мјанмар (поранешна Бурма).

Јужнопацифичкото биро за економска соработка (SPEC) е формирано во 1973 година, за поттикнување на регионалната економска соработка.

Организацијата за Азиско-пацифичка економска соработка (APEC) е иницирана од Малезија во доцните 1980-ти за создавање зона на слободна трговија во функција на економски подем на регионот.

6.6.4 Регионалните интеграции на Средниот Исток

Најзначајната регионална организација на Средниот Исток е Заливскиот корпоративен совет (Gulf Cooperation Council – GCC), основан во 1981 година од страна на Бахреин, Кувајт, Оман, Катар, Саудиска Арабија и Обединетите Арапски Емирати за координација, интеграција и за соработка во доменот на економијата (развојот на трговијата во регионот преку укинување на царинските давачки, индустриската стратегија, аграрната политика и единствената политика и цената на нафтата), социјалните прашања и соработката во областа на културата.

Арапската унија на Магребот (Arab Magreb Union – AMU), која ја сочинуваат Мароко, Алжир, Мавританија, Тунис и Либија), и Арапскиот

корпорациски совет (Arab Cooperation Council), кој го сочинуваат Египет, Ирак, Јордан и Северен Јемен, се исто така економски заедници што треба да го поттикнуваат развојот на трговијата во регионот и инвестициите и според економското значење се многу повеќе од Арапската лига, која во институционална смисла претставува не толку цврста поврзаност на 21-та земја-членка во смисла на градење нивно економско и политичко единство.

6.6.5 Регионалните економски интеграции на африканскиот континент

За африканскиот континент е карактеристична поделеноста според нивото на економската развиеност на Јужна, Северна и Супсахарска или „Црна“ Африка, колонијалното минато и развиени трговски односи со поранешните европски колонизатори.

Како позначајни субрегионални организации се истакнуваат Економската заедница на државите од Западна Африка (Economic Community of West African States – ECOWAS), формирана во 1975 година, за унапредување на трговијата и на економската соработка преку формирање зона на слободна трговија за одредени групи производи, Економска заедница на Источна Африка (East African Cooperation), формирана исто така за унапредување и за либерализација на меѓусебната трговија до степен на воспоставување царинска унија, развој на туризмот во регионот и координација на регионални проекти од областа на енергетиката, и Јужноафриканската развојна заедница (South African Development Community – SADC), формирана за унапредување на трговијата, координацијата и економската интеграција.

ТЕМА 7

ИНТЕГРАТИВНИТЕ ПРОЦЕСИ НА ЕВРОПСКИОТ КОНТИНЕНТ

Темата треба да даде приказ:

- на историјатот на идеите за единствена Европа и на историската генеза на интегративните процеси на европскиот континент;
- на континуитетот на евроинтегративниот процес од Советот на Европа како првата регионална меѓународна организација со нагласени наднационални обележја и нејзината институционална структурираност, преку трите европски заедници, Европската заедница за јаглен и челик, Европската економска заедница и Европската заедница за атомска енергија, до Европската Унија како нејзин највисок дострел;
- на управувањето и на институционалната структурираност на Европската Унија;
- на приближувањето и интеграцијата во Европската Унија како стратешка цел и политички интерес од приоритетно значење за Република Македонија;

7.1 Историската генеза на интегративните процеси на европскиот континент

Како што веќе беше истакнато, процесите на регионалното економско поврзување во светот во втората половина на минатиот век беа во полн замав, хоризонтален - освојувајќи сè пошироки географски хоризонти и вертикален - продлабочувајќи ја поврзаноста на земјите во сè поголем број области.

Силен поттик на подемот на тој економски регионализам му даваа интегративните процеси на европскиот континент како нов историски феномен и како исклучително амбициозен политички проект, во кој аргументите за обединување и економските интереси превагнаа над меѓусебните конфронтирања, кои на европските земји им нанесоа огромни економски штети и незапаметени страдања во текот на двете светски војни.

Но идеите за обединувањето на Европа во нејзината политички единствена целовитост датираат уште од многу поодамна.⁵³ И ако некоја аналогија, кога се во прашање големите историски проекти за реализација на споменатите цели, може да се бара во експанзионистичките походи на моќните империи и во подалечното минато⁵⁴, корените на европското движење во современа смисла се во 20-тите години од минатиот век, кога австроунгарскиот аристократ, грофот Рихард Куденхоф Калерги (Richard Nikolaus Coudenhove von Kalergi), охрабрен од успехот на својата книга „Пан-Европа“, го основа Европското движење за паневропска унија. Движењето се стекна со страсни следбеници, истакнати поединци од високите кругови на европската интелектуална елита⁵⁵ и на одржаниот конгрес во Виена во 1926 година успеа да собере 2.000 учесници од 24 земји, кои усвоија Паневропски манифест во кој беа содржани заложби за формирање царинска унија, заедничка валута, воен сојуз и заштита на правата на националните малцинства, кои ги имаше во сите европски земји. За жал, возвишените идеали на ова движење беа збришани под налетот на фашизмот во 30-тите години од минатиот век.

Интеграцијата, според промоторите на ова движење, не беше во видувањето на Европа во нејзината географска, односно геополитичка димензија, туку во промовирањето на вредностите на кои таа требаше да го

⁵³ Покрај споменатите идеи за европската федерација на христијанските земји на Максимилијан де Бетини, би требало да се истакнат и идеите за алијанса на суверените европски држави со заеднички органи на францускиот демократ и противник на апсолутизмот на кралот Луј XIV, Сент Пјер. За обележување се и идеите за европското обединување на Шарл Монтескје и Жан Жак Русо содржани во делото „Размислувања за европската универзална монархија“, објавено во 1734 година. Во XVIII век и познатиот германски филозоф Емануел Кант во своето дело „Кон постојаниот мир“, објавено во 1795 година, го изнесува концептот на федерално организирана Европа, базиран на граѓански устав и меѓународно право. Во 1814 година и познатиот социјалутопист Сен-Симон во своето дело „Реорганизација на европското општество“ ја промовира концепцијата за нормативното уредување на европската заедница со заеднички наднационален парламент. Францускиот литерат и активен политичар Виктор Иго (1802-1888 г.) е исто така заговорник на идејата за европско заедништво и кохезија и бескомпромисен пропагатор на бесмисленоста на конфронтирањето на големите европски сили. Неговиот повик за создавање обединети европски држави на Конгресот на европските пацифисти во 1849 година наишол на позитивен прием и идејата за обединети европски држави засновани на народни и демократски институции, рамноправност на граѓаните и автономија на територијалните единици и провинциите била темелна одредница на Конгресот на Меѓународната лига за мир и слобода, одржан во 1868 година.

⁵⁴ Римското Царство од I век пред новата ера до V век од новата ера успеало да обезбеди обединување на европските територии (и уште територијата на Северна Африка и на Средниот Исток), заедничка валута, слободна трговија, заеднички систем на одбрана, надворешна политика и правен систем, како и извесна автономија на провинциите.

По падот на Римското Царство единствено Карло Велики во почетокот на IX век успеал во намерата за обединување на европските земји, а и Наполеон низ воените походи во почетокот на XIX век (1809-1812 г.) успеал да обедини голем дел од европските територии. Впрочем, тоа истото кон средината на XX век (1939-1945 г.) се обидел да го направи и Хитлер, чија идеја за создавање на Третиот рајх подразбирала обединување на европските држави, не на демократски основи, туку со окупација и негова одлучувачка улога во одредувањето на политичката иднина на Европа.

⁵⁵ Како поистакнати можат да се наведат Аристид Бријан, подоцнешен министер за надворешни работи на Франција, Конрад Аденауер, подоцнешен германски канцелар, Густав Штрасеман, истакнат германски политичар и добитник на Нобеловата награда за мир, Штефан Цвајг и Томас Ман, истакнати литерати, Алберт Ајнштајн, истакнат научник со светска репутација, Пабло Пикасо, легендарниот светски сликар и многу други.

гради својот идентитет - слободата, мирот и напредокот, кои станаа фундаментални претпоставки на Европа како политички концепт.⁵⁶

Евроинтегративниот процес е значи втемелен на принципите на слободата, демократијата и владеењето на правото, почитувањето на човековите права и основните слободи, но во целиот свој континуитет и на настојувањето за негово проширување и продлабочување.

Идеите за европското единство на кои почиваше предвоеното Движење за паневропска унија, како и Европското движење на отпорот⁵⁷ формирано од италијанскиот антифашистички лидер Алтиеро Спинели (Altiero Spinelli), кое уште во текот на војната за време на неговото заточеништво во Манифестот за слободна и обединета Европа ги промовираше соработката и интеграцијата како основи на мирот и просперитетот, доживеаја силна реафирмација во раните повоени години. Голем број видни европски интелектуалци од различни провениенции продолжија да ја развиваат идејата за европското обединување. Во 1946 година во Париз беше основана Унијата на европските федералисти. Документите на тајните служби на САД откриваат дека тие воделе тајни операции за интензивирање на процесите на европското обединување, ја финансирале и индиректно управувале со Унијата на европските федералисти.

Втората светска војна имаше оставено тешки последици во Европа, како во поглед на разорувањата на производствени потенцијали така и во поглед на уништувањата на човечките животи.

Но годините на мирот не донесоа спокојство, туку раскол во победничката коалиција, атмосфера на недоверба и напнатост меѓу Истокот и Западот, која брзо прерасна во „ладна војна“, со разместеност на воените трупи и на Црвената армија и на западните сојузници, и перманентно присутна закана од нов воен конфликт.

Ова многу јасно го имаше предочено тогашниот британски премиер Винстон Черчил (Winston Churchill), кој во својот познат говор во Цирих во 1946 година ја истакна тезата за европската економска и политичка интеграција, за Обединети држави на Европа, за кои првиот чекор требаше да претставува градењето односи на соработка меѓу Франција и Германија.

Платформата на Движењето за обединета Европа, кое Черчил го основа во 1947 година и кое претпоставуваше многу поограничена форма на европска интеграција (познато уште како Движење на европските унионисти), се разликуваше во значителна мера од заложбите на Унијата на европските федералисти на Спинели и тие разлики дојдоа целосно до израз на Конгресот на Европа одржан во Хаг во 1948 година, на кој присуствуваа повеќе од 600 влијателни претставници од 16 европски земји. Двете струи го прифатија европското обединување како потреба, како и неопходноста од негова

⁵⁶ Првото споменување на поимот „европска интеграција“ се поврзува со францускиот министер за надворешни работи Аристид Бријан и неговиот меморандум за европска интеграција презентираан пред Собранието на Друштвото на народите во 1931 година.

⁵⁷ По капитулацијата на Италија на состанокот на претставниците на Европското движење на отпорот во Женева во јуни и јули во 1944 година беше изгласана Нацрт-декларација на Европското движење, која промовираше федерална унија меѓу европските народи и генерираше бран поддршка на европското единство во раните повоени години.

институционализација, со основање меѓународна организација со парламентарно тело, кое за унионистите требаше да има само консултативна и подредена улога во однос на комитетот на претставниците на владите на земјите-членки, додека за федералистите требаше да претставува уставотворно собрание со задача да изработи нацрт-устав на Обединетите држави на Европа.

Иако резултатот на хашкиот конгрес по прашањето на Советот на Европа изгледаше како компромис, тој всушност претставуваше пораз на унионистичките позиции, иако не може да се каже дека значеше и целосно исполнување на заложбите на федералистите.

Сепак, од аспект на денешните политички критериуми на проширувањето, хашкиот конгрес и формирањето на Советот на Европа се исклучително значајни настани, со оглед на прокламирањето на основните начела на процесот на европското обединување - унапредувањето и заштитата на човековите права и слободи и поврзувањето, интеграцијата на европските држави, односно промовирањето на заедништвото и градењето свест за неопходноста од натамошно приближување на европските народи и нивната припадност на Европа како нивен заеднички простор. Покрај градењето на единството помеѓу земјите-членки преку развојот на соработката во домените на економијата, социјалата, науката, културата, правото и администрацијата, како и на планот на заштитата и унапредувањето на човековите права и слободи, Советот на Европа кон крајот на минатото столетие беше соочен со два исклучително силни предизвици: помошта во транзицијата на поранешните социјалистички земји кон демократија и почитување на човековите права и слободи и помошта на земјите од Западен Балкан во надминувањето на меѓусебните конфликти и создавањето услови за владеење на правото и човековите и малцинските права и слободи.

7.2 Советот на Европа и неговата институционална структурираност

Советот на Европа⁵⁸, како прва меѓувладина организација од регионален карактер на европска територија со понагласени наднационални обележја имаше цел воспоставување единство меѓу земјите-членки преку развивање на соработката во економската, социјалната, научната, културната, правната и во административната сфера, на планот на почитувањето на демократските вредности, човековите права и владеењето на правото (за да се попречи ширењето на идеолошките и на политичките влијанија од Истокот), како и за поттикнување на нивниот економски и социјален напредок⁵⁹.

Фактите за Советот на Европа говорат дека и покрај декларираните настојувања за поврзување, односно интегрирање во регионални рамки, преговорите уште од самиот почеток беа оптоварени со спротивставености меѓу заговорниците на идејата за понагласена федерализација на

⁵⁸ Земји-членки во почетокот беа Белгија, Данска, Франција, Ирска, Италија, Луксембург, Норвешка, Шведска и Велика Британија.

⁵⁹ Во усвоената резолуција на Конгресот во Хаг, на која беа наведени конкретните облици на политичкото поврзување во Западна Европа, беше истакната и потребата од вклучувањето на Германија во новите европски текови.

западноевропските земји и заговорниците на ставовите интеграциските облици да не навлегуваат суштествено во ограничувањето на суверенитетот на националните држави.

Сепак, и покрај присутните разлики во гледањата, беше постигнат компромис и во 1949 година Советот на Европа беше основан со Германија како нејзин придружен член (која веќе од 1951 г. станува и полноправен член).

Надлежностите во рамките на Советот на Европа беа поделени во шесте основни органи, Парламентарното собрание, Комитетот на министрите, Конгресот на регионалните и локалните власти, Секретаријатот со генералниот секретар, Европскиот суд за човекови права и Комесарот за човекови права.

Парламентарното собрание беше орган на Советот на Европа на кој со статутот му беше определена советодавна улога, односно донесување препораки за прашањата од негова надлежност (и особено околу приемот на нови членови).

Парламентарното собрание го сочинуваа делегации на националните парламенти, кои беа избирани или именувани во согласност со пропишаните процедури во секоја земја-членка. Бројот на членовите на делегацијата зависеше од величината на земјата-членка. Членовите на Парламентарното собрание требаа да бидат независни и да гласаат според своето лично убедување, а не како претставници на својата влада или парламент. Во Парламентарното собрание избраните членови од секоја држава се групираа според нивната политичка определба (на пример, социјалистичката група ги собираше претставниците од социјалдемократска провениенција или Европската народна партија, која ги собираше претставниците на конзервативните партии).

Комитетот на министрите беше највисокиот орган на Советот на Европа, кој го сочинуваа министрите за надворешни работи на земјите-членки и кој ги донесуваше одлуките во името на Советот, го усвојуваше буџетот и одлучуваше за активностите што требаа да бидат преземени за постигање на целите на организацијата, вклучувајќи го и склучувањето на конвенциите и спогодбите. Во негова надлежност беше и одлучувањето за прием на нови земји во членството на Советот на Европа, нивната евентуална суспензија или престанок на членството, следењето на извршувањето на обврските преземени од страна на новопримените земји, надзорот над спроведувањето на пресудите на Европскиот суд за човекови права од страна на земјите-членки, формирањето постојани или повремени одбори и спроведувањето на програмските активности во областите за кои беа формирани.

Секретаријатот и генералниот секретар ги вршеа администрирањето и финансиските активности, подготвувањето на разните извештаи и анализи, како и подготовките на програмите за помош на земјите-членки во областа на демократијата и човековите права.

Генералниот секретар беше задолжен за оперативното раководење со Советот на Европа, за спроведувањето на програмите утврдени од страна на Комитетот на министрите и за координацијата и раководењето со

директоратите за човекови права, за социјална кохезија, за култура, образование и младински програми и за администрација и логистика.

Конгресот на локалните и регионалните власти на Европа беше советодавно тело на Комитетот на министрите и на Парламентарното собрание за сите аспекти на локалните и на регионалните политики, а имаше и задача да им помага на новите земји-членки во создавањето ефикасна локална и регионална самоуправа, односно во поведувањето иницијативи за да им се овозможи на граѓаните учество во локалната и во регионалната демократија.

Европскиот суд за човекови права беше судската институција на Советот на Европа со овластувања за обезбедување заштита на правата и слободите што ги гарантираше Европската конвенција за човекови права од 1950 година, но дури по исцрпувањето на правните средства во рамките на националните законодавства. Судот иако не располагаше со соодветни правни инструменти за спроведување на сопствените одлуки, што значи дека одлуките немаа непосредно извршно дејство, државите не беа ослободени од обврските за извршување на одлуките, со оглед на потпишувањето на Европската конвенција од нивна страна.

Сепак, не може да се одбегне впечатокот и да не се истакне дека од исклучително значење за реализацијата на идејата за европското заедништво и за формирањето на Советот на Европа беа поттиците што доаѓаа од другата страна на Атлантикот, преку Маршаловиот план (за кој ќе стане збор во продолжение), конципиран да ја помогне економската обнова на Европа по воените разорувања.

Иако Советот на Европа не успеа да се наметне како институција со понагласено влијание во однос на националните влади, тој сепак со целите што ги постави (формирањето организација заснована на почитување на демократските начела и човековите права и слободи, владеење на правото и слободното дејствување на пазарните механизми) успеа да ги поврзе интересите на поголем број европски земји и да оствари определено влијание на евроинтегративниот процес. Самото негово седиште во Стразбур, на германско-француската граница, недалеку од седиштето на Европската комисија и Секретаријатот на Советот во Брисел, го симболизираше германско-француското помирување, но на некој начин беше и израз на симболичното значење на самата институција.

Треба да се истакне фактот дека два сили политички авторитети стоеја зад идејата за големото европско обединување, Роберт Шуман (Robert Schuman), тогашен министер за надворешни работи на Франција, и Жан Моне (Jean Monnet), задолжен за планот за модернизација на француската економија, новооснована национална институција од посебно значење за заздравувањето на француската економија, која покажуваше знаци на

сериозно заостанување уште пред Втората светска војна.⁶⁰

Жан Моне беше и докажан поборник на идејата за економска интеграција како единствено средство за одбегнување на можните конфронтации и гарантирање на мирот во Европа, бидејќи кога националната безбедност на земјите ќе биде загарантирана, сосема логично дека ќе бидат обезбедени реални претпоставки за насочување на расположливите ресурси кон сосема друг квалитет на економскиот развој. И во тоа не бил осамен. Во текот на војната, а и непосредно по нејзиното завршување, видни личности и политичари згрозени од ужасите на светските војни водени главно во Европа, а и од големата економска криза од 30-тите години од минатиот век, како што беше набележано, сè погласно ги истакнуваа идеите за европско обединување, давајќи силен поттик за формирање интернационално движење за реализација на идејата за обединета Европа.

Но резервираноста на Моне кон Европското движење и кон Советот на Европа како негова творба била евидентна. Неговата прагматичност го водела кон замислата за функционална интеграција и постапна потесна соработка меѓу европските земји во одредени економски сектори како клуч за надминување на националните поделености и за конечно реализирање на европското обединување.

7.3 Европската заедница за јаглен и челик, Европската економска заедница и Европската заедница за атомска енергија

Следењето на континуитетот на евроинтегративните процеси сепак не е возможно надвор од контекстот на историските околности, погледи и интереси, што укажува дека уште во текот на војната се поларизираа ставовите во врска со повоеното уредување на односите во меѓународната заедница. Тоа, пак, претставуваше вовед во распадот на сојузништвото градено во текот на војната. Тоа влошување на односите, особено меѓу САД и Советскиот Сојуз како единствени две суперсили, доведуваше до затегнатост на односите, која речиси во континуитет ќе се одржува сè до падот на Берлинскиот ѕид и распадот на СССР. И можеби вознемиреноста на западноевропските земји и не беше толку поради можноста од директна агресија од страна на Советскиот Сојуз и неговите нови сојузници од источниот лагер, колку што беше поради фактот дека комунистичките партии во Италија и во Франција станаа силен и активен политички фактор во своите земји⁶¹, за што најголемо влијание имаа секавањата на не така дамнешниот крах на капиталистичкиот систем во периодот на

⁶⁰ На генералот Шарл де Гол (Charles de Gaulle), водачот на француското Движење на отпорот, кој беше на чело на привремената влада на Франција непосредно по ослободувањето, му беше многу јасно дека земјата не може да стане повторно голема сила и да има значајна улога во меѓународните односи доколку не се направат напори за темелна реструктуризација на националната економија, односно дека без подобрување на економските перформанси и конкурентноста на економијата, Франција нема да може да ги исполни очекувањата за економски пораст на кои почиваше повоениот консензус ниту, пак, да има значајна улога во новата политичка констелација во Европа. Значи, длабоко убеден за потребата од динамизирање на производните активности во земјата, подигањето на продуктивноста, зголемувањето на вработеноста и подобрувањето на животниот стандард на населението, тој го имаше задолжено токму Жан Моне за реализација на овие апсолутни приоритети на француската економија во повоените години.

⁶¹ Stevan Hadživuković, „Evropa u XX veku“, Draganić Beograd, 2009.

големата светска економска криза во 30-тите години од минатиот век, избивањето на војната непосредно по тоа, катастрофалната суша во 1946 година и екстремно студената зима во 1947 година и големите социјални безредија како идеални услови за ширењето на комунистичките идеи, но од не помало значење беа и впечатоците за херојското држење на советските трупи во војната со нацистичка Германија.⁶²

Како што блоковската поделеност добиваше на интензитет, потребата од обединување на западноевропските земји стануваше сè понагласена. Интеграцијата стануваше средство со кое Западна Европа со силна поддршка од САД можеше да и се спротивстави на советската закана, но и на левоориентираните движења на внатрешната политичка сцена.

Финансискиот капацитет на Меѓународниот монетарен фонд и на Светска банка, институции формирани уште при крајот на војната и задолжени за обнова на тешко погодените земји и неразвиениот свет, беше недоволен да одговори на своите поставени цели.

Значи, повоената економска состојба и политичката ранливост на Западна Европа ги вовлекуваа САД сè подлабоко во случувањата на континентот, претворајќи ги во силен поддржувач на евроинтегративните процеси. Нивната убеденост од потребата од економско заздравување и воена и политичка консолидација на општествениот систем во Западна Европа преку посебна програма за обнова, заснована на еднократна финансиска помош, но условена со „некаков облик на нејзина интеграција“, беше очигледна.⁶³

Американскиот државен секретар Џорџ Маршал (George Marshall) во 1947 година ја најавува Програмата за обнова на Европа, позната како Маршалов план, која почиваше на недвосмислени економски, политички и стратегиски интереси на САД (еден од најзначајните беше спречување на можната рецесија како онаа од 30-тите години од минатиот век, но и динамизирање на извозот на американските производи и услуги на пазарите на западноевропските земји).

Министрите за надворешни работи на Франција и на Велика Британија свикуваат конференција во Париз заради операционализација на американските услови, односно за основање институција, која требаше да ја координира примената на Европската програма на обновата, востановена врз основа на Маршаловиот план, како еден од нејзините стратегиски постулати.

Така, во 1947 година формираат Комитет за европска економска соработка, кој во 1948 година прераснува во Организација за европска економска соработка (Organization for European Economic Cooperation - OEEC), со која фактички и започнува процесот на формирање на меѓународните организации во Европа во средината на столетието и која требаше да ги утврди принципите на наведената Програма за обнова и потребните средства за нејзиното спроведување (сопственото учество на земјите и меѓусебниот договор за проектите што требаше да бидат финансирани). Наведените услови од страна на американската влада на тој начин беа исполнети и Програмата за

⁶² Француската комунистичка партија во 1946 и во 1947 година ја делеше власта со демохристијаните и социјалистите, а италијанските комунисти беа пред конечна изборна победа во својата земја.

⁶³ Dezmon Dinan, „Menjanje Evrope - Istorija Evropske unije“, Službeni glasnik, Beograd, 2010.

обнова за Европа (т.н. Маршалов план) во почетокот на 1948 година во износ од 15 милијарди американски долари беше одобрена.

Формирана првенствено за координација на активностите за спроведување на Маршаловиот план, Организацијата за европска економска соработка требаше по истекот на периодот за реализација на Програмата за обнова да го почне и создавањето слободна трговска зона. Како што беше реализирана споменатата програма по само три години, Организацијата за европска економска соработка продолжи да постои како форум за унапредување на економската соработка и трговската размена меѓу западноевропските земји.

Уште за време на постоењето на Организацијата за европска економска соработка (ОЕЕС)⁶⁴ било разговарано за можноста за основање постојано тело за унапредување на економската соработка на западноевропските земји, а и заудоволување на барањата на САД, за во 1961 година да дојде до нејзино преименување, односно до формирање на Организацијата за економска соработка и развој (Organization for Economic Cooperation and Development), како меѓународна организација на западноевропските земји без наднационални надлежности во смисла на наметнување одредени заеднички дефинирани економски програми и поставување задачи во економската сфера. Нејзиното дејствување беше насочено во правец на либерализација на размената и развој на светската трговија со постапно отклонување на квантитативните ограничувања на недискриминирачки основи, а во нејзини рамки беше создадена и Европската платна унија, која ги реafirмираше меѓународните порамнувања и го трасираше патот за воведување целосна конвертибилност на валутите до крајот на деценијата преку Европската монетарна спогодба.

Ставот на Велика Британија, за разлика од Франција, за овластувањата на оваа организација, беше тие да бидат минимални (само колку што беше потребно заудоволување на американските барања) и тој превагна, и тоа не случајно, ако се има предвид односот на силите во повоена Европа. Велика Британија беше значаен чинител во антифашистичката коалиција, една од трите учеснички на нивната конференција во Јалта, на која беше извршена поделба на светот на сфери на влијанија, и притоа уште и голема колонијална сила.

Маршаловиот план предвидуваше и обнова на Западна Германија, како дел од настојувањата за обнова и обединување на западноевропските земји. За Франција, таквата условеност не беше прифатлива и таа упорно се држеше на договорените политички санкции кон Германија, нејзината демилитаризација, децентрализација (на окупациски зони) и деиндустријализација. Франција беше силно понижена во Втората светска војна, окупирана и воено поразена, а не беше ни учесничка на конференцијата во Јалта, на која се кроеше политичката судбина на светот. Мала сатисфакција за неа беше даденото право на припојување на Сарската област, како дел од територијата на победениот Трет рајх. Држејќи се цврсто на тој курс, Франција го отфрла предлогот за спојување на нејзината окупациска зона, со претходно споените американска и британска,

⁶⁴ Таа иако во основа била формирана за координација на активностите поврзани со реализацијата на Маршаловиот план, не успеала да се постави како институционална рамка за почнување на процесот на европското обединување. Британија повторно не покажува подготвеност на економски план да ѝ го допушти на ОЕЕС она што на политички план не му го допушти на Советот на Европа, преносот на надлежностите.

во Рурската област (дури Моне во голема мера и го засноваше својот план на модернизација на француската економија на казнените санкции кон Германија).

Рурската област беше седиштето на германската воена индустрија и силен конкурент на француската повоенна обнова, а САД сè погласно инсистираа на нејзиното закрепнување, како предуслов за брзо консолидирање на европската економија.

Во стравот Западна Европа во некоја подалечна перспектива да не стане премногу воено и политички независна, а и за да го осигурат своето воено и политичко присуство, САД ги повикуваат своите европски сојузници на здружување за прашањата од одбраната и во 1949 година го формираат Северноатлантскиот воен сојуз (North Atlantic Treaty Organization - NATO).⁶⁵

7.3.1 Европската заедница за јаглен и челик

Моне беше соочен со крајно сериозни тешкотии за закрепнување и модернизација на економијата на земјата, што наложуваше и промена на курсот на француската политика кон Сојузна Република Германија и градење односи на економска соработка, наместо подгревање на децениските антагонизми.⁶⁶ На Моне, и покрај фактот дека позицијата на Франција, како дел од победничките сојузнички сили, ѝ овозможуваше определено влијание на состојбите во Западна Европа, му беше јасно дека повоената окупација на Западна Германија не може вечно да трае и дека, и покрај тоа што за Франција таа претставуваше воена закана и непријателска страна во двете светски војни, таа објективно претставуваше генератор, придвижувач на европската економија и тоа што нивната меѓусебна соработка во рамките на предложената интеграција фактички претставуваше единствената алтернатива за избегнување на можните воени конфликти. Потврда за тоа му беше и основањето на меѓународниот управен орган за Рурската област од страна на западните сојузници во 1949 година како иницијален чекор кон државното конституирање на Западна Германија, со задача да ги контролира производството и дистрибуцијата на јагленот, коксот и на челикот, клучните ресурси во периодот на повоената обнова, и на тој начин да се стави под контрола нејзината тешка индустрија.

Значи, во контекст на тие нови драматични случувања на европската политичка сцена и големата дилема на западните сојузници - како да ѝ се дозволи развој на Западна Германија и да се создаде силен штит во случај на оружен конфликт со „источниот блок“ и во исто време да се спречи создавањето на силна Германија, која повторно ќе претставува закана за мирот и безбедноста во Европа, решението беше најдено во идејата на Жан Моне, политиката кон Германија да биде заснована на економска соработка со секторски пристап,

⁶⁵ Одговорот на другата страна на „железната завеса“ беше со слична организираност, каде што СССР заради зацврстување на своето политичко влијание го формира политичкиот (Конинформ во 1947 г.), економскиот (СЕВ во 1949 г.) и воениот сојуз (Варшавскиот пакт во 1955 г.).

⁶⁶ Сојузна Република Германија по укинувањето на меѓународната управа во 1949 година беше конституирана како држава, иако без многу атрибути на сувереност (од ограничувањата во водењето на надворешната политика до целосната забрана за какви било организирања одбранбени активности).

првин во доменот на јагленот и челикот - клучните стратегиски ресурси на повоената обнова и нивно ставање под единствена наднационална власт.

Франција имаше прифатено во овој проект да пренесе дел од својот национален суверенитет во корист на споменатото наднационално тело, кое требаше да управува и со еден значаен сегмент од нејзината национална економија, за на тој начин да продере во најважните сектори од стратегиско значење, тешката индустрија на Западна Германија.

И зошто токму јагленот и челикот беа избрани како основа на поврзувањето?

Поради нивното стратегиско значење, поради што беше и наједноставно да се постигне компромис и да се изнајде заеднички интерес преку воспоставување заеднички пазар, односно негова заедничка контрола, планирање и користење на овие ресурси и нивните деривати. Оттука и идејата за наднационалната заедница за јагленот и челикот како иницијален чин на процесот на големото европско обединување.

Предлогот беше прифатен и од страна на германскиот канцелар Конрад Аденауер (Konrad Adenauer), кому му беше потребно француско-германското помирување за градење на својата меѓународна позиција во новонастанатата политичка констелација.

Големите стратегиски одлуки во повоената Европа беа силно условувани и со ставот на САД, и тоа беше неодминлив факт. Но и покрај поддршката од САД за интеграциските процеси во Западна Европа и за вклучувањето на Франција во нивната реализација, тогашниот државен секретар Дин Ачесон (Dean Acheson), кој бил консултиран за идејата за формирање на наднационалната заедница за јаглен и челик, беше претпазлив поради можноста за нејзино прераснување во европски картел со нагласена компетитивност во однос на челичната индустрија на САД.

Текот на настаните е познат. САД конечно ја поддржуваат идејата и на тој начин јагленот и челикот, двата клучни индустриски и стратегиски сектори, се изземени од националните надлежности и се ставени под единствена наднационална власт. Шуман веќе настапил со понуда и до другите западноевропски земји за приклучување кон оваа заедница, мислејќи првенствено на своите соседи на север Белгија, Холандија и Луксембург, познати како земјите од Бенелукс (кои уште од 1948 г. беа во царинска унија) и на Италија на југ, кои се приклучија на преговорите помеѓу Франција и Германија и на 18.4.1951 година⁶⁷ го потпишаа договорот за формирање на Европската заедница на јаглен и челик.

Скандинавските земји и во текот на конгресот на Движењето за обединета Европа во 1948 година, а и подоцна во Советот на Европа покажуваа воздржаност по прашањето на наднационалноста.

Значајна димензија во контекст на градењето на новите односи на соработка во Западна Европа беа и француско-британските односи, односите на

⁶⁷ За тоа колку е значаен овој чин потврдува фактот дека потпишувањето на Договорот за формирање на Европската заедница за јаглен и челик се одбележува како Ден на европското обединување.

земјите-сојузнички во двете светски војни, бидејќи евроинтегративниот процес без учеството на Британија и не беше прифатлив за САД, иако во плановите за интеграција на западноевропските земји тие ја имаа исклучено Британија. Британија пак, силно го нагласуваше својот национален суверенитет пред европските наднационални институции, меѓу другото, и поради настојувањето за задржување на специјалната посредничка улога меѓу западноевропските земји и САД, која со нивното вклучување во евроинтегративниот процес можеше да биде доведена во прашање⁶⁸, како што, исто така, можеше да биде доведена во прашање и нејзината силна економска и политичка ориентираност кон земјите на Комонвелтот.

7.3.2 Институционалната структурираност на Европската заедница за јаглен и челик

Со самиот договор за основање на Европската заедница за јаглен и челик беше дефинирана и нејзината институционална структурираност со Заедничко собрание составено од претставници на националните парламенти на земјите-членки со утврдена консултативно-надзорна улога, Висока власт составена од експерти во областа на јагленот и челикот, независни од владите на земјите-членки со значителни извршни овластувања, односно со нагласена самостојност во одлучувањето, Министерски совет составен од претставници-министри на владите на земјите-членки со овластувања за усогласување на активностите на земјите-членки и на Високата власт (што на некој начин претставуваше и противтежа на наднационалната Висока власт) и Суд на правдата составен од девет судии задолжени за толкување и примена на одредбите од договорот, како и за законската заснованост на актите што ги донесува Високата власт.

Наведената институционална структурираност на Европската заедница за јаглен и челик претставуваше специфична наднационална контура, која, во споредба со другите меѓународни организации, контролираше исклучително значајни економски области, па и донесување политички одлуки поврзани со овие области, кои дотогаш беа во исклучива надлежност на земјите-членки. Специфичноста се огледаше и во обврзаноста на одлуките на Високата власт за земјите-членки, што укажуваше на нагласената наднационалност на самата институција. Таа беше задолжена за имплементирање на одлуките на заедницата, кои беа обврзувачки за правните и за физичките лица на земјите-членки.

Министерскиот совет беше орган што јасно го изразуваше националниот интерес. Парламентот предвиден со Договорот за Заедницата за јаглен и челик (во тоа време именуван како Заедничко собрание) немаше надлежности во легислативните постапки, освен советодавни, што значеше дека во одредени ситуации предвидени со договорот Советот на министрите или Високата власт при усвојувањето на одлуките имаа обврска да го консултираат парламентот (немаа обврска да го испочитуваат неговото мислење, но имаа обврска да го побараат).

⁶⁸ Dezmon Dinan, „Sve bliža unija - uvod u evropsku integraciju“, Službeni glasnik, Beograd, 2010.

Судот на правдата беше орган што го гарантираше спроведувањето на новиот правен поредок, заснован на заедничките придобивки (Acquis Communautaire)⁶⁹.

Специфичен беше и моделот на финансирање, заснован на даноци од јагленот и челикот, за разлика од другите меѓународни организации, чие финансирање беше засновано на прилози на земјите-членки.

Европската заедница за јаглен и челик како единствен пример на интеграција на функционална основа во историјата на меѓународното организирање беше формирана, заедничкиот пазар на јагленот и челикот беше создаден, меѓународната соработка меѓу државите почна да се развива и беа воведени единствени тарифи за увоз и извоз.

Меѓутоа, стана повеќе од очигледно дека амбициите за продлабочување на интегративниот процес ги надраснаа првичните замисли на нејзините креатори, со обидите за создавање поцврсти политички и безбедносни механизми. Поучени од позитивното искуство со формирањето на Заедницата за јаглен и челик, европските држави се обидуваа овој концепт да го пренесат и на областите на одбраната и политичката соработка⁷⁰.

Во почетокот се чинеше дека тој концепт ќе даде плод, бидејќи земјите-членки на заедницата успеаја да го договорат формирањето на Европската одбранбена заедница (European Defence Community), како сопствен европски концепт на одбрана со заеднички воени сили командувани од заедничка воена команда, кои како посебна воена ефективна заедно со американската и британската армија би го сочинувале Северноатлантскиот сојуз.⁷¹ Меѓутоа, со одбивањето на ратификацијата на договорот за Европската одбранбена заедница од страна на францускиот парламент, концептот за јакнење и на политичката соработка и неговата институционализација преку формирањето на Европската политичка заедница (European Political Community) изгуби секаква смисла⁷².

Причините за неуспехот на овие два политички проекти треба да се бараат повторно во цврстиот став за зачувување на националниот суверенитет по овие исклучително чувствителни прашања (со кој предводеше Франција), што, пак, има свое логично објаснување. Од една страна, тоа беше обновувањето на државноста на Западна Германија и повторното вооружување на нејзината армија заради потребата од зацврстување на одбраната на границата со СССР во светлината на Корејската криза⁷³ (1950-1953 г.) и реалната опасност од нов воен судир меѓу двата антагонизирани воени блока,

⁶⁹ Заедничките придобивки ги сочинуваа основачките акти на заедницата и сите одлуки донесени од страна на нејзините органи, 170.000 страници правни прописи што секоја земја заинтересирана за пристапување кон заедницата имаше обврска да ги усогласи со националната легислатива.

⁷⁰ Tanja Mišević, Osnovni pojmovi i razvoj procesa evropske integracije, Priručnik za školu evropskih integracija, Centar za građansko obrazovanje, Centar za razvoj nevladinih organizacija, Evropski pokret u Crnoj gori, 2008.

⁷¹ Договорот за формирање на Европската одбранбена заедница, иако беше инициран од страна на француските официјални претставници, не беше ратификуван од страна на францускиот парламент.

⁷² Двата концепти ќе станат актуелни по 35 години и оперативни со Договорот од Мастрихт преку создавањето на заедничката надворешна и безбедносна политика како втор столб на ЕУ.

⁷³ Индиректно учеството на американските војски под знамето на ОН, во воениот судир по воената интервенција на прокомунистичката Северна врз прозападната Јужна Кореја.

односно во потреба од силни европски одбранбени сили во кои германската армија (заради ангажирањето на француската армија на боиштата во Индокина⁷⁴) би имала значајна улога.

7.3.3 Европската заедница за атомска енергија и Европската економска заедница

Неуспешните обиди за развој на соработката на полето на одбраната и на политичките односи ги вратија земјите-членки на Европската заедница за јаглен и челик на изворниот концепт, интеграцијата да се проширува на нови области што не беа покриени со Договорот за формирање на Европската заедница за јаглен и челик, како и на соработката во областа на економско-пазарните односи, односно на воспоставувањето заеднички пазар како крајна цел.

Овој пат иницијатори беа земјите од Бенелукс, кои уште од 1948 година имаа воспоставено царинска унија и кои врз основа на искуствата во секторската интеграција во доменот на јагленот и челикот излегоа со идејата за целосна економска интеграција со која шесте земји би ги укинале царините и квотите во меѓусебната трговија и би вовеле единствена царинска заштита и трговска политика кон преостанатиот свет, би дефинирале заедничка јавна политика за најзначајните социјално-економски сектори и би создале единствен внатрешен пазар.

Моне ја сметал оваа идеја за преамбициозна. Воден од својот прагматизам, тој останал доследен на визијата за обединета Европа базирана на опцијата за постапност во пристапот, првично во двата, за тоа време, најзначајни економски сектори, јагленот и челикот, и формирањето на една супранационална структура, која во основа требала да биде во функција да одговори на барањата на нејзиниот технолошки и економски развој, а потоа да се прошири и во другите сектори, сè додека не се постигне целосна интеграција на економиите на земјите-членки. Дури и во текот на преговорите за формирањето на Европската заедница за јаглен и челик, тој бил свесен дека јагленот забрзано ја губи улогата на основа на индустриската супериорност и стратегиска надмоќ и дека атомската енергија веќе има направено револуција во стратегиската доктрина, а и дека претставува енергетска алтернатива на иднината, која целосно ќе ги истисне јагленот и нафтата. Од тие причини и не беше за изненадување неговиот предлог за формирање на Европската заедница за атомска енергија по примерот на Европската заедница за јаглен и челик.

На состанокот на министрите за надворешни работи на земјите-членки на Европската заедница за јаглен и челик за иднината на европската интеграција во Месина во 1955 година беше расправано за идејата за Заедницата за атомска енергија, но и за „ривалскиот“ предлог за формирањето на заедничкиот пазар.

На меѓувладината конференција во Венеција во 1956 година пред истиот состав беше предложено двете цели, на секторската организација во доменот

⁷⁴ Виетнам, Лаос и Камбоџа до пред војната беа француски колонии (за време на војната беа под јапонска окупација) и Французите во почетокот на 50-тите години од минатиот век повторно воено се ангажираат на тие простори (во славната битка кај Биен Диен Фу во 1953 г. да бидат војнички поразени и повлечени од тој регион).

на атомската енергија и пошироката економска интеграција, на заедничкиот пазар да бидат реализирани во одвоени организации, чиј конечен епилог бил основањето на Европската заедница за атомска енергија (European Atomic Energy Community - EUROATOM) и Европската економска заедница (European Economic Community). Договорите за нивното формирање беа потпишани на конференцијата во Рим во 1957 година (Римски договори).

Целта што требаше да се постигне со основањето на Европската економска заедница беше создавање заеднички пазар за стоки, капитал и услуги и воспоставување царинска унија. Целта, пак, што требаше да се постигне со основањето на Европската заедница за атомска енергија беше создавање услови за развој на атомската енергија во индустриски и хумани цели и заедничка контрола на нејзиното производство и дистрибуција во рамките на земјите-членки, со оглед на исклучително високите трошоци за истражување и развој во наведената област и на намалувањето на трошоците за тие истражувачки активности.

За разлика од Европската заедница за атомска енергија, Европската економска заедница носеше карактеристики на регионална економска интеграција пред која беа поставени исклучиво економски цели. Овие цели со текот на времето попримаа и одредени политички димензии, од што можеше да се насети дека таа имаше многу поамбициозни планови од постапното создавање заеднички европски пазар, насочени кон повисоки форми на интеграциските процеси, т.е кон создавање целосна економска интеграција и конечно кон создавање политичка унија.

Поради формирањето на заедничкиот пазар како основна цел⁷⁵, таа и беше нарекувана Заеднички пазар (Common Market) и како најзначаен дел од Римските договори, во вистинска смисла, стана темел на денешната Европска Унија.

Од претходно споменатата постапност во приодот за постигање целосна економска интеграција во случајот на Европската економска заедница се отиде директно на создавање **царинска унија** со укинување на царинските и другите квантитативни и квалитативни ограничувања во меѓусебната размена, со целосна либерализација на трговијата во рамките на заедницата и со воведување заеднички договорени царински тарифи кон трети земји (беше предвиден транзициски период од 12 години), односно се прескокна создавањето **зона на слободна трговија** како иницијален чекор. Воспоставувањето на **заедничкиот пазар** беше следниот чекор кон воспоставувањето целосна економска интеграција, кој подразбираше покрај целосна либерализација на стоковната размена и слободно движење на работната сила, капиталот и услугите, како и забрана на даночна дискриминација на увезените производи, контрола на државните субвенции и заедничка трговска политика кон третите земји. **Монетарната унија** како нареден чекор подразбираше координација на севкупните економски политики

⁷⁵ Целта на заедницата фактички беше преку воспоставувањето на заедничкиот пазар и постапното усогласување на економските политики на земјите-членки да се постигне одржлив и урамнотежен развој, економска стабилност, подобрување на животниот стандард и продлабочување на соработката помеѓу земјите-членки.

на земјите-членки заради остварување висок степен на економска ефикасност и стабилност, како и воведување единствена валута. **Целосната економска интеграција** како конечна цел подразбираше наднационална координација на економските политики и создавање политичка унија како највисок дострел на интегративниот процес.

Во почетокот на функционирањето, земјите-членки на Европската економска заедница успеаја пред предвидениот рок да формираат царинска унија како значајна основа за воспоставување на заедничкиот пазар, иако кога станува збор за заедничкиот пазар, транспортот, телекомуникациите, банкарските услуги, осигурувањето, консултантските и другите услуги во бизнисот, како и движењето на капиталот и работната сила, беа соочени со многубројни ограничувања во меѓусебната размена. Значи, сериозен проблем во реализацијата на идејата за заеднички пазар претставуваа сè уште присутните нецарински бариери во вид на технички и санитарни стандарди, наметнати „доброволни“ извозни ограничувања и други административни формалности.

Но, и покрај набележаните ограничувања, заедничкиот пазар преку проширувањето на пазарот и можноста за зголемување на продуктивноста и ефикасноста во работењето на компаниите даде значаен импулс на економскиот развој и на економскиот просперитет на заедницата. Беа евидентни економските бенефиции на италијанската автомобилска индустрија и производството на бела техника, на француските напредни технолошки сектори, особено во нуклеарната енергија, авиоиндустријата и сл. Токму тие позитивни ефекти од економското приближување на земјите-членки влијаеја на размислувањата за преминување на квалитативно повисоко ниво на интеграција, за која веќе стана збор.

Институционалната структура на двете нови заедници практично целосно соодветствуваше со онаа на Европската заедница за јаглен и челик, со тоа што при распределбата на надлежностите беше видлива супремацијата на меѓудржавните органи за сметка на наднационалните. Беше формирана комисија, како пандан на Високата власт, со нагласена самостојност во однос на владите на земјите-членки и задолжена за предлагање на правните акти и надзорот над нивното спроведување. Претставничкиот орган беше Собранието, кое со текот на времето ќе прерасне во Европски парламент и кое имаше советодавна улога. Советот на министрите беше меѓудржавен орган со законодавни надлежности и Судот на правдата - орган задолжен за спроведувањето на комунитарното право.

Од самиот почеток Собранието и Судот на правдата беа заеднички органи на сите три заедници со седишта во Стразбур, односно во Луксембург, а секоја заедница имаше своја комисија и свој совет на министри. Во 1965 година доаѓа до воспоставување единствена комисија и единствен совет на министри за сите три заедници, чие седиште е во Брисел, односно до Договор за спојување на трите заедници (Договор од Брисел), од кога почнува и да се користи терминот Европска заедница, кој ќе остане во употреба сè до Договорот од Мастрихт од 1993 година, кога беше создадена Европската Унија.

7.3.4 Заедничката политика кон земјоделството и руралниот развој како значајна содржинска одредница на Римските договори

Со Римските договори беше предвидено и конципирање заедничка политика кон земјоделството и руралниот развој, чија суштинска одредница беше утврдување загарантирани цени за земјоделските производи, нивна заштита од можните пазарни флуктуации и воведување прелевмани, дополнителни такси на увозот на земјоделските производи од трети земји.

За да можат да бидат правилно разбрани односите во заедницата во доцните 1950-ти, треба да се појде од сè понагласената политичка позиција на Франција во тоа време, и покрај колонијалните војни што таа ги водеше во Индокина и во Северна Африка. Франција во заедницата препозна интерес за својот индустриски подем, но и за модернизација на своето земјоделство, кое беше во доста незавидна положба. Конципирањето на таа заедничка политика кон земјоделството и руралниот развој на француските земјоделски производители требаше да им го отвори пазарот на заедницата, да им обезбеди стимулативни цени на нивните земјоделски производи (наспроти ниските цени на светскиот пазар), но и субвенции за извоз на овие производи надвор од заедницата. Имено, стануваше збор за два милиони мали приватни фарми на кои живееја над 20% од населението на земјата и на кои им беше неопходна модернизација и кредитна поддршка од фондовите на заедницата за подобрување на нивната конкуритивност.

Изворите на потребните средства Франција ги гледаше во профитите на германската индустрија остварени на заедничкиот пазар на заедницата со намалувањето и укинувањето на царините за нивните индустриски производи, зад што во крајна линија стоеше потребата од позитивен развој на француско-германските односи (Де Гол на средбата во 1958 година го имаше уверено германскиот канцелар Аденауер во поддршката на Франција на Римските договори, но од него за возврат ја имаше побарано поддршката за заедничката аграрна политика).

Заради забавеното темпо на либерализацијата на размената на земјоделските производи во рамките на заедницата, а со оглед на нагласеното значење на земјоделското население како респективен политички фактор, земјите-членки се определија да ги отстранат целосно бариерите во меѓусебната размена на земјоделските производи и едновременно националните политики за поддршка на земјоделството да ги заменат со Заедничка земјоделска политика (Common Agricultural Policy - CAP), чија суштинска одредница беше субвенционирањето на земјоделското производство.

Сепак, потребно е да се нагласи дека Заедничката земјоделска политика го поддржуваше неконкурентното земјоделско производство во заедницата со високи увозни царини и строг режим на контингенти, односно со агресивно субвенционирање на нивниот извоз.⁷⁶

⁷⁶ Заедничката земјоделска политика го стимулираше земјоделското производство што создаваше значителни пазарни вишоци и потреба од нивен извоз, при што извозните субвенции се наметнуваа како неминовност.

Заедничката земјоделска политика претставуваше и значајна трошочна ставка во европскиот буџет, што предизвикуваше силни реакции кај фармерите во другите делови на светот, односно реципрочни дискриминаторски мерки за субвенционираниите земјоделски производи од заедницата.

Би требало да се напомене дека односите на силите на европската политичка сцена ја имаа оставено Велика Британија настрана, во ситуација кога овие интегративни процеси доведоа до високи и одржливи стапки на пораст во Западна Европа, како резултат на енормниот пораст на меѓународната трговија (само за две години, од 1958 до 1960 г., трговијата помеѓу шесте земји-членки на заедницата беше зголемена за 50%). Незадоволителната ефикасност на британската економија во доцните 1950-ти ја наведе тогашната лабуристичка влада да размислува за пристапување кон заедницата поради согледаните бенефиции (слободниот пристап на големиот, богат и развојно поттикнувачки пазар), како излезно решение за нејзините сериозни економски проблеми.

Францускиот став за прием на Велика Британија во членство во заедницата беше негативен, не само поради британските платно-билансни проблеми туку и поради нагласените француски заложби за самостојност и рамноправност во однос на САД во водењето на надворешната политика (Британија како приоритет во својата надворешна политика сè уште го имаше одржувањето специјални односи со САД). Иницијативите на Британија за формирање широка зона на слободна трговија⁷⁷ не беа поддржани од страна на земјите-членки на Европската заедница, кои продолжија да го продлабочуваат интегративниот процес, што беше уште една причина за резервираноста кон нејзиното барање за прием, како што беа исто така и разликите во гледањата околу заедничката аграрна политика, односно нејзините заложби за слободен увоз на евтини земјоделски производи на светскиот пазар.

Револуционерната 1968 година големите социјални безредија на студентите и на работниците предизвикани од влошената економска ситуација во земјата, што беа причина за политичката криза со која беше соочена Франција, реално ја слабееја нејзината политичка моќ да го попречува приемот на Велика Британија во Европската заедница. Тоа треба да се поврзе и со јакнењето на германската економска надмоќ и стекнатата политичка самодоверба во градењето односи на соработка со земјите од источниот блок, што беше причина повеќе за новото политичко и географско димензионирање на просторите на европскиот континент и внесувањето нови содржини во соработката, односно за првото проширување на заедницата, во почетокот кон север со приемот на Велика Британија во 1973 година, на која ѝ се приклучија Република Ирска и Данска, и подоцна кон Медитеранот, со приемот на Грција во 1981 година и на Шпанија и Португалија во 1986 година.

⁷⁷ Британците како одговор на наднационалната Европска заедница за јаглен и челик го иницираа формирањето на Европската асоцијација на слободна трговија (European Free Trade Association - EFTA), организација без обележја на наднационалност, туку засилена меѓудржавна економска соработка на преференцијална основа меѓу земјите-членки, на која ѝ пристапија нејзините економски и трговски партнери Австрија, Данска, Норвешка, Португалија, Шведска и Швајцарија. Зад оваа британска иницијатива за формирање зона на слободна трговија фактички стоеше нејзината бојазливост дека подемот на евроинтегративниот процес ќе предизвика пад на нејзиниот извоз на континентот.

На тој начин на заедницата ѝ успеа за помалку од 20 години постоење да го удвои бројот на земји-членки, со што беше поврзан развојот на нови функции и нови политики, но и нагласената хетерогеност на интересите и ставовите за нејзиниот натамошен развој. Така, на пример, во 1975 година беше востановен Европскиот фонд за регионален развој и дефинирана регионалната политика, што можеше да се објасни со пристапувањето на економски помалку развиените земји, како Грција, Шпанија и Португалија.

Намерата за натамошно ширење на областите на регулирање во рамките на заедницата и особено на оние во економската сфера беше евидентна. Се одеше кон градење повисок степен на економско единство за да се создаде заеднички пазар со слободен проток на стоки, услуги, луѓе и капитал, иако на тој пат беа перманентно присутни спротивставените ставови по прашањето на пристапот во регулирањето на односите - меѓудржавниот во однос на наднационалниот.

7.4 Единствениот европски акт

Времето од создавањето на набележаните европски заедници до првата позначајна ревизија на договорите за нивното основање го карактеризираат интензивни преговори за основните насоки во рамките на евроинтегративниот процес - проширувањето и продлабочувањето. Првиот, во смисла на новиот политички и географски опфат на интеграцијата со приемот на новите земји-членки и вториот, во смисла на продлабочување на соработката на земјите-членки во нови области и дејствување во рамките на институциите на заедницата. Значи, ревизијата на Римските договори во новонастанатите околности се наметнуваше како неминовност затоа што и голем број нови аспекти на евроинтегративниот процес не беа опфатени во основачките акти на Европските заедници (европската политичка соработка, Европскиот монетарен систем, Европскиот совет) и истите тие наложуваа институционални реформи, кои требаше да бидат спроведени.

Измените на овие акти, кои де факто претставуваа меѓудржавни договори на земјите-членки, беа можни само со договор на сите земји-членки, и тоа на посебни форуми наречени Меѓувладини конференции.

Резултат на токму таква постапка беше и донесувањето на Единствениот европски закон, акт (Single European Act) во 1986 година на Меѓувладината конференција во Луксембург, на која беше прифатен предлогот за донесување единствен завршен документ наместо на посебни договори за соработка во надворешната политика и за ревизија на Римските договори⁷⁸, со кој предмет на регулирање станаа голем број нови области во рамки на набележаните политики (политиката на заштита на животната средина, политиката на истражување и технолошки развој, регионалната политика и сл.), потоа обврската за востановување единствен пазар (не станува збор веќе за заеднички, туку за силно поврзан и без внатрешни граници единствен пазар на стоки, услуги, работна сила и капитал), на тоа додадено и воведувањето поедноставни начини

⁷⁸ Dezmon Dinan, „Sve bliža unija - uvod u evropsku integraciju“, Službeni glasnik, Beograd, 2009.

на донесување на одлуките, што беше отежнато во голема мера со примената на начелото на едногласност⁷⁹, востановувањето на Европскиот совет како правна основа за дејствувањето на Конференцијата на шефовите на државите и владите и последно дефинирањето правила за надворешнополитичката соработка со државите надвор од Европската заедница.

Формирањето на царинската унија со воведувањето на заедничката царинска политика кон трети земји, поради споменатите нецарински формалности, не доведе до повисок степен на либерализација во вкупната размена и движењето на производствените фактори во заедницата, што во голема мера ја оневозможи индустријата да реализира ефекти врз основа на економијата од обем и да ја зголеми својата конкуритивност како во однос на САД и Јапонија, чиј конкурентски притисок силно се чувствуваше, така и во однос на некои новоиндустријализирани земји⁸⁰. Иако царинските давачки беа отстранети во многу краток рок, со нецаринските формалности тоа одеше многу потешко (стоите подлежат на контроли при преминот на границите внатре во заедницата, уште поголем беше проблемот со стандардизацијата, регистрацијата на производите и сл.), при што за избегнување на трошоците за овие намени требаше да бидат прифатени заеднички здравствени, заштитни и технички стандарди, а во сите други области требаше да биде прифатено заемно признавање на националните стандарди.

Силните мултинационални деловни групи бараа голем и активен единствен европски пазар.⁸¹ Единствениот европски акт, меѓутоа, беше повеќе од средство за вообличување на единствениот пазар преку отклонувањето на **формалните** (поедноставувањето на постапките за издавање на сите видови документи за олеснување на слободното движење на стоки, извршување услуги, движење на капиталот и работната сила), **техничките** (усогласувањето на националните стандарди и регулативи помеѓу земјите-членки) и **фискалните бариери** (усогласувањето на различните видови фискални давачки, вклучувајќи го и Данокот на додадена вредност).

Со Договорот од Луксембург, на кој беше донесен Единствениот европски акт, беа извршени и значајни измени во системот на одлучувањето во Европската заедница со содржини и форми, кои значеа јакнење на демократските вредности и заедништвото, беа донесени измени во системот на одлучувањето во институциите на заедницата (наместо едногласноста, во некои сфери на одлучувањето беше воведен принципот на „квалификувано мнозинство“, на Европскиот парламент му беа дадени поголеми овластувања, а беа најавени и легалните основи за развој и на надворешната политика, кои на

⁷⁹ Институционалните реформи предвидуваа Советот на министрите, како централен орган на заедницата, едногласноста при донесувањето на одлуките да ја замени со одлучување со квалификувано мнозинство, потоа проширување на ингеренциите на заедничките тела со јакнењето на улогата на Европскиот парламент и воведувањето обврска за негово консултирање во законодавните постапки.

⁸⁰ Miroslav N. Jovanović, „Evropska ekonomska integracija“, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2006

⁸¹ Процена нарачана од Европскиот парламент на загубите поради нецелосниот пазар: 12 милијарди евра поради царински формалности, 40 милијарди евра поради различни национални стандарди и технички прописи, 40 милијарди евра поради практика на фаворизирање на домашните претпријатија кај јавните набавки и 10 милијарди евра поради повисоки производни трошоци од нереализирана економија на обем заради ограниченоста на националните пазари.

наредната меѓувладина конференција преку формирањето на Европската Унија требаше да извршат фузија на економските аспекти на интеграцијата со преостанатите форми на соработка, како на пример, европската политичка соработка). Беше најавена и соработка во рамките на економската и монетарната политика, која покрај елиминирањето на трошоците за царини, требаше да ги елиминира и трошоците на конверзијата на домашните во странски валути, односно сите земји-членки да имаат единствена пресметковна валута, со што прометот на стоки и капитал во значителна мера би бил олеснет.

Со договорот беа проширени надлежностите на заедницата во областа на социјалната политика, регионалниот развој, технолошкиот развој и заштитата на човековата околина, а беа уредени и прашањата од доменот на надворешнополитичката соработка.⁸²

Би требало да се истакне дека во овој период беа постигнати забележителни резултати на планот на „надворешното интегрирање“ и вклучување на поранешните колонии во интеграциските процеси со сите права што ги поседуваа нивните колонизатори.

Голем метеж на меѓународните девизни пазари по распадот на Бретонвудскиот монетарен систем го иницираше почнувањето на Европскиот монетарен систем, заради воспоставување релативна монетарна стабилност во околностите на нагласено флукуирачките валутни курсеви. Воведувањето на европската парична единица (European Currency Unit - ECU) беше новата светла точка на хоризонтот на Европската заедница. Европската парична единица фактички претставуваше виртуелна парична единица (нешто како Специјалните права на влечење - SDR), чија вредност беше определена во зависност од вредноста на „кошничката на европските валути“ и во Европскиот монетарен систем секоја национална валута имаше фиксен курс, кој не смееше да флукуира повеќе од $\pm 2,5\%$ од „централниот курс“.

Формирањето на Европскиот монетарен систем (European Monetary System - EMS) претставуваше „систем на фиксни, но сепак во наведениот распон адаптивни курсеви на европските валути околу централната единица и тој механизам на ограничена флукуација беше наречен „змија“, поради изгледот на графичкиот приказ на движењето на курсевите на националните валути.⁸³

Следниот чекор на патот кон интеграцијата во монетарната сфера требаше да претставува преминот кон Европската монетарна унија и воведувањето единствена европска валута.

⁸² Надворешната политика, како сегмент на европските интеграции, не беше содржана во основачките договори и првпат формално-правно беше уредена во Единствениот европски акт, иако иницијативите за нејзиното институционализирање беа почнати уште со Договорот за формирање на Европската заедница за јаглен и челик.

⁸³ Miroslav Prokopjević, „Evropska unija“, Službeni glasnik, Beograd, 2009.

7.5 Договорот од Матрихт во 1992 година и големата трансформација на евроинтегративниот процес - од Европска заедница во Европска Унија

Крајот на 80-тите години од минатиот век донесе нови силни предизвици пред интегративниот процес во Европа. Неговото забавување во годините на големата светска енергетска и суровинска криза во средината на 70-тите години од минатиот век, предизвикано од економската рецесија во глобални рамки и енормниот пораст на цената на нафтата на светскиот пазар (кој заедницата ја доведе во положба без јасна визија за нејзиниот иден развој и преокупираност на земјите-членки со актуелните национални проблеми, поради што прашањата поврзани со евроинтегративните процеси беа ставени во втор план) беше веќе минато. Сепак, сè поголемото меѓусебно оддалечување на земјите во меѓународно изостреното окружување во тие години носеше ризик да го загрози достигнатото ниво на економска поврзаност и интегрираност. Соочени со висока инфлација и невработеност, земјите-членки применуваа редица нецарински бариери и протекционистички мерки, кои доста сериозно го попречуваа воспоставувањето на единствениот пазар.

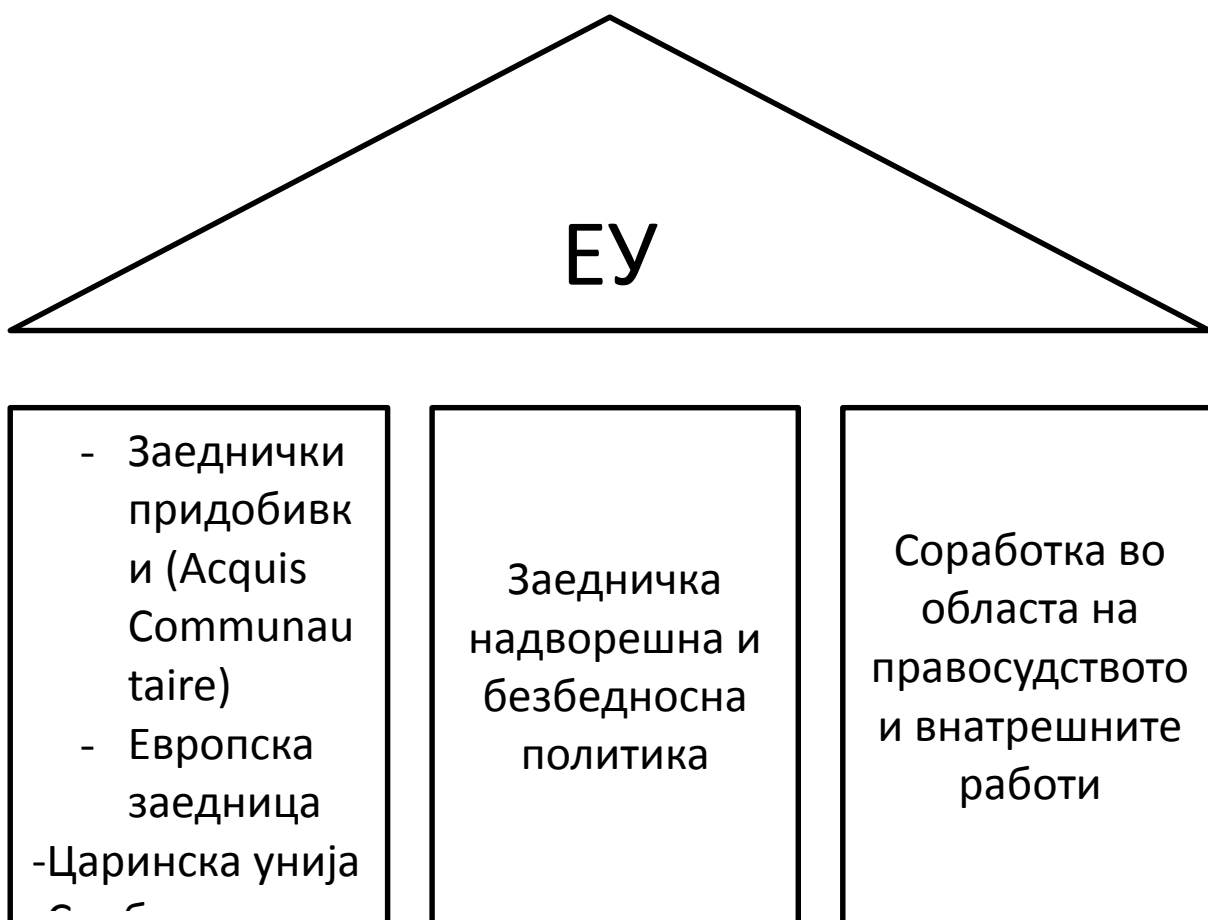
Падот на Берлинскиот ѕид во 1989 година ги отвори прашањата на новата иднина на Европа, сега веќе не како разделница помеѓу Истокот и Западот, туку како простор во кој тие активно ќе соработуваат. Обединувањето на двете Германији во 1990 година беше од особено значење на тој пат. Земјите на Централна и од Источна Европа со стекнатата нова сувереност се свртуваат кон Европската заедница, истакнувајќи ја својата определеност за членство. Во тоа ја имаа поддршката од САД, кои инсистираа Европската заедница да го изнајде вистинскиот одговор на новиот однос на силите во новонастанатите околности, односно безрезервно да ја реализира политиката на проширување. Тие нови околности беа причина за нова ревизија на основачките договори, само пет години по усвојувањето на Единствениот европски акт.

Со оглед на бројноста на прашањата што во меѓувреме беа отворени, договорот на земјите-членки беше преговорите да се водат на две посебни меѓувладини конференции (март 1985 г. во Брисел и јуни истата година во Милано). Едната за прашањата на економските интеграции заради формирање економска и монетарна унија и втората за прашањата поврзани со политичката унија. Резултатот на овие две меѓувладини конференции беше Договорот од Матрихт (1991 г.), со кој беше извршена ревизија на Договорот за формирање на Европската економска заедница (Европската заедница) и усвоен новиот договор за Европската Унија.⁸⁴

Иницијативите од раните 1950-ти за создавање политичка и одбранбена интеграција, иако не беа реализирани, никогаш не беа напуштени. Со усвојувањето на Единствениот европски акт дојде до нивна реафирмација со прокламирањето на „европската политичка соработка“, но со Договорот од Матрихт истакнувањето на политичките цели и заедничката одбранбена политика дојдоа до целосен израз.

⁸⁴ Самиот поим „унија“ (од латинскиот „унус“ - еден) упатуваше на повисок степен на единство во рамките на евроинтегративниот процес.

Договорот за Европската Унија усвоен во Мاستрихт, Холандија, во 1991 година беше од особено значење за евроинтегративниот процес. Беше воспоставена економска и монетарна унија⁸⁵, како значајни претпоставки за продлабочувањето на единствениот, внатрешниот пазар и беше дефиниран начинот што водеше кон создавање политичка унија

⁸⁵ Tanja Mišćević, Osnovni pojmovi i razvoj procesa evropske integracije, Priručnik za školu evropskih integracija, Centar za građansko obrazovanje, Centar za razvoj nevladinih organizacija, Evropski pokret u Crnoj gori, 2008.

„Архитектурата“ на Европската Унија, според одредбите на Мاستришкиот договор, покрај дотогашниот единствен столб, кој го сочинуваше Европската заедница со воспоставената царинска унија, целосно либерализираната трговија, заедничката аграрна политика, заедничката политика на заштита на човековата околина и воспоставувањето на економската и монетарната унија (во овој столб се вбројуваа и заедничките комунитарни придобивки на Унијата - *Acquis Communautaire*), беше поставена уште на два нови, заедничката надворешна и безбедносна политика и соработката во областа на правосудството и внатрешните работи. Вториот столб го сочинуваше заедничката надворешна и безбедносна политика, а како потврда на сопствениот идентитет на меѓународната политичка сцена во рамките на кои беше начелно дефинирана и заедничката одбранбена политика и третиот - соработката во областа на правосудството и внатрешните работи, со кој се обезбедуваше сигурност и правда, односно се третираа прашањата поврзани со азилот, емиграцијата, контролата на надворешните граници, борбата против дрогата и меѓународниот криминал (укинувањето на визниот режим не беше содржано во Мастришкиот договор, туку беше регулирано со посебен акт – Шенгенски договор од 1990 г.). Со соработката во областа на правосудството и внатрешните работи првпат во една меѓународна организација беше воведено правото на државјанство, кое значеше дека државјанството во која било земја-членка носеше право на слободно движење во секоја од земјите и право на национален третман при основање фирми, вработување, студирање и сл.).⁸⁶

Наведените „столбови“ претставуваа различни домени на дејствување, кои беа дефинирани во претходниот период како модел на идното договорно устројство на Унијата. Од претставената структура на Унијата можеше да се забележи дека сепак само оние области што го сочинуваа првиот столб беа под наднационална контрола. Заедничката надворешна и безбедносна политика, опфатена со вториот столб и иницирана уште во раните 1950-ти, немаше наднационален третман, односно остана во доменот на контролата на земјите-членки што настојуваа да го задржат суверенитетот по прашањата што навлегуваа во доменот на националната безбедност, што важеше и за обединувањето на соработката во областа на правосудството и внатрешните работи. Дефинитивно вториот столб претставуваше само рамка за усогласување на надворешната и безбедносната политика на земјите-членки заради единствено дејствување на Унијата на надворешнополитички план, која дури во наредниот период требаше да ја има својата целосна реализација.

Полициската и правосудната соработка во врска со кривичните дела опфатени со третиот столб (претходно именувана како соработка во областа на правото и внатрешните работи) беше исто така и натаму заснована на меѓувладина соработка, со оглед на настојувањата на земјите-членки за задржување на надлежностите по овие исклучително чувствителни прашања, односно се одвиваше на ниво на усогласени заеднички политики за воспоставување заедничка безбедност на територијата на Европската Унија и мерки против појавите на расизам и нетрпеливост кон имигрантите, тероризмот, трговијата со луѓе, дрога и оружје, како и против корупцијата и измамите.

⁸⁶ Siniša Bjeković, „Evropske integracije“, Uprava za kadrove Vlade Crne Gore, Podgorica, 2008.

Според Заедничкото комунитарно наследство, комунитарните придобивки (*acquis communautaire*), како што вообичаено и се нарекуваше првиот столб, Европската Унија и не беше создадена да ги укине или, пак, да ги замени европските заедници, туку беше замислена како заедничка рамка за постојните заедници и новите облици на соработка во доменот на заедничката надворешна и безбедносна политика, како и соработката во областа на правосудството и внатрешните работи.

По неформалното проширување, кога членка на Унијата стана Источна Германија со самиот чин на обединувањето, следувахе четвртиот бран на проширување (1995 г.), со кој членки на Унијата станаа Австрија, Финска и Шведска. Овие земји веќе беа членки на ЕФТА, а бидејќи Унијата и ЕФТА во 1992 година имаа склучено спогодба за единствен економски простор со формирањето на Европската економска област (*European Economic Area – EEA*), чии членки беа уште и Исланд, Лихтенштајн, Норвешка и Швајцарија, врз основа на која беа обврзани да извршат хармонизација на своите економски, правни и политички системи, нивното приспособување беше крајно поедноставено.

Целта на меѓувладините конференции што следуваа по Мастрихт беше да се зголемат ефикасноста и легитимноста на Европската Унија, особено пред претстојното проширување кон Истокот. Под ваквите околности таа мораше да ја преиспита ефикасноста на своите институции, постапките на донесувањето на одлуките, но и прашањето на сопствената визија за себеси (унија на држави или сојузна држава), и тоа преку воспоставувањето на „новиот уставен поредок на ЕУ“, што укажуваше, и по толку години, на присутните разлики и национални притисоци околу визијата на проектот за европско обединување.

Подготвувањето за претстојното проширување со државите од Централна, Источна и од Југоисточна Европа наложуваше реформи на институциите, што беше основната содржинска одредница на Договорот од Амстердам од 1997 година и на Договорот од Ница две години подоцна. Овие два договори беа реформски во смисла на поставување на основите за натамошното ширење на Унијата, како и во однос на составот и начинот на дејствувањето на нејзините институции, но не содржеа конституционални елементи. Конечно, новата историја на европските интеграции ја обележа ширењето на Исток и приемот на десетте нови членки: Кипар, Чешка, Естонија, Унгарија, Летонија, Литванија, Малта, Полска, Словачка и Словенија во 2005 година и Романија и Бугарија во 2007 година.

Договорот од Мастрихт содржеше и одредби во кои беа утврдени условите, односно критериумите и постапката за пристапување кон Европската Унија (дефинирани на состанокот на Европскиот совет во Копенхаген во 1993 г.):

- политичките критериуми подразбираа стабилност на институциите, кои гарантираат развој на демократијата, владеење на правото, почитување на човековите права и правата на националните малцинства;
- економските критериуми подразбираа постоење на функционална пазарна економија и способност на земјите за опстојување во нормални услови на пазарно стопанисување во рамките на Унијата (капацитет за

справување со конкуренцијата и со пазарните сили во рамките на Унијата);

-административните критериуми подразбираа способност и капацитет за преземање на правата и обврските што произлегуваат од правото на Европската Унија (*Acquis Communautaire*) и придржување кон нејзините политички цели, како и кон принципите и целите на економската и монетарната унија.

Постапката на приемот подразбираше оспособување на земјата-кандидат преку финансиска и техничка помош и активирање различни програми на поддршка за усвојување на заедничките придобивки - *Acquis Communautaire* (правото на Европската Унија) и техничките стандарди на Европската Унија.

Правото на Европската Унија претставува многу специфична правна рамка и е посебно и автономно во однос на меѓународното право и правото на земјите-членки, има поголема правна сила во однос на правото на земјите-членки и е непосредно, директно применливо на целата територија на земјите-членки и на сите физички и правни лица. Правниот поредок што се создаваше во рамките на трите заедници се нарекуваше право на Европските заедници или комунитарно право (кое по стапувањето во сила на Договорот за Европската Унија се нарекува право на Европската Унија) и претставуваше збир на сите правни норми распоредени според содржината во определени целини, кои се меѓу себе поврзани и непротивречни.

Сепак, доколку овој систем се спореди со правните системи на определените држави, ќе се воочи дека комунитарното право не е целосен и заокружен правен систем, туку систем на правни норми со кои се регулираат меѓусебните односи во кои стапуваат само субјектите на комунитарното право (физичките и правните лица што имаат седиште во некоја од земјите-членки, самите земји-членки и нивните органи и органите и институциите на Европската Унија).

Системот на комунитарното право во однос на предметот на регулирањето го сочинуваат две групи прописи:

-прописи што се однесуваат на организациските и уставно-правните прашања со кои се регулира устројството, начинот на работа и надлежностите на институциите, нивните меѓусебни односи и односот кон земјите членки и

-прописи што се однесуваат на востановувањето и функционирањето на внатрешниот пазар и остварувањето на основните слободи на кои тој почива, што ќе претставува посебен интерес на нашето изучување.

Со нормите на комунитарното право на Европската Унија се усогласуваат националните правни системи на земјите-членки, со што чинот на нивната хармонизација ги прави норми од уставно-правен карактер, а на самиот правен поредок му дава уставно-правни надлежности и наднационална правна структура.

Поимот на хармонизацијата, меѓутоа, не подразбира само едноставно усогласување на прописите на земјата-членка или земјата-кандидат за членство

со правото на Европската Унија, туку како процес на меѓудржавна соработка заради остварување соодветен степен на усогласеност и кохерентност на правото, што во случајот на комунитарното право и на предметот на нашето изучување се дефинира како политика на Европската Унија, која води кон уедначување на правата во земјите-членки во обем и во мера, кои треба да овозможат воспоставување и функционирање на заедничкиот пазар.

Усогласувањето не е само едноставна и формална процедура, туку претставува инструмент за остварување широк спектар на правно-технички, економски и политички цели. Исто така, хармонизацијата не е само транспонирање на комунитарните правни норми во националните законодавства. Успешноста на процесот на хармонизација се мери и докажува со примената на овие прописи во внатрешниот правен поредок, заради што покрај активностите на легислативните органи, тој подразбира и „изградба“ на придружната инфраструктура (јакнење на административните и правосудните капацитети) која треба да претставува независно и непристрасно правосудство и професионална и делотворна јавна управа.

Во поглед на обемот и дометот на усогласувањата, Европската Унија имаше предвидено одвивањето на процесот на хармонизација, како дел од претпристапните преговори, да се води врз основа на Белата книга, во која на земјите-кандидати за прием им беше препорачана хармонизација во 31 област или поглавје на комунитарното право и клучните мерки за секоја од нив, со приоритети и временска рамка за нивна реализација.⁸⁷

Во поглед на економските права и слободи во Европската Унија, примарните цели на евроинтегративните процеси беа фокусирани на концептот на економските слободи и тие кореспондираа со остварувањето на основните, темелните цели заради кои и заедниците беа основани, при што нивниот развој сè повеќе се приближуваше и на концептот на политичките цели, кој беше логична последица на процесот на ширењето и продлабочувањето на европските интеграции. Основните економски слободи беа поконкретно одредени со формирањето на заедничкиот, подоцна и единствениот пазар, и се изразуваа преку либерализацијата на прометот на стоките, слободата на движењето на работната сила (вработувањето), слободата на вршењето на услугите, слободата на движењето на капиталот и слободата на плаќањата.

Либерализацијата на прометот на стоките ја сочинуваша царинската унија и забраната за воведување и постоење на увозни или извозни ограничувања меѓу земјите-членки. Слободата на движењето на работната сила го опфаќа не само вработувањето туку и извршувањето дејности со основање претпријатија, филијали и други облици на организирање на деловните активности. Слободата

⁸⁷ Како области за преговори се наведени слободата на движењето на луѓето, стоките, капиталот и услугите, споредбеното право, економската и монетарната унија, статистиката, социјалната политика и вработеноста, малите и средните претпријатија, енергетиката, индустриската политика, политиката на конкуренцијата, земјоделството, рибарството, транспортната политика, даночната политика, животната средина, заштитата на потрошувачите и здравјето, правните и внатрешните работи, царинската унија, надворешните работи, заедничката надворешна и безбедносна политика, науката и истражувањата, образованието и обуките, телекомуникациите и информациските технологии, културата и аудиовизуелната политика, регионалната политика, финансиската контрола, финансиските и буџетските планови, институциите и друго.

на давањето услуги ја опфаќа можноста компаниите да ги нудат своите услуги на клиенти во друга земја-членка на Европската Унија, без потреба да го регистрира извршувањето на својата активност во таа земја. Слободата на движењето на капиталот подразбира непречено имотно вложување во облик на средства и пари од една во друга земја-членка на Европската Унија, што претставува основен предуслов за остварување на концептот на економскиот развој и создавањето на економската и монетарната унија.

Единствениот пазар притоа е поимната рамка за обединување на економското подрачје на Европската Унија преку реализацијата на наведените основни економски слободи. Внатрешниот пазар е и основата за остварувањето на Европската монетарна унија, во која економските политики договорно и институционално се координираат преку систем на правила и процедури и во кој постои само една монета и една монетарна политика, која ја спроведува Европската централна банка, при што централното регулирање на паричната маса не дозволува земјите својот излез од кризата да го наоѓаат во инфлаторното финансирање и во девалвацијата на националните валути.⁸⁸ Но сè уште постојат голем број бариери и опструкции на неговото функционирање, како од аспект на транспонирањето на прописите во националното право на земјите-членки така и од аспект на постоењето на голем број технички пречки за неговото функционирање.

Освен принципот на единствениот пазар, и политиката на конкуренцијата е инструмент што има исклучително значење во однос на единствениот и отворениот стопански простор на Унијата. Политиката на конкуренцијата подразбира напоредно почитување на споменатите основни економски слободи, како и на принципот на недискриминација. Политиката на конкуренција практично и не е возможна без воспоставување на внатрешниот пазар, преку чии механизми се врши ефикасна распределба на стоките и услугите. Ограничувањата на конкуренцијата се можни како последица на монополски однесувања, договорни цени или државни интервенции, и тоа се појави што, по правило, се сузбиваат, додека исклучоци се дозволени само доколку станува збор за стоки и услуги од посебен јавен интерес. Европската комисија во спроведувањето на конкурентската политика има на располагање различни механизми, од забраната на картелите, контролата на фузионирањето на деловните субјекти до контролата на државните субвенции, кои ја гарантираат нејзината одржливост и овозможуваат целосно заокружување на внатрешниот пазар.⁸⁹

Во периодот додека трае кандидатскиот статус се спроведува редовна анализа на остварениот напредок на земјата-кандидат во секоја од наведените области, при што по завршувањето на преговорите Европскиот совет ја донесува одлуката за прием со консензус (едногласно), а се врши и нејзино потврдување во Европскиот парламент. Договорот за пристапување се потврдува од страна на Советот на министрите, што е условено со позитивно мислење на Европскиот

⁸⁸ Ако јагленот и челикот во почетокот беа основата на евроинтегративниот процес, монетарната унија и единствената национална валута ги принудуваа земјите-членки на воспоставување цврста политичка соработка, и тоа не само во монетарната сфера туку и во сите други економски области.

⁸⁹ Siniša Bjeković, „Evropske integracije“, Uprava za kadrove Vlade Crne Gore, Podgorica, 2008.

парламент. По неговото потпишување, земјите-членки на Унијата и земјите-кандидати вршат потврдување на договорот, во согласност со постапката предвидена со националното законодавство (најчесто со референдумско изјаснување на граѓаните), следува негова ратификација од страна на земјите-членки на Унијата и стекнување статус на полноправна членка.⁹⁰

7.6 Евроинтегративниот процес и земјите од Западен Балкан

Земјите од Западен Балкан (Албанија, Босна, Хрватска, Црна Гора, Македонија и Србија) не беа опфатени со процесите на придружување, па Советот на министрите на состанокот во Луксембург во 1997 година дефинираше Регионален пристап (целиот регион) како посебна стратегија за воспоставување институционална соработка со земјите од овој регион. Тој беше малку поинаков од пристапот кон земјите од Средна и од Источна Европа, според кој, првин се склучуваа т.н. Европски спогодби⁹¹, во кои беше содржана перспективата за нивно пристапување кон Унијата и кои имаа цел нивна економска и политичка подготовка за членство.

Со Регионалниот пристап беа утврдени општите и посебните услови за надминување на последиците од воените конфликти од 90-тите години од минатиот век, како и за општествени и економски реформи во наведените земји, и тој со текот на времето еволуираше во нов поконзистентен претпристапен инструментариум во облик на Спогодба за асоцијација (придружување) и стабилизација.

Во таквите околности оваа нова стратегија првенствено се раководеше од намерите за стабилизација на состојбите во регионот, а како долгорочна цел беше споменувано придружувањето кон Европската Унија.

Овој процес на асоцијација и стабилизација, кој на споменатите земји им го обезбедуваше статусот на придружни членки на Унијата, уште од самиот почеток имаше цел да им даде помош во воведувањето и одржувањето стабилни демократски институции, обезбедување на владеењето на правото, почитување на човековите права и слободи, вклучително и правата на националните малцинства, како и создавање услови за одржлив економски пораст во услови на отворена пазарна економија.

Процесот на асоцијација и стабилизација како билатерален регионален пристап, кој воспоставува релации и односи меѓу секоја поединечна земја со Унијата, како посебни императиви ги наметнуваше регионалната соработка, соработката во областа на правосудството и внатрешните работи, создавањето

⁹⁰ www.europa.eu.int (пристапено на 17.11.2012 г.)

⁹¹ Прв ваков договор заедницата потпиша со Унгарија во 1988 година, а во текот на таа и наредната година беа потпишани и со другите земји-членки на поранешниот СЕВ. Таа на овие земји им обезбеди финансиска помош преку програмата ФАРЕ (Poland and Hungary Assistance for Reconstruction of their Economies), првин на Полска и на Унгарија, а подоцна и на Бугарија, Чешка, Словачка, Романија, Литванија, Летонија, Естонија, Албанија и на Југославија (а подоцна и нејзините сукцесори, меѓу кои и РМ) за помош во трансформацијата на нивните економски и политички системи. Европските договори што беа потпишани со овие земји, асиметрични по својата природа, им овозможуваа користење на бенефициите од отстранувањето на трговските бариери и преостанатите квантитативни ограничувања за пристап на заедничкиот пазар на заедницата.

зона на меѓусебна слободна трговија, развивањето добрососедски односи и воспоставувањето политички дијалог, нудејќи им перспективи на земјите од Западен Балкан за интегрирање условено, се разбира, со исполнување на обврските од Спогодбата за асоцијација и стабилизација. Во рамките на споменатата спогодба како нова генерација претпристапни регулативи беа предвидени и различни облици на претпристапна помош, операционализирани преку специјално формираната Програма на Заедницата за реконструкција, демократизација и стабилност, позната под името КАРДС (Community Assistance for Reconstruction, Democratization and Stability), насочена само кон земјите од Балканот, која изворно произлегува од програмата ФАРЕ (Poland and Hungary: Assistance for Reconstruction of their Economies) и специјалните ИПА (Instruments for Pre-Accession Assistance) фондови за поддршка на инфраструктурните проекти, регионалниот развој, надминување на состојбите на социјален план и сл.⁹²

Спогодбата за асоцијација и стабилизација ги издигна односите на Република Македонија со Европската Унија на значително повисоко ниво, давајќи нов импулс во позиционирањето на Република Македонија во глобалниот систем и глобалните текови, како и нов квалитет на нејзината интарегионална соработка. Спогодбата беше резултат на еден претходно започнат процес во рамките на Пактот за стабилност, како најширока меѓународно правна и политичка рамка за спроведување на заложбите на неговите членки за консолидирање и стабилизација на економските, политичките и на социјалните текови во споменатите земји, каде што како базичен елемент на нивните развојни стратегии беше дефиниран регионалниот пристап.

Развиените земји-членки на пактот јасно индицираа дека и покрај големите напори на меѓународната заедница за економска и политичка стабилизација и за заздравување на земјите од регионот, тоа не може да се постигне без нивна поинтензивна меѓусебна соработка. Пактот за стабилност дефинираше стратегија за целосна трговска интеграција на оваа група земји, првин со постепена либерализација на меѓусебната трговија и со намалување на нивото на царинска заштита, па преку елиминирање на административните трговски бариери и мултилатерализација на претходно билатерално договорените трговски концесии, до формирање зона на слободна трговија.

Спогодбата за стабилизација и асоцијација со своите политички и економски импликации на Република Македонија ѝ понуди нови можности и значајни развојни перспективи. Спогодбата, пред сè, отвори можности за воспоставување целосна асоцијација и постапно зона на слободна трговија по истекот на одреден временски период. Спогодбата овозможи и поддршка на националните активности за хармонизација на националното со европското законодавство, засилување на политичкиот, парламентарниот и дијалогот на граѓанското општество и регионалните и локалните власти, како и усогласување на позициите во надворешната и безбедносната политика. Точно е дека тие предвидуваа одредени активности на институционален план за постигнување

⁹² Rašid Medić, „Kontinuitet evropskih integracija, Savjet Evrope - Evropska Unija“, Panevropski univerzitet APEIRON, Fakultet pravnih nauka Banja Luka, 2008.

договори за регионална соработка, односно зони на слободна трговија усогласени со начелата на Светската трговска организација, но едновременно со иницирањето на процесите на интрарегионалното поврзување и интеграцијата на земјите од регионот, правеа значајни чекори кон унапредувањето на соработката со Европската Унија и кон зголемувањето на економската, политичката и социјалната конвергентност.

Имплементирањето на проектираните процеси имплицираше најдиректни влијанија и ефекти врз националната економија. Имено, со потпишувањето на Спогодбата за стабилизација и асоцијација, Република Македонија се вклучи во една институционална рамка, која претпоставуваше постапно приспособување на интерните институционални структури кон институционалниот систем на Европската Унија и прифаќање стандардизирани и високотранспарентни механизми за следење и контрола на проектираните промени.

На меѓународен план тоа требаше да даде позитивни рефлексии на кредибилитетот на земјата, а регионалниот пристап, односно подобрувањето на регионалната кохезија требаше да генерира позитивни развојни импулси за прилив на странски директни инвестиции и други форми на економска соработка со странство. На внатрешен план импликациите, главно, требаше да се манифестираат во доменот на развојното реструктурирање и трансформирање на македонското стопанство за создавање реални претпоставки за членство во Европската Унија засновано врз намалување на развојните разлики и постигнување повисок степен на нормативна, технолошка, еколошка и секаква друга компатибилност со нејзините стопанства.

Оттаму, текот на реформските процеси во Република Македонија и темпото на промените беше јасно дека во голема мера ќе бидат условени од меѓусебните односи со Европска Унија, односно од инкорпорирањето на институционалните механизми и инструменти на Унијата во креирањето на стратегијата и политиката на нејзиниот економски развој, а консеквентно и од зголемувањето на степенот на конвергентноста на економските системи.

Едновременно со посебна регулатива извршната власт на Унијата на производите од Република Македонија им обезбеди преференцијален третман на единствениот европски пазар за да му се овозможи на македонското стопанство постепено приспособување на нејзините барања и стандарди.⁹³

7.7 Договорот за заедничкиот европски устав

Европскиот совет на состанокот во бриселското предградие Лакен имаше основано привремено тело врз основа на Договорот од Ница, заради подготвување надополнет договор за Унијата во облик на уставен договор или нејзин прв заеднички устав.

Во дискусиите околу карактерот на ЕУ, Европскиот суд на правдата одамна имаше дадено свое толкување дека основачките договори се документи од уставен карактер, иако националните влади долго одбегнуваа да го отворат

⁹³ Митко Кочовски, докторска дисертација: „Перспективите на македонската челична индустрија“, Скопје, 2008.

прашањето за подготвувањето на „државотворниот“ устав на ЕУ (поради бојазливоста од неговото навлегување во националните интереси на земјите-членки).

Во 2004 година лидерите на земјите-членки конечно го потпишаа Договорот за Уставот на ЕУ, кој требаше да ги замени договорите на кои дотогаш почиваше Европската економска заедница, односно Европската Унија (Рим, Единствениот европски акт, Амстердам, Ница). Неговата конечна верзија беше усвоена под компромисниот назив Договор за Уставот на Европската Унија, со кој беа опфатени сите дотогашни ревизии на договорите за создавање цврста политичка структура заснована на голем број конститутивни елементи својствени на државно уредување. Сепак, треба да се напомене дека со споменатиот договор не беше предвидено организирање на Унијата како посебен политички ентитет, односно федерација, и сè остана на нивото на меѓудржавен договор. Компромисноста беше токму во формално-правниот пристап, првото заедничко уставно решение беше сведено на ниво на меѓудржавен договор.

Имајќи ги предвид многубројните одредби на Уставот, кои во значителна мера го стеснуваа суверенитетот на земјите-членки⁹⁴ и особено фактот што неговите одредби не ја поминаа ратификацијата кај определен број држави, се престана со натамошната имплементација на Договорот за Уставот. Негова правна и политичка алтернатива претставуваше неодамна усвоениот текст на Лисабонскиот договор, кој во содржинска смисла има голем број одредби што произлегоа од Договорот за Уставот.

Со неуспешното референдумско изјаснување за европскиот устав во Франција и во Холандија, Европската Унија западна во сериозна криза, бидејќи неговата основна цел беше приспособување на институциите на новата реалност, т.е. проширувањето на Унијата.

7.8 Договорот од Лисабон

Лисабонскиот договор фактички само формално претставува нов документ. Во суштина, со незначителни измени, во него се повторуваат решенијата од нацрт-уставот од 2004 година. Неговиот службен назив е Договор за измени и дополнување на Договорот за основање на Европската Унија (Договорот од Мастрихт) и Договорот за основање на Европската економска заедница (Договорот од Рим). Значи, за разлика од европскиот устав, кој предвидуваше престанок на важноста на претходните договори за Унијата и нивна замена со единствен уставен документ, Лисабонскиот договор беше ограничен само на нивна измена, па оттаму потекнува и називот „реформски“ договор.

Наведениот договор, реформски по својот карактер, требаше да ја реши институционалната криза во која беше западната Европската Унија. Значи,

⁹⁴ Германските гледања беа Европската Унија да има европска влада по примерот на сопственото државно уредување, додека ставот на Франција беше за „федерација на националните држави“, исто како што и Британија беше против германското поимање на федерализмот.

продлабочувањето на интеграцискиот процес подразбираше редефинирање на надлежностите и овластувањата меѓу наднационалните и националните нивоа на одлучувањето, односно институционална реформа насочена кон оспособување на Унијата за ефикасно дејствување во новонастанатите околности со нејзиното последно проширување.

Во поглед на институционалните определби, Лисабонскиот договор ја дефинира Унијата како правен субјект, ги спојува претходно споменатите „три столба“ на институционалната „архитектура“, воведува нови правила во поглед на ефикасноста во одлучувањето, соодлучувањето меѓу Европскиот парламент и Советот на министрите како законодавна постапка, стабилно (со двогодишен мандат) претседателство на Европскиот совет, воведување на функцијата висок претставник на Унијата за надворешни работи и безбедносна политика, воведување на правото на граѓански иницијативи и зајакнување на демократското учество.

Со Лисабонскиот договор се врши и јасно разграничување на власта и споделување на надлежностите меѓу Европската Унија и земјите-членки, што ја зајакнува одговорноста на различните нивоа на одлучувањето.⁹⁵

Споделувањето на надлежностите меѓу Унијата и земјите-членки се прави на начин што таа ги извршува само надлежностите што ѝ се доделени од нивна страна според одредбите од Лисабонскиот договор, додека сите други остануваат во нивен домен на одлучување.

На тој план, според Договорот од Лисабон, во исклучива надлежност на Унијата се одлуките во врска со прашањата од доменот на царинската унија, утврдувањето на правилата на конкуренцијата потребни за функционирање на внатрешниот пазар, монетарната политика за земјите што го користат еврото како платежно средство, зачувувањето на биолошките ресурси на морињата како дел од заедничката политика за рибарството, заедничката трговска политика и склучувањето на меѓународните договори кога Унијата се јавува како договорна страна.

Унијата и земјите-членки имаат споделени надлежности (каде што земјите-членки ги извршуваат своите надлежности доколку тоа не го прави Унијата) во врска со прашањата од доменот на внатрешниот пазар, социјалната политика во поглед на одредени аспекти дефинирани со договорот, економската, социјалната и територијалната кохезија, земјоделството и рибарството (со исклучок на зачувувањето на биолошките ресурси на морињата, кои се во надлежност на Унијата), животната средина, заштитата на потрошувачите, транспортот, трансевропските сообраќајни мрежи, енергетиката, областа на слободата, безбедноста и правдата, јавното здравје, истражувањата, технолошкиот развој и вселената и развојната соработка и хуманитарната помош.

И во исклучива надлежност на земјите-членки, кога Унијата може да обезбеди поддршка и координација (со исклучок на сите аспекти на координацијата), се прашањата поврзани со заштитата и здравствената заштита

⁹⁵ Фондација Роберт Шуман, „Лисабонскиот договор во десет прикази“, Фондација Институт отворено општество-Македонија, Скопје, 2010.

на населението, индустријата, културата, туризмот, образованието, професионалната обука, младите и спортот, цивилната заштита и административната соработка (земјите-членки ги координираат своите економски политики и политиките на вработувањето во рамките на Унијата, додека заедничката надворешна и безбедносна политика се управува на посебен начин).

И конечно, институционалните реформи на Унијата се насочени кон јакнење на нејзините институционални капацитети, односно кон создавање услови за нејзино нормално функционирање и со значително зголемен број земји-членки, како во актуелниот момент така и во иднина, што е пак од исклучително значење за Република Македонија како земја-кандидат, бидејќи доколку споменатите реформи не се насочени во тој правец, тешко дека ќе дојде до нејзино идно проширување.

Основањето на Европската Унија отвора суштествени прашања и дилеми во врска со нејзиното постоење и нејзиниот карактер. Дали е таа наддржавна или наднационална (супранационална) меѓународна организација.

Претходно само краток осврт на карактеристиките на државите и на меѓународните организации.

Државите претставуваат организирани политички заедници на одредена територија и имаат суверена власт. Значи, поседуваат три основни содржини неопходни за нивното постоење - територија, население и суверена власт.

Правејќи споредба со Европската Унија, може да се заклучи дека таа има територија што ги обединува териториите на земјите-членки, има и население што го сочинуваат жителите на земјите-членки⁹⁶, а во извесна смисла има и суверена власт, односно само во оние области во кои земјите-членки ѝ ја имаат пренесено во надлежност (тоа се областите што го сочинуваат првиот столб на Унијата, за разлика од другите два столба, кои остануваат во надлежност на земјите-членки).

Кога станува збор за меѓународните организации, нивните конститутивни елементи се државите, меѓународните договори, постојаните органи, областите на дејствување и посебниот правен статус и Европската Унија ги има сите овие елементи. Меѓутоа, постојат одредени специфичности во поглед на договорите, во смисла на нивната ратификација во националните парламенти, односно референдумското изјаснување на граѓаните на земјите-членки.

Кога станува збор, пак, за наднационалноста, би требало да се истакне дека основно обележје на наднационалноста е фактот дека договорите на Унијата имаат поголема правна сила од националните прописи и обврзувачко дејство на донесените одлуки, а некои земји им имаат дадено примат во однос на националниот устав, што не е случај со другите меѓународни организации, како што не е случај и со изборот на органите, а и Судот на правдата со своите мислења и одлуки создаде нов правен инструментариум, што исто така не е случај со другите меѓународни организации. Европскиот совет донесува

⁹⁶ Што се однесува до нивното државјанство, тоа со основачкиот акт, а подоцна и со реформските договори, се утврдува како дополнување на националното државјанство.

обврзувачки одлуки со квалификувано мнозинство и нема потреба од нивна ратификација во земјите-членки, Европската комисија е независна од земјите-членки во иницирањето на одлуките, членовите на Европскиот парламент се избираат на непосредни избори, а парламентот учествува во легислативната постапка и Судот на правдата е независен и неговите одлуки се обврзувачки за земјите-членки.

Дефинитивно може да се заклучи дека Европската Унија е наднационална (бидејќи ги надминува националните рамки), а не надржавна организација, бидејќи ги нема инкорпорирано сите надлежности на една држава (одбраната и безбедноста, надворешната политика, фискалната политика и сл.).

Таа е политичка конструкција, која е непозната во досегашната историја. Она по што се разликува од досега познатите меѓународни организации што имаат еден определен домен на надлежности се нејзината институционална структурираност и широкиот спектар на заедничките политики и цели.

Унијата е правно лице, но без државен субјективитет. Таа не е унитарна држава бидејќи ја сочинуваат голем број земји-членки што ги имаат поголемиот број надлежности. Не е ни федерација, а ни конфедерација, иако има заедничка валута. Претставува царинска унија и има единствен пазар, како и цела низа заеднички политики, бидејќи сè уште националните влади имаат многу поважна улога од централните органи во Брисел, особено за прашањата, како што се даноците, здравството, пензиите, образованието, финансиските пазари, внатрешните и надворешните работи и политиката на одбраната.⁹⁷

Унијата може да се третира како конфедерација бидејќи земјите-членки се договараат околу заедничките политики, но и како федерација, во зависност од тоа како се конципирани и во колкава мера се централизирани надлежностите на нејзините органи и тела во некои области од нејзиниот делокруг на активности.

Унијата нема устав, туку односите се регулирани со многубројните меѓудржавни договори, кои имаат уставни карактеристики.

Нејзината основна мисија, како што беше истакнато, е да ги динамизира економскиот и општествениот напредок, како и политичката, културната, еколошката и безбедносната соработка, и да ги развива граѓанските и духовните вредности. Од тие причини од посебно значење е нејзиниот конституционален дизајн и институциите, кои претставуваат окосница и кои им даваат интонација на интеграциските процеси, регулаторниот модел на Унијата, системот на управувањето на повеќе нивоа, политичката координација и меѓувладината соработка.⁹⁸

7.9 Управувањето и институционалната структурираност на Европската Унија

„Ништо не е можно без луѓе, ништо не е трајно без институции“

⁹⁷ Miroslav Prokopijević, „Evropska unija“, Službeni glasnik, Beograd, 2009.

⁹⁸ Miroslav Prokopijević, „Evropska unija“, Službeni glasnik, Beograd, 2009.

За да може да функционира и да ја реализира својата мисија толку сложен систем, односно интеграција како што е Европската Унија, таа мора да има институции задолжени за законодавните, извршните, надзорните, консултативните и за судските обврски и надлежности.

Контурите на институционалната структура на Европската Унија не се многу изменети од конституирањето на Европската економска заедница⁹⁹ со Римските договори од 1957 година, кога по примерот на претходно формираната Европска заедница за јаглен и челик беше формирана Комисијата, како пандан на Високата власт, со нагласена самостојност во однос на владите на земјите-членки и задолжена за предлагање на правните акти и надзорот над нивното спроведување. Претставничкиот орган беше Собранието, кое со текот на времето ќе прерасне во Европски парламент и кое имаше советодавна улога. Советот на министрите беше меѓудржавен орган со законодавни надлежности и Судот на правдата - орган задолжен за спроведувањето на комунитарното право, со тоа што, како што веќе беше истакнато, при распределбата на надлежностите беше видлива супремацијата на меѓудржавните за сметка на наднационалните.

Поголемите промени се договорени со донесувањето на Единствениот европски акт (кога беше воведен принципот на одлучување со „квалификувано мнозинство“¹⁰⁰ првенствено по прашањата што се однесуваа на заедничкиот пазар, надлежностите на Европскиот парламент беа проширени во смисла на негова задолжителна консултација во законодавните постапки и негова согласност за прашањата на проширувањето и пристапувањето и беше востановен Европскиот совет како институционален облик за дејствување на Конференцијата на шефовите на државите и на владите) и со Договорот од Маастрихт за формирање на Европската Унија (кога на Европската комисија и на Европскиот парламент им беа дадени поголеми овластувања за сметка на правата на земјите-членки, дотогашниот Комитет за политички прашања беше преименуван во Комитет за прашања од областа на политиката и безбедноста и кога беше воведена функцијата висок претставник за надворешна политика и безбедност).

За разлика од секоја друга земја, Европската Унија има многу специфична поделеност на власта - законодавна, извршна и судска. Европската комисија, парламентот и Советот на министрите, т.е. Советот на ЕУ, формираат еден вид „заедништво“ во остварувањето на законодавната власт, додека Комисијата и Советот на ЕУ на некој начин се и надлежни за спроведувањето на законите, т.е. претставуваат извршна власт.

⁹⁹ Треба да се нагласи дека Европската економска заедница претставуваше регионална економска интеграција постулирана првенствено на економски цели и интереси, кои подоцна беа дополнувани и со политички, со што можеше да се насетат намерите на идниот развој на евроинтегративниот процес (продлабочувањето на економската и воспоставувањето политичка соработка го имаше фактички за долгорочна цел создавањето економска и политичка унија).

¹⁰⁰ Принципот „квалификувано мнозинство“ подразбира пондерирање на гласовите на одредени земји, во зависност од нивната величина, економска сила и други економски и политички особености.

Институционалната структура на ЕУ ја сочинуваат седум основни институции:

- Европската комисија (Високата власт на ЕЗЈЧ до 1967 г.);
- Советот на министрите (по договорот од Маастрихт преименуван во Совет на ЕУ);
- Европскиот парламент (Генералното собрание до директните парламентарни избори во 1979 г.);
- Европскиот совет;
- Судот на правдата;
- Судот на ревизорите;
- Европската централна банка.

Советодавни институции се Економско-социјалниот комитет и Комитетот на регионите, а тука е и Европската инвестициска банка.

За тоа кој и како управува со Европската Унија и кои институции се позначајни, мислењата се поделени. Заговорниците на меѓувладиниот пристап во управувањето со Унијата сметаат дека од првостепено значење е соработката помеѓу владите на земјите-членки поради што и посебно ја нагласуваат улогата на Советот на министрите (Советот на ЕУ), во кој се директно застапени националните влади преку своите министри. Од друга страна, пак, заговорниците на федералниот пристап ги истакнуваат Европскиот парламент, Европската комисија и Европскиот суд како доволно респектабилни и самостојни органи, способни да ги менуваат односите во Европската Унија. Дури и по прашањето на надреденоста на институциите не постојат ниту јасни критериуми ниту, пак, заедничка согласност, можеби и поради постојаните институционални реорганизации и редесфинирања на надлежностите во рамките на Унијата, односно надлежности во легислативната сфера или, пак, во заемната

7.9.1 Европската комисија

Установена со Римскиот договор за формирање на Европската економска заедница, Европската комисија (како пандан на претходната Висока власт на Европската заедница за јаглен и челик) во почетокот како извршно административно тело, требало да ја има носечката улога во институционалната структура на ЕУ, како носител на интеграцискиот процес и како бранител на интересите на ЕУ во односите со Советот на министрите (Советот на ЕУ) и во спроведувањето на договорите на Унијата. Со текот на времето нејзините надлежности се прошируваат и Советот добива обележја на поразвиен оперативен дел на влада на ЕУ, која е над владите на земјите-членки.

Комисијата има и политички и административни функции. По своите особености е слична на секретаријатите на меѓународните организации, бидејќи има секретаријат како постојано тело, но е повеќе од секретаријат бидејќи има и политички надлежности. Слична е и на националните влади по политичките

функции што ги извршува, но се разликува од нив по тоа што вршењето на тие функции е ограничено од страна на националните влади и другите органи и тела на Унијата.

Таа е пред сè форум за консултации меѓу земјите-членки, што подразбира примена на постапки со кои се усогласуваат нивните политики, како и реализација и администрирање на усогласените политики. Таа има, исто така, и регулаторни и определени судски надлежности во функција на мониторинг на почитување на договорите на ЕУ и задолжителните регулативи на земјите-членки и стопанските субјекти.

Како чувар, гарант на Договорот на Унијата, комисијата обезбедува одредбите од договорот да се почитуваат, применуваат и спроведуваат (овластена е да го истражи секое кршење на договорот и притоа да преземе санкции или да отвори постапка пред Европскиот суд на правдата).

Комисијата е овластена да иницира и да предлага регулативи и политики, односно да почнува законодавни иницијативи (да иницира предлози со кои и започнува легислативниот процес), да донесува препораки и да зазема ставови за одредени прашања, а овластена е за донесување на „секундарното“ законодавство, при што не се раководи од националните интереси и мора да обезбеди непристрасност кога се работи за прашања од национален интерес, односно да не дозволи посебни повластувања во корист на некоја земја-членка или група земји доколку тоа се коси со целите и интересите на ЕУ.

Пред да го истакне предлогот, комисијата врши консултации и разменува мислења со политичките лидери на земјите-членки, работодавците и синдикатите, а извршува разговори и со експертите и со високите службеници околу деталите на законите што му се поднесуваат на Советот на министрите (Советот на ЕУ), како предлог врз основа на кој се донесува одлуката по даденото прашање.

Комисијата има овластувања и директно да донесува законски акти по одредени прашања, кои се однесуваат на трговијата, земјоделството, конкуренцијата (рестриктивните деловни практики - монополите и субвенциите) и клаузулите за заштитни царини, а и управува со фондовите на Унијата.

Значи, комисијата е извршен орган на Унијата, која има право на иницијатива во рамките на легислативните постапки, има право на учество во подготовките, примената и надзорот на примената на прописите и другите законски акти, право на учество во меѓународните договарања, право на застапување пред трети земји и пред меѓународните организации, право на предлагање на буџетот и вршење распределба на одобрените средства од страна на Европскиот совет и Европскиот парламент.

Европската комисија е извршен орган, кој го сочинуваат комесари со мандат од пет години, за чие именување условот е компетентност, стручност и работа исклучиво во согласност со интересите на Унијата, а не со интересите на земјите што ги претставуваат. Секоја земја-членка е претставена со по еден член, со исклучок на Британија, Франција, Италија, Германија и на Шпанија, кои се претставени со по два комесари и секој од нив е задолжен за една или неколку области. Од 2014 година, според одредбите од Лисабонскиот договор, комесари

ќе имаат само две третини од земјите-членки, кои ќе се ротираат според определен редослед.

Комисијата, т.е. нејзините членови комесари функционираат преку генералните дирекции формирани за различни подрачја од делокругот на

нејзиното дејствување¹⁰¹ и специјализираните служби. Тие се овластени за отворање законски предлози и донесување одлуки од нивната надлежност, за подоцнежна соработка на сите степени на одлучувањето, како и за спроведување на донесените решенија.

Комисијата ја застапува Унијата во меѓународните односи преку својот претседател и преку своите дипломатски претставништва во светот. Има многуброен административно стручен апарат (26.000 службеници, од кои и голем број преведувачи бидејќи сите документи мора да бидат преведени на јазиците на земјите-членки).

7.9.2 Советот на министрите (Советот на ЕУ)

Додека Европската комисија е заедничка институција на ЕУ, Советот на ЕУ е меѓудржавно тело и заедно со Европскиот совет се тела на непосредно делегирани претставници на владите на земјите-членки, што значи дека воспоставува врска меѓу националните и наднационалните интереси (министрите-учесници во неговата работа се раководат од националните интереси, но Советот е задолжен да ги штити интересите на Унијата).

Во него нема постојани членови, како во составот на Европската комисија, и во неговата работа се вклучуваат министрите од областа што е тема на разгледување (за прашањата од пошироко политичко значење, како што се надворешнополитичките, безбедносните, меѓународната соработка и слично се состануваат министрите за надворешни работи, додека за прашањата од доменот на одделните области се состануваат ресорните министри).

Советот, чие седиште е во Брисел (заседава и во Луксембург), има ротирачко претседателство со шестмесечен мандат. Иако во формална смисла е единствено тело и донесените одлуки се во име на Советот, од практични причини е поделено во девет различни целини, во зависност од тематската област што е предмет на разгледување (прашањата од областа на општите работи и надворешната политика; економските и финансиските прашања;

¹⁰¹ Генерални дирекции се формирани за земјоделството и руралниот развој, за конкуренцијата, за економските и финансиските работи, за образованието и културата, за вработувањето и социјалните прашања, за претпријатијата и индустријата, за заштитата на животната средина, за риболовот и поморските прашања, за здравството и заштитата на потрошувачите, за информатичкото општество и медиумите, за внатрешниот пазар и услугите, Центарот за заедничко истражување, за правдата, слободата и безбедноста, за регионалната политика, за истражувањето, за даноците и царинската унија и за сообраќајот и енергетиката како подрачја од областа на политиката, потоа за развојот, за проширувањето на Унијата, за европската помош (канцеларијата за соработка), за надворешните односи, за хуманитарната помош и за трговијата, како подрачја од областа на надворешните односи, потоа за Европската канцеларија за спречување проневери, за Евростат, за печат и комуникации, за Канцеларијата за публикации и за генералниот секретаријат, како подрачја од областа на општите услуги и, на крајот, за буџетот, за Групата за политичко советување, за информатика, за инфраструктура и логистика, за внатрешна ревизија, за толкување, за законски услуги, за персонал и администрација и за преводи, како подрачја од областа на внатрешните услуги.

правосудството и внатрешните работи; вработувањето, социјалната политика, здравството и заштитата на потрошувачите; конкуренцијата, внатрешниот пазар, индустријата и истражувачките активности; сообраќајот, телекомуникациите и енергетиката; земјоделството и рибарството; животната средина; образованието, културата и младите).

Неговата улога е јасно дефинирана со Договорот за основање на Европската заедница и се состои во грижа за единството, поврзаноста и ефикасноста на дејствувањето на Унијата, односно во обезбедувањето генерална координација на нејзините општи економски политики и донесувањето на соодветните одлуки и е клучен орган во спроведувањето на нејзината политика.

Советот е клучно извршно и законодавно тело на ЕУ, чии одлуки имаат силно влијание на спроведувањето на нејзината политика и на работата на другите нејзини органи и тела.

По прашањата од легислативен карактер, Советот е помалку зависен по прашањата од вториот и од третиот столб на надлежностите, додека по прашањата од првиот столб на надлежностите ги следи предлозите на комисијата. Законодавната дејност ја извршува самостојно или во постапка на соодлучување со парламентот по претходните предлози на Европската комисија. Европската комисија, како што беше споменато, ја има иницирачката улога во легислативната активност на Советот.

Своите одлуки ги донесува едногласно, со просто мнозинство или со квалификувано мнозинство од вкупниот број гласови¹⁰², во зависност од важноста на прашањата што се предмет на разгледување. Така, на пример, за процедуралните одлуки се одлучува со просто мнозинство, за голем број прашања, како што се внатрешниот пазар, економските работи и слично, се одлучува со квалификувано мнозинство, додека со консензус, односно едногласно се одлучува за прашањата од областа на надворешната политика, одбраната, соработката по прашањата од доменот на полицијата и правосудството и како што може да се забележи, поголем дел активности и надлежности на Советот се однесуваат на областите што го сочинуваат првиот столб на Европската Унија, со кој се опфатени сите прашања за кои земјите-членки својот национален суверенитет и право на одлучување ги имаа пренесено на институциите на Унијата.

Договорот од Лисабон ќе го замени овој систем со потранспарентен и подемократски, кој се базира на двојно мнозинство (и од земјите-членки и од населението), што значи дека одлуките на Советот се донесени доколку се прифатени од 15 земји-членки од сите 27, кои треба да претставуваат 65% од населението на Унијата.

Доколку за одредени прашања е дозволено гласање со мнозинство, тогаш одлуките се задолжителни и за оние земји што гласале против дадениот

¹⁰² Вкупниот број на пондерирани гласови во Советот изнесува 345 (Германија, Франција, Велика Британија и Италија по 29, Шпанија и Полска по 27, Романија 14, Холандија 13, Грција, Португалија, Белгија, Чешка и Унгарија по 12, Шведска, Австрија и Бугарија по 10, Данска, Словачка, Финска, Ирска и Литванија по 7, Летонија, Словенија, Естонија, Кипар и Луксембург по 4 и Малта 3).

предлог, иако со механизмите на одлучувањето е предвиден и т.н. блокирачки минимум, со кој може да се спречи донесување одредена одлука.

Во работата на Советот значајна улога има Комитетот на постојаните претставници на земјите-членки (COREPER од францускиот акроним „Comité des Représentants Permanents“), како помошно тело на Советот, кое е вклучено во сите фази на подготовките за донесување на одлуките, а понекогаш и на уште пониско ниво, во разните работни групи. Практично, министрите се вклучуваат во завршната фаза на расправата за да ги надминат проблемите или да го „отфрлат“ предложениот законски акт.

7.9.3 Европскиот парламент

Европскиот парламент претставува тело избрано на непосредни избори, кое претставува репрезент на граѓаните на земјите-членки. Неговите членови не се групирани според својата национална припадност, туку се здружени во повеќе ненационални фракции, односно групи врз основа на нивната политичка определеност, со што се гради клима на создавање вистински транснационални политички движења (во Европскиот парламент се застапени девет главни политички движења, од кои најголеми и највлијателни се Европската народна партија - демократите и Социјалдемократската партија на Европа).

Иако е тоа единствената институција на ЕУ што најдиректно ги претставува граѓаните на Унијата и неговите 785 члена се избираат на непосредни избори со мандат од пет години, таа долги години имаше повеќе советодавна улога (и покрај правото да ја распушти Европската комисија и да го одобри буџетот на ЕУ), а според новото устројство на Унијата врши демократска, парламентарна контрола на работењето на нејзините институции (Советот на ЕУ, Европската комисија и Европската централна банка). Одлуките ги донесува со просто, односно квалификувано мнозинство, во зависност од предметот на одлучувањето.

Процесот на ширењето на овластувањата на Европскиот парламент започнува со донесувањето на Единствениот европски акт, а се засилува со донесувањето на договорите од Амстердам и од Мاستрихт, кога тој доби право на соодлучување во легислативните постапки заедно со Советот на министрите (Советот на ЕУ) и Европската комисија за прашања, кои се однесуваат на внатрешниот пазар на ЕУ, мобилноста на работната сила и капиталот, заштитата на потрошувачите, животната средина и европската сообраќајна мрежа.

Главниот дел од работите се одвива во 17-те постојани комитети (од кои меѓу позначајните се комитетите за надворешни прашања, за човекови права, за заедничката безбедносна и одбранбена политика, за слободата и правата на граѓаните, за правосудство и внатрешни работи, за вработување и социјални прашања, за прашања од областа на заштитата на животната средина, за здравство и заштита на потрошувачите, за правата на жените и недискриминација при вработувањето и др.), кои ги опфаќаат сите дејности на Унијата и кои ги подготвуваат предлозите за расправа на неговите пленарни седници.

Седиштето му е во Стразбур, на неговиот секретаријат во Луксембург, а различните комитети се состануваат во Брисел.

Во рамките на Европскиот парламент делува мешовит парламентарен комитет и шестчлена македонска парламентарна делегација.

7.9.4 Европскиот совет

Европскиот совет не беше предвиден со договорите за основање на Европските заедници. Настана постапно, како резултат на конференциите на врвот на шефовите на државите или на владите на земјите-членки, кои редовно се одржуваа од 1969 година, а неговиот формално-правен статус беше дефиниран со Единствениот европски акт во 1986 година.

Тој е највисоко меѓувладино политичко тело, кое се занимава со општите насоки на развојот на Унијата и со надворешната политика, ги дефинира основните политички цели на Унијата и ги дава општите насоки на нејзиното дејствување по клучните стратески прашања, економската и надворешнополитичката соработка, во кои Унијата се јавува како договорна страна, прашањата поврзани со нејзиното проширување и сл.

Европскиот совет, иако формално нема законодавни надлежности, неговите одлуки се предмет на подоцнежнo преточување во законски прописи од страна на другите надлежни институции на ЕУ, па може да се каже дека индиректно е вклучен во легислативната постапка.

Европскиот совет го сочинуваат шефовите на државите и на владите на земјите-членки, претседателот на Европската комисија и еден нејзин член, а во работата му помагаат и министрите за надворешни работи на земјите. Се состанува најмалку двапати годишно и по правило одлуките ги донесува со консензус.

По секој одржан самит поднесува извештај до Европскиот парламент, а на крајот на годината и писмен извештај за постигнатиот прогрес во рамките на Унијата.

7.9.5 Европскиот суд на правдата

Формиран уште со Парискиот договор за Европската заедница за јаглен и челик за единствено толкување и примена на одредбите од основачкиот договор и преостанатите придружни акти, Европскиот суд на правдата претставува највисока правна инстанца во ЕУ, чии пресуди се конечни и на нив нема право на жалба.

Се состои од 15 независни и непристрасни судии и девет јавни правобранители назначени од Советот на ЕУ од редот на угледните меѓународни правни експерти со петгодишен мандат и право на повторен избор.

Неговите надлежности се во примената на законите на ЕУ (Заедничкото право - „*acquis communautaire*“), која во сложените односи на функционирање на

многубројните институции многу често може да биде сложена и тешко остварлива.

Судот обезбедува толкување на законите на Унијата, а на барање дава и свое мислење за одредени прашања, кое станува обврзувачко, што значи дека на земјите-членки не им е дозволено правото на нивно сопствено толкување на законите на Унијата.

Во работата му помага Судот од прва инстанца, составен исто така од 15 судии, кој решава случаи на физички и на правни лица, како и спорови меѓу институциите на ЕУ и нивните службеници, со што во голема мера се намалува неговата оптовареност со нерешени предмети.

7.9.6 Судот на ревизорите

Постојаното зголемување на финансиските средства со кои ЕУ располага бара транспарентност и прецизна финансиска контрола на нејзиниот буџет (цца 142 милијарди евра во 2011 г. и 147 милијарди евра во 2012 г.), особено откога овластувањата во врска со контролата на финансиското работење беа пренесени од надлежност на комисијата во надлежност на парламентот.

Користењето на фондовите на ЕУ од страна на нејзините институции и тела, било во рамките на Унијата или надвор од неа на регионално или на локално ниво, како и примателите на помош од Европските фондови, подлежат на ревизијата на овој суд.

Го сочинуваат независни судии од земјите-членки избрани за период од шест години, кои за својата работа му поднесуваат извештај на Европскиот парламент и на Советот на ЕУ

7.9.7 Европската централна банка

Европската централна банка основана со Договорот од Мاستрихт од 1992 година (со кој беше отворено прашањето на создавањето на монетарната унија како надградба на внатрешниот пазар на ЕУ) ја претставува монетарната власт на Европската Унија. Главната причина за нејзиното основање беше создавањето на монетарната унија со воведувањето на еврото како единствена валута.

Фактички, европскиот монетарен институт основан во 1994 година во Франкфурт за да ги почне подготовките за воведувањето на единствената валута, еврото (кое како пресметковно средство беше воведено во 1999 г.), беше трансформиран во независна Европска централна банка, задолжена за монетарната политика на земјите-членки. Имено, земјите што учествуваа во Европската монетарна унија ѝ ги имаа пренесено надлежностите над монетарните политики на оваа заедничка европска финансиска институција.

Европскиот систем на централните банки, составен од Европската централна банка, како и од националните централни банки, е целосно независен систем, раководен од управувачки совет, извршен одбор и генерален совет.

Задачите на Европскиот систем на централните банки се:

- дефинирање и имплементација на монетарната политика на ЕУ;
- надгледување на девизното работење и контрола на буџетските дефицити;
- чување и управување со девизните резерви на земјите-членки;
- промовирање на непреченото одвивање на плаќањата.

Уплатата на секоја од националните централни банки во Европската централна банка е според клучот број на население и учество во вкупниот БДП на Унијата и врз основа на овие вложувања секоја национална централна банка има право на користење кредити одобрени од страна на Европската централна банка.

7.9.8 Економско-социјалниот комитет

Економско-социјалниот совет е единственото советодавно тело во институционалната структура на ЕУ што го сочинуваат претставници од различни области на организираното граѓанско општество - работодавци, работници и различни интересни групи (од областа на земјоделството, заштитата на потрошувачите, животната средина, сообраќајот и др.), на кои одлуките на ЕУ можат да имаат позначителни рефлексии. Дава препораки и предлози, кои Европската комисија и Советот на министрите ги земаат предвид при подготвувањето одредени законски проекти. Седиштето му е во Брисел, а го сочинуваат претставници од секоја земја-членка.

Членовите ги именува Советот на министрите во период од четири години.

7.9.9 Комитетот на регионите

Со Договорот од Мастрихт, како што беше истакнато, беше воведена законска обврска за прашањата што директно ги засегаат регионите, директно да се консултираат нивните регионални претставници, со што беше наложена обврската во институциите на ЕУ да се почитуваат регионалните и локалните посебности, а и нивните претставници да бидат директно вклучени во креирањето и имплементацијата на политиките на ЕУ за овие прашања.

Оттаму, Комитетот на регионите, основан со Договорот од Мастрихт, претставува претставничко тело на локалните и на регионалните власти на земјите-членки на ЕУ, кое е во функција на нивниот рамномерен развој, како и на развојот на нивните одредени делови, односно региони. Основна задача на ова тело е да ги усогласи одлуките на институциите на ЕУ со посебните интереси на европските региони, односно да ги приближи до интересите и очекувањата на граѓаните на Унијата. Комисијата на ЕУ и Советот на ЕУ имаат обврска да го консултираат Комитетот на регионите во легислативната постапка по предлог-актите што се применуваат на регионално и на локално ниво.

Работата на Комитетот е организирана во седум комисии за различни области на регионалниот и на локалниот развој.

7.9.10 Европската инвестициска банка

Европската инвестициска банка е финансиска институција на ЕУ, која има посебна улога во обезбедувањето финансиски средства на финансиските пазари за финансирање инвестициски проекти, кои придонесуваат за нејзиниот развој или им се доделуваат на трети земји ако се тие проекти од значење за ЕУ. Банката одобрува кредити за развој за недоволно развиените региони, за модернизација на сообраќајната, телекомуникациската и на енергетската инфраструктура, за подобрување на конкурентноста на европските индустрии, за развојот на малите и на средните претпријатија, за заштита на животната средина и слично, при што средствата се пласираат со минимални годишни камати.

Седиштето на банката е во Луксембург.

7.9.11 Европскиот омбудсман

Европскиот омбудсман е задолжен за постапување по жалби на граѓаните на Унијата што сметаат дека комунитарните установи им повредице одредени права. Востановен е со Договорот од Матрихт за унапредување на демократските вредности и транспарентноста во работењето на комунитарната управа. Тој самоиницијативно или врз основа на пријава ги разгледува случаите на кршење на правата во постапките на органите на ЕУ, посредува во споровите помеѓу лицата што поднесуваат жалби и органите на ЕУ на чија повреда се однесува жалбата (омбудсманот самостојно и непречено го врши испитувањето на повредата на правото, а органот на кој се однесува жалбата е должен на негово барање да ги достави сите релевантни документи што се однесуваат на дотичниот случај).

На омбудсманот можат да му се обратат државјаните на ЕУ, државјаните на трети земји што престојуваат во ЕУ, компаниите, здруженијата и организациите што имаат седиште во ЕУ.

7.10 Значењето на економската соработка на Република Македонија со Европската Унија

Навраќајќи се уште еднаш на значењето на економската соработка на Република Македонија со Европската Унија, би требало да се истакне дека посакуваната динамика на националната економија и заокружувањето на процесите на транзиција неминовно упатуваа на интензивна меѓународна соработка, односно на воспоставување цврсти и разновидни економски поврзаности со другите земји и со глобалното економско окружување, со економските регионални организации, со светските финансиски институции и со преостанатите облици на организирање на индустрискиот, трговскиот и на финансискиот капитал.

За Република Македонија, како релативно мала земја во развој, без излез на море и без заокружен глобален репродукциски циклус во своите национални

граници, упатеноста на соработка и економско поврзување првин со соседните земји и со земјите од регионот, а потоа и пошироко, претставува можност за динамични и квалитативни приспособувања на националната економија на современите тенденции на светската економија и на новите содржини на глобалниот систем на стопанисување, како и на насоченоста на надворешнотрговските и надворешнополитичките односи, односно за вклучување во меѓународните текови на капиталот, развојот, светското производство и светската трговија.

Од тие причини идните развојни визији и перспективи на Република Македонија се насочени првенствено кон Европската Унија, како нејзин долгорочен стратегиски интерес и приоритетна цел, за што постои широк национален консензус. Во таа насока и обликувањето на надворешната и на внатрешната политика на државата, реформските иницијативи, економската програма и деловните стратегии налагаа целосна конвергентност со евроинтеграциската агенда.

Реализацијата на политиката на приближување и интеграција во Европската Унија претставува сложен процес, кој интегрира многубројни промени и активности во различни сфери на економскиот и општествениот систем во земјата, од економско поврзување со нагласена регионална димензија, преку постигање конзистентност на економските и политичките реформски процеси со целите на пристапувањето и принципите на членувањето во Европската Унија (одржување макроекономска стабилност, динамизирање на економскиот пораст и вработеноста и обезбедување соодветни механизми на заштита за намалување на социјалните последици на транзицијата), хармонизирање на надворешнополитичките и безбедносни активности со заедничката безбедносна и надворешна политика на Унијата, до почитување на нормите на правната држава, демократските начела, човековите права и правата на етничките национални групи и малцинства.

Периодот од назначувањето на македонски официјален претставник во Брисел во октомври 1992 година, како прв чекор во развојот на односите меѓу Република Македонија и Европската Унија, до донесувањето на Декларацијата на Собранието на Република Македонија за поднесување барање за членство во Европската Унија во февруари 2004 година (и потврдата на кандидатскиот статус во декември 2005 г.), е исполнет со многубројни настани и случувања од кои два - Спогодбата за асоцијација и соработка од 1997 година и Спогодбата за асоцијација и стабилизација од 2001 година имаат исклучително значење за развојот на економските и на политичките односи со оваа, денес, најважна економска и политичка групација на европскиот континент.

7.10.1 Спогодбата за соработка меѓу Република Македонија и ЕУ

Спогодбата за соработка меѓу Република Македонија и Европската Унија¹⁰³ склучена во Луксембург на 29.4.1997 година беше документ што на јасен и недвосмислен начин ги прокламираше определбите за јакнење на меѓусебната

¹⁰³ Спогодба за соработка меѓу Република Македонија и Европската Унија, (Сл. Весник на РМ бр. 37/1997).

економска соработка, како и за унапредување и развој на финансиската и на трговската соработка заради урамнотежување и подобрување на структурата и проширување на обемот на меѓусебната размена на стоки и услуги. Со потпишувањето на спогодбата, двете страни се обврзаа да даваат придонес за постигање стабилност во регионот, да градат односи на соработка меѓу земјите од Југоисточна Европа, како и да негуваат добрососедски односи меѓу балканските држави. Потпишувањето на спогодбата значеше и обврска за почитување на европските демократски вредности и човекови права, како и принципите на пазарната економија и правната држава. Спогодбата особено го нагласуваше значењето на социјалниот развој како комплементарна содржина на вкупниот економски развој. Спогодбата, исто така, ставаше силна нагласка на гарантирањето на правата на етничките и националните групи и малцинства, во согласност со преземените обврски и принципи на Организацијата за безбедност и соработка на Европа (ОБСЕ).

Имајќи ги предвид целокупната состојба во регионот и специфичните економски и развојни проблеми на Република Македонија, јакнењето на демократските институции и поддршката на процесот на економските реформи требаше да го олеснат приближувањето на Република Македонија кон Унијата и да го издигнат нивото на договорното регулирање на нивните меѓусебни односи.

И покрај генералните определби за либерализација на меѓусебната трговска размена (ослободување од царински давачки и елиминирање на квантитативните ограничувања и другите мерки со сличен ефект), а со цел подобрување на условите за пристап на македонските производи на пазарите на Унијата, за значаен број производи, кои се сметаа за особено чувствителни, од страна на Унијата беа предвидени посебни услови и заштитни мерки - контингенти, плафони и референтни количини. Спогодбата предвидуваше и посебни мерки во случај на дампинг, во согласност со принципите на Општата спогодба за царински тарифи и трговија (GATT), како и во случај на увоз во зголемени количини или под услови што би можеле да ги засегнат домашните производители на слични или директно конкурентни производи.

7.10.2 Спогодбата за асоцијација и стабилизација меѓу Република Македонија и ЕУ

Спогодбата за асоцијација и стабилизација (како прв политички документ од таков вид), што стапи во сила на 1.4.2004 година ги издигна односите на Република Македонија со Европската Унија на значително повисоко ниво, давајќи нов импулс во позиционирањето на Република Македонија во глобалниот систем и глобалните текови, како и нов квалитет на нејзината интрарегионална соработка. Без поширока експликација на содржината на спогодбата, би требало да се истакне дека таа беше резултат на еден претходно започнат процес во рамките на Пактот за стабилност, како најширока меѓународно правна и политичка рамка за спроведување на заложбите на неговите членки за консолидирање и стабилизација на економските, политичките и на социјалните текови во земјите од Југоисточна Европа, каде што како базичен елемент на нивните развојни стратегии беше дефиниран регионалниот пристап.

Развиените земји-членки на пактот јасно индицираа дека и покрај големите напори на меѓународната заедница за економска и политичка стабилизација и за заздравување на земјите од регионот, тоа не може да се постигне без поинтензивна меѓусебна соработка. Пактот за стабилност дефинираше стратегија за целосна трговска интеграција на земјите од Југоисточна Европа, првин со постепена либерализација на трговијата и со намалување на нивото на царинската заштита, па преку елиминирање на административните трговски бариери и мултилатерализација на претходно билатерално договорените трговски концесии, до формирање зона на слободна трговија. Тоа значеше дека новиот развоен концепт ја истакнуваше регионалната компонента, односно економската интеграција на земјите од Југоисточна Европа како значаен предуслов.

Спогодбата за стабилизација и асоцијација со своите економски импликации на Република Македонија ѝ понуди нови можности и значајни развојни перспективи. Точно е дека тие предвидуваа одредени активности на институционален план за постигнување договори за регионална соработка, односно зони на слободна трговија усогласени со начелата на Светската трговска организација, но едновременно со иницирањето на процесите на интрарегионалното поврзување и интеграцијата на земјите од Југоисточна Европа правеа значајни чекори кон унапредувањето на соработката со Европската Унија и кон зголемувањето на економската, политичката и на социјалната конвергентност. Имплементирањето на проектираните процеси имплицираше најдиректни влијанија и ефекти врз националната економија. Имено, со потпишувањето на Спогодбата за стабилизација и асоцијација, Република Македонија се вклучи во една институционална рамка, која претпоставуваше постапно приспособување на интерните институционални структури кон институционалниот систем на Европската Унија и прифаќање стандардизирани и високотранспарентни механизми за следење и контрола на проектираните промени.

На меѓународен план тоа требаше да даде позитивни рефлексии на кредибилитетот на земјата, а регионалниот пристап, односно подобрувањето на регионалната кохезивност требаше да генерира позитивни развојни импулси за прилив на странски директни инвестиции и други форми на економска соработка со странство. На внатрешен план импликациите, главно, требаше да се манифестираат во доменот на развојното реструктурирање и трансформирање на македонското стопанство, за создавање реални претпоставки за членство во Европската Унија, засновано врз намалување на развојните разлики и постигнување повисок степен на нормативна, технолошка, еколошка и секаква друга компатибилност со нејзините стопанства.

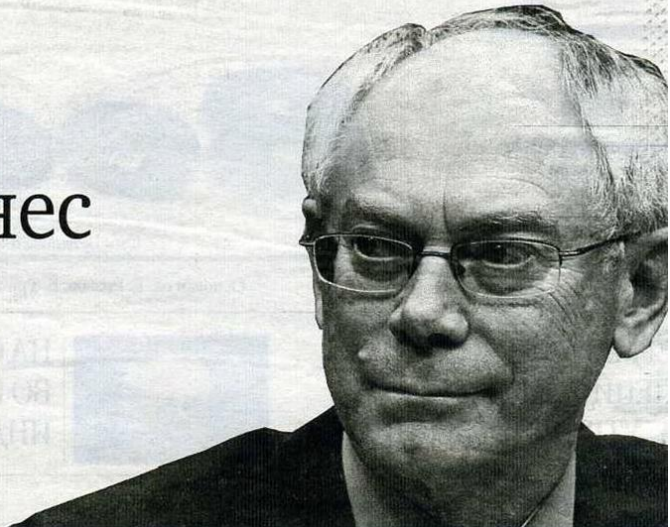
Оттаму, текот на реформските процеси во Република Македонија и темпото на промените беше јасно дека во голема мера ќе бидат условени од меѓусебните односи со Европска Унија, односно од инкорпорирањето на институционалните механизми и инструменти на Унијата во креирањето на стратегијата и политиката на економскиот развој на Република Македонија, а консеквентно и од зголемувањето на степенот на конвергентноста на економските системи. Едновременно, со посебна регулатива извршната власт на

Унијата на производите од Република Македонија им обезбеди преференцијален третман на единствениот европски пазар за да му се овозможи на македонското стопанство постепено приспособување на нејзините барања и стандарди.

СПЕЦИЈАЛНО ЗА „УТРИНСКИ ВЕСНИК“

Зошто сте и потребни денес на Европа

Претседателот на Европскиот совет
пишува по повод 60-годишнината
од Шумановата декларација

Пред 60 години европската историја го смени курсот. На 9 мај 1950 година францускиот министер за надворешни работи Роберт Шуман покани земји од Европа, а посебно Германија, да се вклучат во заедничка политичка иницијатива. Така, кусо време по Втората светска војна тоа беше храбар чин за мир и помирување. Како резултат на тоа, војна меѓу европските соседи во Унијата беше незамислива. Силата на привлекување на Унијата го забрза пропаѓањето на комунизмот и крајот на студената војна. Чекор по чекор европските влади наоѓаа начини заеднички да ги решат своите несогласувања. Крвавите бојни полиња беа заменети со преговарачките простори во Брисел. Тоа е напредок.

Назад во деновите на Шуман, Аденауер и другите основачи, ние почнавме како шест земји што работат со јаглен и челик. Денес сме Унија од 27 демократии и 500 милиони жители, опфаќајќи го европскиот континент од Финска до Португалија и од Ирска до Романија. Го споделуваме најголемиот пазар во светот, споделуваме важно законодавство, повеќето од нас имаат заедничка валута, споделуваме граници, споделуваме политички институции, ги споделуваме минатото и иднината. Вие вредно работете за да ни се придружите.

Споделувањето на нештата не е секогаш лесно. Тоа не наградува, зголемувајќи ги силата и можностите на сите. Затоа го правиме тоа. Сепак, споделувањето, исто така, значи дека понекогаш проблемите на еден влијаат на сите. Кога се работи на заедничка цел во полза на секој треба да се биде подготвен заеднички да се соочуваме со неочекувани незгоди. Солидарноста не значи ништо ако е само за во добро.

Нашата успешна историја не е доволна да се изгради заедничка иднина. Секоја генерација мора одново да биде убедена дека ни е потребна Унијата или дека сака да ѝ се приклучи.

Зошто 27 земји и натаму работат заедно? Бидејќи 27 влади сфатија дека во денешниот глобализиран свет сами веќе не можат да ги

гарантираат благосостојбата и безбедноста на своите граѓани. Оттука, иако не се согласуваат за сè, а понекогаш видливо се разликуваат, сите 27 влади го преферираат членството во европскиот клуб место да бидат надвор од него.

Но, зошто им се потребни граѓаните, тие да бидат дел од оваа иницијатива? Бидејќи ниту една влада не може да успее без поддршка од народот. Затоа дозволете ми да зборувам што има во неа за вас и што сака Европа од вас.

Европската унија носи многу практични предности, за потрошувачите, патниците или за претприемачите. Луѓето што веќе се во Унијата денес летаат евтино до градовите и до плажите низ цел континент. Телефонските разговори во Унијата чинат само еден дел од она што беа. Може безбедно да се купуваат производи од која било земја на ЕУ. Кога сте дел од ЕУ, студирањето во странство е лесно достапно. Според тоа, како што ентузијастички укажуваат брошурите од Брисел, Европа отвори простор за слобода и за можности.

Сепак, мора да бидеме искрени. Соочени со криза, како оние со кои се соочуваме деновите, таквите практични предности немаат доволна тежина. Политичарите треба да даваат убедливи одговори на тешки прашања. На пример: зошто ние, 15 европски земји и ММФ решивме да зајиме 110 милијарди евра за да ѝ помогнеме на Грција и да ја обезбедиме иднината на еврото? Или: зошто ние, 27 европски земји, сметаме дека Западен Балкан - регион што толку многу страдаше од една неодамнешна војна - треба да се приклучи во одреден момент? Тие прашања не се само за практичните можности за некои земји; тие се однесуваат на егзистенцијалната стабилност и на мир за сите.

Како претседател на Европскиот совет, каде што се состануваат 27 шефови на држави и на влади за да се справат со изгледите и со проблемите што ги споделуваме ние Европејците, дозволете ми да зборувам во нивно име. Не бараме ентузијазам и мавтање со европското знаме, не бараме да се приклучите во хор за мир. Ние едноставно ја бараме вашата свест. Би сакале да бидете

свесни дека кога се преговара за договор и се решава кризата на денот, често пати во прашање се повеќе нешта отколку само договорот, повеќе отколку само кризата. В кулминацијата на тие моменти, судбината сама Европа често е во рамнотежа. Заедно браниме богатството што ни е драго.

Дозволете ми да ве потсетам што браним Европејците имаат привилегирано место во светот. На нашите земји им се завидува на нивната политичка стабилност, на нивната благосостојба и нивните социјални системи за квалитетот на европскиот живот. Полов милијарда мажи и жени што живеат во Европската унија се меѓу најобразованите, обучените луѓе во светот. Ние сме најголема светска сила во трговијата. Тие се достигнувања со кои треба да се гордееме. Тие ја покажуваат нашата уникатна способност да се развиваме со текот на времето, а во исто време да го заштитиме нашето наследство. Сè уште ја имаме таа способност.

Сепак, во еден свет на промени, другите региони се подготвени економски да не надминат. Во прашање се нашите работни места и нашето влијание. Национализмот, популизмот не дава одговори на овие предизвици. За да ги одбраниме нашите европски вредности, интереси и работните места треба да продолжиме да дејствуваме заедно, а кога дејствуваме поединечно, во заеднички дух. На денешниот свет сме му посебно потребни за да се развие посилна економска политика и пообединета надворешна и климатска политика. Мило е што сите членки на Европскиот совет се подготвени да ја преземат таа заедничка одговорност.

Пред 60 години Шуман и другите влегоа заеднички потфат. Земјите што се вклучија поминаа добро. Веќе не е ограничен на „Брисел“. Станува збор за просперитетот, безбедноста и заедничката судбина на 500 милиони луѓе што живеат во 27 демократии и на оние што тежнеат да се приклучат, на нашиот прекрасен континент.

Денес ве замолувам само едно нешто, да направите пауза за момент и да сфатите: н Европејците, сме заедно во ова.

Користена литература:

- Адамовић Љубиша „Теорија међународне трговине“, Савремена администрација, Београд, 1976
- Adamović Ljubiša „Integracija i dezintegracija svetske privrede“, Savremena administracija, Beograd, 1987
- Amoroso Bruno „On globalization: Capitalism in the 21-st century“, Palgrave, New York 2001
- Acin Đurica „Međunarodni ekonomski odnosi“, Pigmalion, Novi Sad, 2003
- Babić Mate „Međunarodna ekonomija“, Mate, Zagreb 2003
- Benčina Dragoljub, Simoniti Iztok „Mednarodne organizacije“, Priročnik in vodič, Delavska enotnost, Ljubljana 1994
- Бейтс Р. Чарлс „Политичка теорија и међународни односи“, Просветно дело, Скопје, 2009
- Bžejnski Zbignjev „Velika šahovska tabla“, CID Podgorica, Romanov Banja Luka, 2001
- Bjeković Siniša „Evropske integracije“, Uprava za kadrove Vlade Crne Gore, Podgorica, 2008
- Бјелић Предраг „Економика међународних односа“, Прометеј, Београд, 2003
- Bodiroža Mladen „Evropska unija“, Ekonomski fakultet, Novi Sad, 2006
- Brkić Luka „Teorije međunarodne ekonomske integracije“, Gordon, Zagreb 1995
- Bomberg Elizabeth, Alexander Stubb „The European Union - How Does it Work“, Oxford University Press, 2003
- Bukša Davor „Integracijski procesi u svjetskom gospodarstvu i današnja pozicija Republike Hrvatske“, Zavod povjesnih znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 2004
- Вајденфелд Вернер, Веселс Волфганг „Европа од А до Ш“, Прирачник за европска интеграција, Фондација Конрад Аденауер, Сектор за европска интеграција, Скопје 2003
- Veselica Vladimir „Globalizacija i nova ekonomija“, Matoš, Zagreb, 2007
- Vukmirica Vujo, Špirić Nikola „Ekonomska i monetarna integracija Evrope“ Ekonomski fakultet Banja Luka, 2005
- Vuletić Vladimir „Globalizacija mit ili stvarnost“, Sociološka hrestomatija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003
- Gavrilović Jovanović Predrag „Položaj male zemlje u svetskoj privredi“, Savremena administracija, Beograd, 1977
- Galbraith K. John „Novac“, Grmeč, Beograd, 1997
- Querini Giulio „Ekonomska razvika i nerazvikenost“, Stvarnost, Zagreb, 1978

Grgić Mato, Bilas Vlatka, Franc Sanja „*Regionalne ekonomske integracije u svijetu*“, Sinergija, Zagreb, 2012

Grgić Mato „*Međunarodna ekonomija*“, Lares plus, Zagreb, 2008

De Grauwe Paul „*Economics of Monetary Union*“, Oxford University Press, Oxford, 2003

Dik Leonard „*Vodič kroz Evropsku uniju*“, Narodna knjiga – Alfa, Beograd, 2004

Dinan Dezmon „*Menjanje Evrope - Istorija Evropske unije*“, Službeni glasnik, Beograd 2010

Dinan Dezmon „*Sve bliža unija - uvod u evropsku integraciju*“, Službeni glasnik, Beograd, 2009

Drucker F. Peter „*Postkapitalističko društvo*“, Grmeč – Privredni pregled, Beograd 1995

Đogo Marko „*Međunarodni monetarni fond – od ideje do savremene prakse*“, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Sarajevu br.4-2010

Đurović Gordana „*Spoljnotrgovinska integracija i Crna Gora*“, Fakultet političkih nauka, Podgorica, 2012

Eperson Ralf „*Novi svetski poredak*“, Plavi krug - Neven, Beograd, 2001

Estrin Saul, Holmes Peter „*Competition and Economic Integration in Europe*“, Edvard Elgar Publishing, 1998

Zečević Slobodan „*Evropska unija - institucije i pravo*“, FIM, Beograd, 2001

Janev Igor „*Međunarodne organizacije i integracije*“, Institut za političke studije, Beograd, 2008

Jovanović N. Miroslav „*Evropska ekonomska integracija*“, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2006

Јолевски Зоран „*Мултинационалните корпорации предизвик на современата економија*“, Economy Press, Скопје, 1997

Kisindžer Henri „*Diplomatija*“, Verzal press, Beograd, 1999

Kisindžer Henri „*Godine obnove*“, BMG, Beograd, 2000

Kalaus Vaclav „*Evropa i EU*“, Službeni glasnik, Beograd, 2010

Kovač Oskar „*Međunarodne finansije*“, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003

Кочовски Митко „*Челикот како значаен фактор на регионалната интегрирација*“, излагање на Меѓународниот форум за регионална стопанска соработка, Софија 20-21.02.2002

Кочовски Митко, Докторска дисертација „*Перспективите на македонската челична индустрија*“, Факултет за бизнис економија, Скопје 2008

Кочовски Митко „*Преструктурирањето на челичната индустрија и евроинтеграциските процеси*“, Бизнис Медиум, Скопје, ноември 2005

Кочовски Митко, *Авторизирани предавања*, Штип, 2012

- Колодко В.Гжегож „Глобализацијата и перспективите за развој на постсоцијалистичките земји“, Економски институт Скопје и Магор, Скопје, 2004
- Кругман Пол, Обстфелд Морис „Меѓународна економија – теорија и политика“, Табернакул, Скопје, 2009
- Krugman Pol „Povratak ekonomije depresije i svetska kriza 2008“, Heliks, Novi Sad, 2010
- Kovačević Radovan „Međunarodne finansije“, Ekonomski fakultet Beograd, 2010
- Leontijev Vasilij „Budućnost svetske privrede“, Privredni pregled, Beograd, 1978
- Levinson Čarls „Kapital, inflacija i multinacionalne kompanije“, Beogradski izdavačko - grafički zavod, Beograd, 1974
- Mileta Vlatko „Međunarodne ekonomske organizacije i integracije“, Zagreb 1983
- Mc Donald Brian „The World Trading System, The Uruguay Round and Beyond“, St. Martin's Press New York - Macmillan Press, London, 1998
- Medić Rašid „Kontinuitet evropskih integracija, Savjet Evrope – Evropska Unija“, Panevropski univerzitet APEIRON, Fakultet pravnih nauka Banja Luka, 2008
- Miščević Tanja „Osnovni pojmovi i razvoj procesa evropske integracije“, Priručnik za školu evropskih integracija, Centar za građansko obrazovanje, Centar za razvoj nevladinih organizacija, Evropski pokret u Crnoj gori, 2008
- Misita Nevenko „Osnovi prava Evropske unije“, Magistrat, Sarajevo, 2002
- Несторовски Методија „Економија на инвестициите“, Економски факултет Скопје, 2005
- Neil Nugent „The Government and Politics of the European Union“, Macmillan Press, 1999
- Ohmae Kenichi „Nova globalna pozornica: Izazovi i prilike u svijetu bez granica“, Mate, Zagreb, 2007
- Prokopijević Miroslav, „Evropska unija“, Službeni glasnik, Beograd, 2009
- Печујлиќ Мирослав „Глобализација“ Гутенбергова галаксија, Београд, 2002
- Пелевиќ Бранислав „Меѓународни економски односи“ Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, 2001
- Pinder John „The European Union“, John Morgan & Peter Just, Oxford, 2000
- Račić Obrad, Dimitrijević Vojin „Međunarodne organizacije“, Savremena administracija, Beograd, 1988
- Radić Ivana, Živković Jelena, Damjanović Katarina, Cvetković Vesna, Ivanković Zorana, Budimir Branko, Miščević Tanja „Vodič kroz process stabilizacije i pridruživanja“ G17 Institut, Beograd, 2005
- Rakita Branko „Međunarodni biznis i menadžment“, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2006
- Reinert S. Erik „Globalna ekonomija“, Čigoja, Beograd 2006

- Секуловска-Габер Билјана „*Меѓународни организации и интеграции*“ Економски факултет Скопје, 2003
- Stakić Budimir „*Međunarodne finansijske institucije*“ , Univerzitet Singidunum Beograd, 2012
- Stepanov Radivoj, Despotović Ljubiša „*Evropska unija - nastanak, institucije, pravo*“, Stylos, Beograd, 2002
- Salvatore Dominik „*Međunarodna ekonomija*“, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2009
- Sokić Sreten „*Tranziciona ekonomija*“, Zavet, Beograd, 2003
- Stiglic E. Džozef „*Protivrečnosti globalizacije*“, SBM-x, Beograd, 2002
- Stiglic E. Džozef „*Uspjeh globalizacije: Novi koraci do pravednoga svijeta*“, Alogaritam, Zagreb, 2009
- Tejlor Pol „*Kraj evropske integracije*“, IP Albatros – JP Službeni glasnik, Beograd 2010
- Totev Stoyan, Boyadjieva Maria „*Sustainable Regional Development through Institutionalized Trans-frontier Cooperation in the Niš-Skopje-Sofia Triangle- Towards the Establishment of a Euroregion*“ Institute of Economics, Bulgarian Academy of Sciences, 2002
- Turčinović Filip, Vrcelj Nikolina „*Postglobalizam i ekonomske integracije*“ Megatrend Univerzitet – Beograd, 2010
- Узунов Никола, Костовска Љубица „*Современите економски системи*“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2000
- Фити Таки „*Феноменологија на економските кризи*“ Економски факултет Скопје, 2011
- Фити Таки „*Транснационалните компании и извозот на капитал*“, Комунист Скопје, 1989
- Felton Andrew, Reinhart Carmen „*Prva globalna finansijska kriza 21 stoljeća*“, Novum ,Zagreb, 2008
- Хантингтон Семјуел „*Сукоб цивилизација*“, ЦИД Подгорица, Романов Бања Лука, 2000
- Hadživuković Stevan „*Evropa u XX veku*“, Draganić, Beograd, 2009
- Hobsbaum Erik „*Doba ekstrema*“, Dereta, Beograd, 2002
- Halberstam Dejvid „*Rat u vreme mira*“, BMG, Beograd, 2003
- Castells Manuel „*Kraj tisućljeća*“ Golden marketing, Zagreb, 2003
- Cvetičanin Predrag, Popović Nenad „*Transfrontier Cooperation in the Niš-Skopje-Sofia Triangle in the field of Higher Education: Current Conditions, Problems and Opportunities*“ University of Niš 2002
- Collier Paul, Dollar David „*Globalization, Growth and Poverty: Building an Inclusive World Economy*“, Oxford University Press and World Bank, 2002

Wallerstein Immanuel „ *Globalization or the Age of Transition – A Long –Term View of the Trajectory of the World System*“, 1999

Wallace Helen, Wallace William „*Policy Makingn in the European Union*“, Oxford University Press, 2000

Williams John Peter „*A Handbook on accession to the WTO*“, University Press Cambridge, 2008

Хил Чарлс „*Меѓународен бизнис – натпреварување на глобалниот пазар*“, Марор, Скопје, 2010

Čenić - Jotanović Gordana „*Međunarodni ekonomski odnosi*“, Ekonomski fakultet, Banja Luka, 2006

Džorž Soros „*O globalizaciji*“, Samizdat B92, Beograd, 2003

Šmale Volfgang „*Istorija evropske ideje*“, Clio, Beograd, 2003

Шуман Робер „*За Европа*“, Фондација „Робер Шуман“, „Дневник“, „Француски културен центар“, Скопје, 2003

Публикации, прописи:

IMF Working Paper „*Accelerating and Sustaining Growth: Economic and Political Lessons*“ 2008

Македонска академија на науките и уметностите „*Отворените предизвици на македонската економија*“, Скопје, 2004

Македонски деловен центар „*Извори на финансирање во Македонија*“, Репринт, Скопје ,1999

Министерство за економија на Република Македонија – USAID „*Надворешната трговија на Република Македонија – Анализа на тековите на извозот и увозот 1994 – 2005*“, Скопје 2006

Министерство за економија на Република Македонија – USAID Годишни извештаи за надворешната трговија на Македонија за 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011 и 2012

Министерство за економија на Република Македонија „*Стратегија за промовирање на извозот*“, Скопје 2010

Proposal for an SDR Allocation – Background Information, International Monetary Fund, 1994 IMF Stand -By Arrangement, November 2010

Спогодба за соработка меѓу Република Македонија и Европската Унија,
(Сл. Весник на РМ бр. 37/1997)

Спогодба за стабилизација и асоцијација меѓу Република Македонија и Европската Унија, (Сл. Весник на РМ бр. 28/2001)

UNDP, National forum „*Towards Dynamic Economic Growth*“, Annotated Blue Ribbon Report, Skopje 2006

USAID - Светска трговска организација „*Резултати од Уругвајската рунда на мултилатерални трговски договори*“, Проект за пристапување на Република Македонија кон Светската трговска организација, Скопје, 2003

USAID Macedonia „*Светска Трговска Организација – Трговски и бизнис аспекти*“, Скопје, 2003

USAID Macedonia „*Преглед на можностите за финансирање на извозот*“, Проект за усогласување со Светската Трговска Организација, Скопје, 2005

USAID Macedonia „*Олеснување на трговијата*“, Проект за усогласување со Светската Трговска Организација, Скопје 2005

USAID Macedonia „*Основни карактеристики на надворешно трговскиот режим на Република Македонија*“, Проект за усогласување со Светската Трговска Организација, Скопје 2005

Фондација Роберт Шуман „*Лисабонскиот договор во десет прикази*“, Фондација Институт отворено општество – Македонија, Скопје 2010

Фондација „Конрад Аденауер“, „*Договорот од Лисабон*“, Скопје 2011

World Bank Publications „*The Growth Report*“, 2008

World Trade Organization „*Understanding the WTO*“, WTO Publications, Geneva 2005

www.imf.org

www.worldbank.org

www.wto.org

UN Charter Preamble

www.unctad.org

www.unido.org

www.europa.eu.int